

TEMIDA TEMIDA

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU Br. 2, godina 14. Jun 2011.

Tema broja

DRUŠTVO KAO ŽRTVA

Izdaju:

© Vikičimološko društvo Srbije i „Prometej”, Beograd

*Sva prava zadržana. Zabranjeno je svako umnožavanje
ili preštampavanje bez dozvole izdavača*

Adresa redakcije:

Vikičimološko društvo Srbije, Dositejeva 1a,
11000 Beograd, tel/fax: + 38111 3034232, e-mail: vds@eunet.rs

Savet časopisa:

dr Nataša Mrvić-Petrović, dr Slobodan Savić,
dr Ivana Stevanović i dr Mirjana Dokmanović

Počasni članovi Saveta časopisa:

dr Dušan Cotić,
dr Gerd Ferdinand Kirchhof (Nemačka, Japan) i dr Marc Groenhuijsen (Holandija)

Glavna i odgovorna urednica:

dr Nevena Petrušić

Zamenica glavne i odgovorne urednice:

dr Sanja Čopić

Urednica teme broja:

dr Mirjana Dokmanović

Sekretar redakcije:

Nikola Petrović

Tehnička urednica:

Jasmina Nikolić

Redakcija časopisa:

dr Nevena Petrušić, dr Vesna Nikolić-Ristanović, dr Slobodanka Konstantinović-Vilić,
dr Sanja Čopić, dr Jelena Srna, dr Oliver Bačanović (Makedonija),
dr Jo-Anne Wemmers (Kanada), mr Ruth Jamieson (Velika Britanija) i Nikola Petrović

Idejno rešenje korica i kompjuterska obrada sloga:

Tatjana Stojković

UDK

343.98

ISSN

1450-6637

Tiraž:

500 primeraka

Štampa:

„Prometej”

Izdavanje ovog broja finansijski je pomoglo:

Ministarstvo nauke Republike Srbije

Radovi u časopisu su dvostruko anonimno recenzirani

The articles in the journal are peer reviewed

TEMIDA

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU
Br. 2, godina 14. Jun 2011.

Tema broja Društvo kao žrtva

ČLANCI

Rodni režimi i izazovi makroekonomске paradigmе u Srbiji u svetlu svetske ekonomске krize	
<i>Tatjana Đurić Kuzmanović</i>	
<i>Marija Vuković</i>	5
Društvo kao žrtva nosilaca ekonomске i političke moći	
<i>Nataša Tanjević</i>	23
Zabrana finansiranja terorizma u svetlu međunarodnog prava i propisa Republike Srbije	
<i>Bajo Cmiljanović</i>	41
Društvo kao žrtva kriminaliteta pravnih lica	
<i>Nataša Tanjević</i>	61

OSTALE TEME

Podrška žrtvama kriminaliteta: analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2010. godini	
<i>Sanja Ćopić</i>	
<i>Mirjana Tripković</i>	
<i>Bejan Šaćiri</i>	77

PRIKAZI SKUPOVA

Konferencija o tranzicionoj pravdi, Sidnej	
<i>Vesna Nikolić-Ristanović</i>	99

PRIKAZI KNJIGA

S. Konstantinović-Vilić, N. Petrušić Žene, zakoni i društvena stvarnost	
<i>Sanja Ćopić</i>	103

Theme
Society as a victim

SPECIAL ISSUE ARTICLES

Gender regimes and the challenges of macroeconomic paradigm in Serbia in the light of the global financial crisis	
<i>Tatjana Đurić Kuzmanović</i>	
<i>Marija Vuković</i>	5
Society as a victim of bearers of economic and political power	
<i>Nataša Tanjević</i>	23
The prohibition of financing of terrorism in the light of international law and regulations of the Republic of Serbia	
<i>Bajo Cmiljanović</i>	41
Society as a crime victim of legal entities	
<i>Nataša Tanjević</i>	61

OTHER ISSUE ARTICLES

Support for victims of crime: analysis of the <i>VDS info and victim support service</i> in 2010	
<i>Sanja Ćopić</i>	
<i>Mirjana Tripković</i>	
<i>Bejan Šaćiri</i>	77

CONFERENCE REVIEWS

Workshop of Transitional Justice, Sydney	
<i>Vesna Nikolić-Ristanović</i>	99

BOOK REVIEWS

S. Konstantinović-Vilić, N. Petrušić Women, laws and the social reality	
<i>Sanja Ćopić</i>	103

TEMIDA

Jun 2011, str. 5-22

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1102005D

Pregledni rad

Gender regimes and the challenges of macroeconomic paradigm in Serbia in the light of the global economic crisis

TATJANA ĐURIĆ-KUZMANOVIĆ*

MARIJA VUKOVIĆ

The paper is focused on the causes and gender effects of the current global economic crisis, its particular effects in the Republic of Serbia and on the possibilities of overcoming the crisis. Using feminist development economics perspective this paper offers criticism of neo-liberalism with respect to the crisis. The strong imbalance in the relationships between work and capital is explained as a result of neoliberal deregulation and separation of the market economy from social and natural reproduction, as well as ignorance of the hierarchical relation established between paid work and care as unpaid work performed mainly by women.

With regard to Serbia, when foreign capital is lacking, privatization funds are empty and the structure deficit is significant, the economy has faced decrease in income, rise in unemployment, fall in aggregate demand and women and children suffer the most. A new gender sensitive development strategy should re-address the current unequal power relationship, so that all people can exercise choices that would lead them to a fulfilled life.

Key words: global economic crisis, traditional and alternative thinking, gender regimes, Serbia.

---

* Dr Tatjana Đurić-Kuzmanović is a professor at the Higher School of Professional Business Studies, Novi Sad. E-mail: tanjadjk@eunet.rs

Mr Marija Vuković is a lecturer at the Higher School of Professional Business Studies, Novi Sad. E-mail: vlahmari@uns.ns.ac.rs

Introduction

The debate on the current global economic and financial crisis focuses heavily on its financial aspect and impact on real industries. There is an artificial and simplified separation of financial market from the real economy and a constant repetition of key assumptions of neoclassical theories of economics on the separation of market economy from social and natural reproduction. While debating the causes and effects of the global crisis, a strong imbalance in the relationships established between work and capital due to neoliberal deregulation can be detected. Meanwhile, the hierarchical relation established between paid work and unpaid care as unpaid work performed mainly by women is ignored.

In this paper¹, the issue of the influence of gender, i.e. gender regimes, in the global crisis in our region is placed within the wider context of time and participants. Gender regimes are considered as systematic, relatively structured relations established between men and women and masculinity and femininity, in the institutions and at the level of everyday life (in practice and in discussions). Gender regimes, seen as organizational principles of social life, include the general practice which is present in various levels of society (Žarkov, 2004). The stability of gender regimes are influenced by economic situations. In this paper, our attention is turned to the key problems occurring in gender regimes in Serbia during the global economic crisis. We explain the ways that various interest groups and participants in the world and in Serbia observe the crisis and react to it. Our analysis will be based on the gender dimension of causes and effects of the global crisis as well as on the potential reaction to the crisis in Serbia which would have positive implications on the decrease of gender inequality and the development of Serbia.

This paper consists of three parts:

In the first part of the paper, the crisis and its key participants are defined – we explain traditional and alternative views on the crisis from ordinary people, researchers and politicians. In the second part of the paper we discuss the gender-sensitive reaction to the global crisis, and we explain key challenges in the case of Serbia. In the third part of the paper we consider a

---

¹ Paper was presented at the Scientific Conference „Economic Policy and Global Recession“, 25 September 2009, Faculty of economics, Belgrade. The authors have permission to publish it elsewhere.

gender-sensitive reaction to the global crisis and explain the main challenges in applying it in Serbia.

Different interpretations and participants of the crises and development

The crisis has always been defined and interpreted in different ways². The various opinions about the crises of economic and social systems are grouped in this paper into two key, confronted views, which are called traditional and alternative views³. Our theoretical position and value attitudes are considered a criticism of neoliberal ideology and promoting an alternative, human and feminist approach to development (Đurić-Kuzmanović, 2007: 103-123). Thus, social development is seen as a complex, multidimensional process⁴ of everyday contact of society with new and more complex problems by whose solving more complex problems emerge (Hettne, 1995: 245, 16-28).

Furthermore, the human development approach puts people at the centre of development. It recognizes the importance of economic concerns but also goes beyond them to raise issues of enlarging human capabilities and expanding people's choices⁵. The development, in its broadest sense, includes three key values that the government and the people should realize: life-sustenance, self-esteem and freedom from servitude. In the above-mentioned internal meanings of development, there are three key social values and aims

---

² The word 'crisis' originated from the Greek word 'krisis' (decision) and it denotes a moment of serious threat, difficulty or uncertainty.

³ Therefore, the prevailing traditional opinion about the crisis can be recognized among numerous authors and institutions, such as: Habermas, Marx, Schumpeter, Kuznets, Keynes, Friedman, Stiglitz, then the International Monetary Fund, the World Bank and the World Trade Organization. The alternative opinion about the crisis can be recognized in the reports, institutions and participants, such as: the UN What Now, the United Nations Global Compact, the Caux Round Table, the Transnational Foundation for Peace and Future Research, various social movements and networks, economists-feminists and so on.

⁴ The development, as a multidimensional process, relates to the overall social system and it encompasses the following changes: economic and social structures, social institutions and general opinion of population. Additionally, the development includes the increase of economic growth, decrease of inequality and poverty and the rise in employment.

⁵ A selected list and more info of reading on human development and gender is at Human Development, UNDP Regional Centre, Colombo (http://hdru.aprc.undp.org/about_us/faq.php / under "Gender" (http://hdru.aprc.undp.org/areas_of_work/gender.php).

of development. First, life-sustenance shows direction of development to meeting basic human needs. The basic function of all economic activities is to provide people with more possibilities and means for overcoming bad luck and poverty caused by lack of food, clothes, health and necessary protection. Therefore, economic development is important for improving the quality of people's lives. Second, encouraging self-esteem relates to human authenticity, identity, respect and recognition. All these things mean variety among people. Third, there is a concept of liberty. Liberty can be considered in a political, or an ideological sense, and in its basic sense of emancipation from material living conditions⁶. Such development (global, national, regional, of sectors, companies etc.) makes sense, provided that it does not jeopardize both human rights for meeting basic needs and fair development (internal limit of development).

Finally, fair development means that people's development must be based on their mutual equality and absence of discrimination regarding their key structural characteristics: sex, marital and family status, sexual orientation, religion, age, disability, race and community of nomads (Equal Status Act, 2004). However, certain groups of men and women, girls and boys, are intentionally excluded from development and they get discriminated both in the private and in the public sphere of their lives, whenever they do not have equal access to resources, their control and use (results) of development. Of course, discrimination is not fair, it is irrational and illogical. However, due to unequal power, social inertia and prejudice, discrimination is used and it is necessary for maintaining the privileges.

Economic and social development can be seen as a crisis process (Hettne, 1995: 16-28). Therefore, many dilemmas remain linked to the nature and key characteristics of the contemporary global crisis. Namely, the key areas of economic and theoretical debate throughout the previous decades were the following: economic growth or equality; absolute or relative poverty; closed or open economy; economic growth or stability; economic growth or limitation of growth (Đurić-Kuzmanović, 2007: 125-138). The result of the previous debate⁷ is the redefinition of the meaning of development and

---

⁶ W.A. Lewis, for example, emphasizes the significance between economic growth and liberty in the following way: 'The advantage of economic growth does not lie in the fact that the welfare increases the happiness but it increases the range of human choice' (Lewis, 1963: 420)

⁷ Although it can be criticized as too simplified, the previous dichotomy describes, in broader sense, the basic areas of long-term debate among economists about the main economic and developing problems. The focus thus transfers from the early economic school of

the redirection of the categorical instruments of developing economy and development studies (Berik, van der Meulen Rodgers, 2009: 7).

In this paper the central topic is the dilemma between growth and equality⁸. Economic growth and social equality are two aims that can be confronted, and this fact is intentionally hidden by conservative governments. Neoliberal ideology argues that the market will allocate and select the participants of development who are the most effective and who achieve the best results compared to the least time spent, measured by the achieved profit of the companies and economic growth of national economies. As a result, the neoliberal format of development considers a white, well-educated man as the favourite participant of development. The disadvantages of this model regarding less successful participants in the process of development and their massive pauperization⁹ in neoliberal ideology are seen as necessary and temporary phases of stabilization and structural adaptation policies. By contrast, alternative theorists of various theoretical and ideological directions (Berik, van der Meulen Rodgers, 2009: 8) argue that fairer distribution of income stimulates poor people to participate in development efforts and productivity, strengthens social cohesion and stability and thus contributes to an increase in economic growth. Social consumption is a specific form of investment. Rapid economic growth and more balanced distribution of income are not necessarily confrontational goals (Papanek, Kyn, 1986: 55-65). The character of economic growth is significant in analyzing the effects of development because it denotes how the growth was achieved, who participated and which sectors were prioritized.

A dominant answer to the global economic crisis of the 1970s and the overall break from socialism in 1989 was provided by neoliberal ideology. In short, general opinion was that the market was going to successfully allocate and select the participants of development who were the most efficient, and who gave the best results with the least time spent measured by the achieved profit of the companies and economic growth of national economies. Thus,

---

development which was dominant during the 1950s and 1960s towards strongly renewed influence and stronger criticism of today's neoclassical school of thought. Besides, heterodox theories, among which is feminist economy and development economy, expand the current area of discipline.

⁸ One of important areas of debate is the question of relations between economic growth and distribution of income and range of poverty. See more: Kuznets, 1955: 1-28 and 1963: 1-80.

⁹ In this model of development, unprivileged layers of population are those who are different from desirable model: women, children, the old, non-white, uneducated and so on.

in the traditionally defined process of development under the conditions of globalization, international trade, competition and technological progress became the basic sources of economic growth and structural change within national economies. Assuming the process of encouraging adequate and continual changes among different sectors of the economic system, employment structure and income distribution, it is expected that society as a whole would benefit from the process of economic growth although the distribution of income would not be distributed evenly to all segments of society. Globalization brings above average benefit to some social groups, while some social groups have only partial benefits and others suffer.

In development, experience warns that it is not wise to confront every instance of inequality and attempt to remove it. Some inequalities co-exist, and provided there is equality of opportunity, they encourage motivation and entrepreneurship. Therefore, there is the dilemma as to which type of economic growth is favored¹⁰. The dilemma is in fact what question we are going to ask – more fair development, more efficient development, or development that is both fair and efficient. The ongoing current global crisis has again encouraged the question of the desirability of aid to financial companies in precarious positions, the preferable source of such aid, and the usefulness of the moralization of capitalism¹¹. The question of the role of participants in the crisis (that is to say development) relies on the interpretation of the cause of the crisis and the reaction to it. Who are and who should be the participants of development? In terms of developing potential, must all or just some segments of the population be incorporated in the process of development? What are the relations of power among the various participants of development and who has the greatest power? Which participants can ask the appropriate questions about the crisis: novice or

---

¹⁰ For example, Joseph Stiglitz in his special appendix to the Human Development Report dedicated to poverty, globalization and economic growth (UNDP, 2003) concluded that the topic of debate should not be whether globalization and economic growth are good or bad, because sometimes they help the poor and sometimes not. The objective of debate should be: what policies will lead to such type pf economic growth that will improve the welfare of poor people (Stiglitz, 2003). Today he asks whether a new crisis means the return of state regulation (Keynes), or it is about the temporary crisis of market (Friedman) (Stiglitz, 2008).

¹¹ Thus Steven Young, the executive of the organization The Caux Round Table asks several questions, such as: What is the role of the state to help the financial institutions in the precarious position? Approaching socialism? Should the government monitor the companies?

master, loser or winner, politician or scientist, the old or the young, men or women, the rich or the poor, the brave and creative or just the desperate?

Generally speaking, the participants of the crisis tend to be ordinary people, scientists and politicians. The ordinary people observe economic and social reality and events and the consequences of their choices as well as their lack of current choices. They can, under certain conditions and circumstances, become the significant participants in social changes. Meanwhile, the scientists observe and attempt to understand and explain the reality. Finally, the politicians in contrast with the previous ones, have more opportunity to influence social movements. Thus it is important to follow how they manage the situation of the global crisis¹². Generally there tend to be three key methodologies of global and domestic politicians (Oberg, 2009). Firstly, there is a fundamental absence of innovative and creative opinion, and a lack of new theories and holistic views which would enable them to observe the overall crisis as a set of individual and interconnected crises happening all around the world. Additionally, there is a constant desire of global leaders to leave an impression that they 'keep the ball rolling' and that the citizens do not have to worry about the seriousness of the crisis. Finally, the elitist style of typical meetings (for example, at the level of the luxurious G8: palaces, hotels, limousines) indicates that the leadership does not intend to play a game of new models on the way to more balanced world but rather show the ordinary people that they are lower than their level.

However, in contrast to the generally optimistic predictions of traditional monetary economists and politicians¹³, Oberg warns that five great and complex crises (Crisis 5 – C 5) will occur simultaneously (Oberg, 2009): economic (system) breakdown; environmental crisis (i.e. global warming); cultural crisis (e.g. intolerance, confrontation of religions and the cultural dominance of the West); political crisis (e.g. overall deficit of democracy, lack

---

¹² For example, Jan Oberg, director of Transnational Foundation for Peace and Future Research, notices that apart from encouraging and eloquent performance that the US President Obama exercises in his speeches, there are not many or not enough changes in politicians' speeches (Oberg, 2009). In case of Obama, his invitation for financial reform is annoying because it can lead to hiding current difficulties. If Obama tells the truth what led to the crisis of financial sector, he will cause big political problems, but quasi-reform cannot confront the real cause of crisis in the long-term period. The essence of what is missing in Obama's plan is a set of though rules and understanding of real causes of the crisis (Greider, 2009).

¹³ The recent predictions of the International Monetary Fund say that the recovery of market will take place in one year's time (The recovery of market in one year, 2009).

of hope and political interest in media and among the youth); and security crisis (e.g. illegal drugs; immense military expenses satisfying the Military-Industrial-Media-Academic Complex MIMAC, and the idea that people's safety has never been so threatened). Jan Oberg finds that the causes of the global economic crisis (C5) can be defined in a more complex way as the result of militarization and war as the orientation of the wealthiest countries – Group 20 (G20). Politicians pursue this with the following: the confusion and/or manipulation of 'politically correct' expressions (sustainability, market, human needs, needs of future generations, urgency, readiness to take necessary actions etc); the use of language in speeches that convey that the rich will not make any concessions; an intellectual poverty that says that in order to solve the crisis, the things that caused it should continue to be made; the lack of criticism and focus on performances of key world leaders and their fashion style as demonstrated by media and reality shows. The most obvious example of the politicians' actions is that the total crisis (C5) has aggravated.

Gender effects of the global economic crisis in Serbia

The gender influence of crisis in one sector, for example the financial sector, can be seen to be much wider when the effects of the crisis on women are observed. When there is a decrease of global demand, loan access and foreign support, both poor and rich national economies suffer from decline of economic growth, exports and income. Furthermore, there is a strong pressure on public consumption in the area of health and education and on the overall social network. Women and children are generally the first to suffer when such restrictions occur. Although women are mostly engaged in caring for their families and households, they have the least available funds (ILO, 2009). In addition, women are more present in the category of lower paid work than men are, or they are mostly hired for part-time work or are unemployed. The global unemployment rate for women likely may reach 7.4 percent in 2009, compared to 7 percent for men; the global vulnerable employment rate likely would range from 50.5 to 54.7 percent for women, compared to a range of 47.2 to 51.8 percent for men (ILO, 2009). The deterioration of working conditions is a direct consequence of the crisis – employers are more likely to evade legal requirements, and the governments are less likely to react to such factors as late payments, lack of compensation, shortening of hours, and

---

reduction of work breaks and transport, etc. (Apparel-industry Labour Rights Movement (ALaRM)). Women have lower wages while simultaneously the price of food increases (Bethan, 2009). The position of wives of immigrants is even more difficult because they may not have specified rights or defined legal status and are therefore less willing to confront the problems. Female immigrants suffer more from limited social protection and have more restricted access and control over economic and financial resources. The crisis has created more pronounced impoverishment and has resulted in the deaths of thousands of children. Instead of reducing the support to the poor during the crisis, the donors who offer support have to do more in order to protect the poorest people from the crisis of production that has occurred due to the mistakes of regulation in more developed countries.

The effects of the global economic crisis are more and more present in Serbia. Serbia based its economy during the last decade on a great inflow of foreign investment and the Serbian currency (dinar) was strengthened by a considerable amount of foreign currency. When there is absence of foreign capital and when privatizations funds are emptied, the economy of Serbia with its structural deficit faces a decrease of income, rise of unemployment and fall of aggregate demand. There are numerous basic macroeconomic risks that the Serbian economy faces including inflation and a current high trade deficit that are usually covered by foreign investments and loans. Additional difficulties exist in terms of maintenance of macroeconomic stability and the existing level of the economy, fostering of production intended for export and encouragement of new investments. Finally, the introduction of new financial obligations for companies and entrepreneurs when there is already a high existing tax burden directly increased participation in the black economy, which means a lower budget inflow and considerable non-liquidity¹⁴.

The crisis of the developed countries affects the high consumption of gender resources in Serbia as well. The signs of the feminization of poverty are demonstrated by the following: (i) the rate of long-term unemployment in April 2008 accounted for 14.0%, and in April 2009 it was 15.6% (14.3% for men and 17.3% for women) (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2009:

---

¹⁴ Non-liquidity can be best seen from the data that for obtaining receivables according to commercial contracts is needed 635 days and 36 procedures on which 28.4 % of the value of the debt is spent in 2009 (The World Bank).

5); (ii) the gender wage gap¹⁵ is 10-30%, research by the Independent Trade Union (Social Watch, 2008: 14); (iii) the rate of non-active population above the age of 15 in April 2009 was 50.7% of the total population, whereas men accounted for 42.0% and women 58.6% (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2009: 5); (iv) the illiterate population above the age of 10 in April 2009 accounted for 6% of the total population in Serbia, where 2.3% of the total illiterate population were men, and 8.3% were women (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2009: 16). Meanwhile, violence towards women is increasing, as well as hidden and overt discrimination at work and at times; this hidden discrimination often turn to mobbing.

The expansion of the global economic crisis has devastating effects on the most threatened and marginalized layers of the Serbian society – mainly among women and children. The aggravation of the economic and social position of women in Serbia is the result of their less effective influence on the decisions that form their lives in comparison with men's influence.

Challenges of engendering development in overcoming political, legal and economic inequality in Serbia

In terms of ideology and practice, policy makers of Serbia do not make divert from the tenets of neo-liberalism. Neoliberal ideology has marked the world, especially during the last two decades, and it is the key cause of today's crisis. Blind faith in the free market and deregulation and reduction of state expenses made a gap between and within national economies and brought about the deep recession. The size of the crisis prompted world leaders to begin a discussion of the 'redirection of values', about so-called 'humanization of capitalism' although this extract from neoliberal ideology is more rhetorical. However, the Government in Serbia, even at the level of rhetoric, do not make any step away from neoliberal concepts. Their only reaction to the economic crisis is to obtain another loan from the International Monetary Fund. Nothing is done to prevent redundancies and bad concepts of privatization based on the sale of state, public and community property. Corruption is the factor that diverts us away from the EU (European Commission Report on Serbia's

---

¹⁵ The gender gap in salaries is obtained as difference between gross income of men and of women per hour as a percentage in the gross income of men per hour.

progress, 2010: 11). The absence of awareness about the depth of the ongoing economic crisis is characteristic not only of the Government but also to the wider political and social public.

The recent measures of economic policy (Government of the Republic of Serbia, 2008) aimed to ease the recession can be classified into three periods (Arsić, 2008). The first period (during the second half of 2008) is characterized by the underestimation of the influence of the global economic crisis in Serbia by state institutions. During the second period (the first two months of 2009) a set of economic measures of anti-recession economic policy was adopted. In the third period (from the middle of March 2009) the Government started to insist firmly on the restrictions of fiscal policy (Arsić, 2009: 14). From the macroeconomic standpoint, the creators of economic policy in Serbia should provide every dinar of tax reduction or consumption increase, and raise the output to the maximum and in the short-term period. From the household standpoint, the Serbian Government should enable the most impoverished and vulnerable households to obtain funds. In addition, these two aims are compatible because the families that need money most are actually those who spend it fast and thus stimulate the economy.

The package of fiscal stimuli and encouragement of the aggregate demand at the national level are necessary macroeconomic guidelines for overcoming economic crisis. Thus, automatic macroeconomic stabilization and systems of social security should be formed so that the unpaid work of women would not act as a stabilizer and increase the burden for women. In the situation of a shortage of these stabilizers, the female workforce acts as a stabilizer by adjusting to the changes in income and changes in legal work status. The link between paid and unpaid work is still ignored and the increase of living expenses as well as unpaid salaries from all sectors bring an increased burden on women. Building and strengthening the system of social protection and network of social protection are necessary. Consumption in the network of social security must be intended for the users of programmes such as micro-financing for women who lost their jobs due to the crisis. Government programmes of loans must be accessible to poor women who do not have property, especially to the women in villages. Additionally, there should be a prioritization of the programme to implement engendering budgeting by sets of fiscal stimuli as well as the programme of investing into

the education of women and girls, giving them possibilities and rights to realize their own visions of economic success¹⁶.

One might ask why women's jobs should be stimulated. Women are strong economic participants and have the potential for stimulating and managing economic growth and bringing income, producing food, and investing, especially during the crisis. Female work is central in the household, local community and national economy. Therefore, gender regime should be taken into account in defining national programmes of social protection. Investing in women and girls as a form of economy of wisdom and knowledge should be productive strategy for themselves, as well for their partners, their families and national economy at all. Reviving the crucial social elements of the welfare state and the engendering of development would improve the human use of resource, decreases discrimination and poverty, promotes human rights, contributes to the quality of development and accomplishment of strategic aims, reduces inequalities and increases social inclusion. Development policies should coincide with the vote of women – in terms of the increase in mobility of women, organization of 'time banks', and incorporation of women into the development of the local community.

The impossibility of the application of a gender-sensitive model of development and human development in Serbia is the consequence of the simultaneous impact of several influential factors. First of all, there has been a dominance of the patriarchal hierarchical model of heterosexual masculinity in the social context of aggression and violence towards women in Serbia. This involves a very complex relation of confrontation between men and women and majority and minority groups, where the subordinated accept the dominance (i.e. woman as a bearer of patriarchal relations). The resistance that occurs is present because of the loss of privileges. Therefore, the weak (women) invite the powerful (government) to be responsible and to take normative, procedural and cultural reforms through organized pressures demanding new regulation (affirmative actions and sanctions) and their use and change of the social context.

The Neoliberal policy of deregulation fostered discriminating results and it led to the global crisis. The feminist criticism of neoliberalism has explained the main myths Neoliberalism is based on. First of all, it is about

---

¹⁶ As Economies Falter, How Do We Move Forward? <http://www.worldpulse.com/magazine/columns/visionary-leaders/as-economies-falter-how-do-we-move-forward>
Accessed 21/04/2009.

neoliberal belief that: (1) the low price of work is necessary in the model of successful development of the national economy; (2) women working in the export industry have a privileged status; (3) globalization and development of information and communication technologies improve access to information and make international links easier; (4) privatization leads to the increase in efficiency of social services and improves the reaction of the public sector to the needs of the poor; (5) macroeconomic policy must be assessed by market-based criteria. The myth is a neoclassical idea that we must choose between equality and efficiency. This idea is simply a justification to those who do not want to provide equal access to resources and human development and who do not want to decrease life uncertainty. The policies that have emerged from these myths have had devastating effects on the living conditions for women all around the world (FENN Seminar Report, 2002: 35–62).

The crisis of family and gender, that is, blindness to gender, is a way to negate the idea that gender is an important principle for structuring family and society. The information and illustrations convey that important decisions are made by the male elite and the result of these is an increase in the gender gap. So there is an urgent need to follow the gender effects of the crisis and to make governments meet women's needs both in the job market and in the household. The struggle for greater gender equality involves addressing unequal power and unequal voice so all people can exercise choices that lead them to a fulfilled life.

Conclusion

Among theorists and empiricists of development, there is a more and more obvious attitude that evolutionist approaches and western-oriented traditional beliefs of development should be replaced by non-determined and universal approaches to development. The worsening of the development crisis at the national, regional and global level is challenged by scepticism towards conventional solutions of the crisis and the critical approach to alternative solutions is encouraged. The central issue that developing and gender theory impose is the formulation of a new research agenda. Thus, in this paper, we emphasize the need for a new paradigm of development and for a stronger presence of alternative views as well as for breaking old (Marxist) taboos.

The analytical framework of new research must examine relationships among different participants, various forms of power and their structure at various analytical levels. Historically speaking, comparative access is inevitable in a research scheme set in such a way. The key variables which satisfy the given criteria are variety and inequality regarding emancipation. Emancipation is defined as dynamic, as a process where social participants tend to rid themselves of structurally defined hierarchical relationships. Meanwhile, discriminating relationships enable unequal access to material (land, property, services) and non-material resources (ideology, political power) of which some participants from these relations have more use than the others.

The current global crisis, in our opinion, requires a set of simultaneous measures used for carrying out the deep structural reform of global financial architecture directed to the realization of a socially justified and gender-equal vision of the world. First of all, it is about the reform of global financial architecture as fostering socially-balanced and globally-balanced development; secondly, the formation or strengthening of national regulative measures in banking and financial markets; macroeconomic issues for solving the crisis, and thirdly, the reform of multilateral institutions for the supervision of the financial sector, in order that the social, gender and ecological costs of financial products are considered.

The financial architecture must be within the policy of development based on human resources, and development must be intended for the welfare of all of us. We are committed to the following long-term measures: (1) link the aims of macroeconomic policy with the aims of gender equality – responsibility for services and care must be divided among state, market and household, and between women and men; (2) eliminate the gender gap with regard to salaries and lead the strategy of reasonable salaries – recognize the contribution of formal and informal workers to the rise of productivity and services necessary for the functioning of the society, including the care for all generations and gender implications of these phenomena; (3) develop and use the indices for paid and unpaid work in national financial reports and statistics of the workforce so the value of social reproduction will be institutionalized; (4) increase public investments for social services and sectors and stop their privatization because this privatization unduly places the burden on women and undermines their ability to gain or maintain economic and social rights, (5) make efficient, effective, transparent and responsible systems and practices of managing public institutions by participating

mechanisms, including but not limiting gender budgeting. As a first step, global fiscal stimulus measures are crucial in order to stimulate national economies in a sustainable manner. While creating a set of fiscal stimuli, the investments in social infrastructure must be prioritized, and there should not only be investments into physical infrastructure and one-way subsidies. It is important to create the jobs and positions that will respect gender equality and to provide the efficient social protection.

The question of who is responsible for women in development is more important than the lack of funds. Who must explain to women their issues and how can they make procedural decisions if those who are responsible have failed to promote women's rights? In that regard, some of the questions that could be addressed are the following: What are the factors beyond the persistence of gender inequalities in Serbia? What steps can reduce gender-based inequalities? What challenges should be tackled in order to create and sustain an enabling environment? What examples exist of changes in government policies which, together with alliances developed with civil society, have translated into promotion of gender equality in practice? Has political will not only introduced the gender equality dimension, acknowledging its centrality, but also made further commitments by mainstreaming gender in various dimensions of planning? These questions, as significant as they are, are beyond the framework of this paper, but certainly should be addressed.

References

- Arsić, M. (2008) The global financial crisis and Serbia. *Quarterly Monitor*, 15, http://www.fren.org.rs/attachments/046_km15-12-osvrti-krizaisrbija.pdf. Accessed 11/06/2011.
- Arsić, M. (2009) Impact of the global economic crisis on the economy of Serbia. *The Official Gazette of the Republic of Serbia*, 4, pp. 7-23.
- As Economies Falter, How Do We Move Forward? <http://www.worldpulse.com/magazine/columns/visionary-leaders/as-economies-falter-how-do-we-move-forward> Accessed 21/04/2009.
- Berik, G., van der Meulen Rodgers, Y. (2009) *Social Justice and Gender Equality-Rethinking Development Strategies and macroeconomic Policies*. New York: UNRISD.
- Bethan, E. (2009) *Paying the Price for the Economic Crisis*. Oxfam International, Discussion Paper, http://www.oxfam.org.uk/resources/policy/economic_crisis/downloads/impact_economic_crisis_women.pdf Accessed 21/04/2011.
- Đurić Kuzmanović, T. (2007) *Alternative view on the development - National Economy*. Novi Sad: Alfa Graf.
- Equal Status Act European Union (2000-2004) http://www.tcd.ie/equality/pdf/equalstatus2000_2004.pdf Accessed 16/06/2011.
- European Commission (2010) *Serbia 2010 Progress Report*, Brussels, 9 November 2010, SEC (2010) http://www.seio.gov.rs/upload/documents/Izvestaji/izestaj_o_napretku_srbije _2010 _sa_%20aneksom.pdf Accessed 11/06/2011.
- FENN Seminar Report (2002) *Gender Tools for the Development. A Feminist Economics Perspective on Globalization*. The Hague: Institute of Social Studies.
- Government of the Republic of Serbia (2008) *The Economic Crisis and Its Impact on the Serbian Economy: Framework of Measures*. Belgrade: Office of the Prime Minister.
- Greider, W. (2009) *The Nation, Obama's False Financial Reform* <http://www.thenation.com/authors/william-greider> Accessed 19/06/2009.
- Hettne, B. (1995) *Development Theory and the Three Worlds*. Harlow: Longman Scientific & Technicals.
- http://hdru.aprc.undp.org/about_us/faq.php Accessed 14/06/ 2011
- http://hdru.aprc.undp.org/areas_of_work/gender.php Accessed 14/06/2011.
- ILO (2009) *Global Employment Trends for Women: March 2009*. Geneva: ILO.

- Financial Crisis Threatens Women's Meagre Gains <http://www.awid.org/Library/Financial-Crisis-Threatens-Women-s-Meagre-Gain> Accessed 07/04/2009
- Kuznets, S. (1955) Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 1, pp. 1-28.
- Lewis, W.A. (1963) *Is economic growth desirable – The Theory of Economic Growth*. London: Allen and Unwin.
- Oberg, J. (2009) *G20, C5 and Reality Show for Real politicians Lund*. Sweden: T F F PeaceTips.
- Papanek, G.F., Kyn, O. (1986) The effect on income distribution of development, the growth rate and economic strategy. *Journal of Development Economics*, 1, pp. 55-65.
- Social Watch (2008) *Rights is the answer*. Montevideo: Social Watch.
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2009) *Labour Force Survey: April 2009*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia.
- Stiglitz, J. (2003). Poverty, Globalization and Growth: perspectives on some of the statistical links. In: *UNPD Human Development Report 2003 - Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. (2008) Return of Keynes. *Peščanik*, <http://pescanik.net/content/view/2508/199> Accessed 21/12/2008.
- The recovery of market in one year (2009) Tanjug London/Washington; Grinspen Economist.
- Žarkov, D. (2004) "Gender and War" <http://www.gayecho.com/teorija.aspx?id=3759&grid=5560&page=1> Accessed 15/02/2011.
- UNDP (2003) *Human Development Report - Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty*. New York: Oxford University Press.

**TATJANA ĐURIĆ-KUZMANOVIĆ
MARIJA VUKOVIĆ**

Rodni režimi i izazovi makroekonomске paradigmе u Srbiji u svetlu svetske ekonomске krize

U radu se objašnjavaju uzroci i rodni efekti savremene globalne ekonomске krize, njeni specifični efekti u Republici Srbiji i sagledavaju se mogućnosti njenog prevazilaženja. Koristeći feminističku razvojnu ekonomsku perspektivu u radu se kritikuje neoliberalni pristup krizi. Snažna neravnoteža u odnosima između rada i kapitala objašnjava se kao posledica neoliberalne deregulacije i odvajanja tržišne ekonomije od prirodne i društvene reprodukcije, kao i ignorisanja hijerarhijskih odnosa koji se uspostavljaju između plaćenog rada i staranja kao neplaćenog rada koji preovlađujuće obavljaju žene.

Što se tiče Srbije, u situaciji kada strani kapital nedostaje, kada su privatizacioni fondovi prazni a struktturni deficiti značajni, zemlja se suočava sa padom dohotka, i agregatne tražnje, porastom nezaposlenosti, pri čemu najviše pate žene i deca. Nova rodno osetljiva razvojna strategija bi morala da ponovo uzme u obzir odnose moći tako, da svi ljudi mogu koristiti šanse koje bi ih vodile ka boljem životu.

Ključne reči: globalna ekonomski kriza, tradicionalno i alternativno mišljenje, rodni režimi, Srbija.

TEMIDA

Jun 2011, str. 23-40

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1102023T

Pregledni rad

Društvo kao žrtva nosilaca ekonomске i političke moći

NATAŠA TANJEVIĆ*

Povezanost i međusobna uslovljenost politike i privrede u uslovima ekonomske tranzicije toliko je prisutna da omogućava pojedincima koji imaju istaknute pozicije u vlasti ili izuzetnu ekonomsku moć u društvu da ostvaruju ogroman profit i da nekažnjeno čine krivična dela. Cilj rada je da ukaže na osnovne karakteristike ovog vida kriminaliteta i na negativne posledice koje usled toga nastupaju po čitavo društvo. Na ovaj način dolazi do širenja ekonomske nejednakosti, smanjuju se šanse da u zemlju uđu direktnе strane investicije, smanjuje se stopa privrednog rasta i stvara pogodno tlo za populizam, podršku političkim elitama koje nisu orijentisane na stvaranje stabilnog demokratskog društva, pravne države i tržišne privrede, smanjuje se poverenje građana u državu i njene institucije i uopšte dolazi do krize vrednosno normativnog sistema. Time društvo postaje žrtva pojedinaca, odnosno onih koji svoju ekonomsku i društvenu moć koriste za različite zloupotrebe.

Ključne reči: korupcija, sukob interesa, tranzicija, privredni kriminalitet, društvo.

Uvodne napomene

U savremenom društvu veze između sveta legalnog, ilegalnog biznisa i sveta politike postaju veoma čvrste i često je teško razgraničiti ko je tu političar, a ko mafijaš, biznismen itd. (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2004: 24). Novac i politika su oduvek bili povezani, ispreplitali se i dodirivali, nalazili se redovno u neobičnoj sprezi borbe za primat (Kulundžić, 1968: 749). Taj trougao često postaje „bermudski trougao“ u kojem ljudi lako gube „kompass“ i orijentaciju u vremenu i prostoru, zaboravljujući i najelementarnije skrupule i moralne norme,

---

* Dr Nataša Tanjević je docentkinja na Evropskom univerzitetu, Fakultetu za evropski biznis i marketing i članica Viktimološkog društva Srbije. Email: ntanjevic@sbb.rs

zbog čega u prvi plan izbijaju najrazličitiji oblici socijalne patologije, od kojih su korupcija i sukob interesa, samo početni stadijum nečeg mnogo ozbiljnijeg, kao što je privredni i organizovani kriminal. Ova tvrdnja nailazi na svojevrsnu argumentaciju na primeru srpskog društva u političkom testamentu Rodolfa Arčibalda Rajsa pod nazivom „Čujte Srbi“: „Politika se meša u sve i svuda upravlja. Ukaže li se neko mesto u vlasti bilo ono važno ili osrednje, svejedno, o izboru ne odlučuju zasluge kandidata već političke veze. Političari žele da među činovnicima imaju samo ljudi iz svoje stranke, jer činovnik mora zahvaljujući uticaju i moći kojom raspolaže doneti i glasove svojih potčinjenih. I kada bi se javno mnjenje uz nemirilo videvši neke slučajevе najočiglednije korupcije, političari bi osnivali anketne komisije koje nikada nisu dale rezultate zato što „vukovi ne jedu jedni druge“. Razne političke stranke su se silno međusobno vredale radi vlastite reklame ali su se dobro čuvale da ne zabrazde duboko pošto su dobro znale da korupcija nije apanja jedne stranke nego svih. Tako su mirno mogli da se bogate na račun pojedinca i države. I grabili su obema rukama. Zar je čudno što je taj loš primer i nekažnjavanje podmičivača i podmičenih snažno delovao na službenike svih nivoa“ (Rajs, 2006: 21).

Svaki privredni subjekt, kao i svaki pojedinac koji se nalazi na određenoj društvenoj funkciji, po prirodi stvari, po svojoj „antropološkoj“ suštini teži povećanju i proširenju svog bogatstva i svoje moći, sve do granica apsolutne moći. Međutim, moć, bilo da je ekonomski ili društvena, je nešto što se mora ograničiti, posebno ako imamo u vidu da isuviše moći u rukama pojedinca nužno dovodi i do zloupotreba. Zbog toga je na VII Kongresu Ujedinjenih nacija za sprečavanje zločina i postupanje sa prestupnicima u Milanu 1985. godine usvojena posebna Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći koja je ukazala da milioni ljudi širom sveta pate zbog zloupotrebe moći, zbog čega sve više autora u različitim zemljama skreće pažnju na ovaj često zanemareni vid kriminaliteta.

U radu smo nastojali da ukažemo na određene karakteristike i posledice sprege političke i ekonomski moći u našoj zemlji. U tom smislu, u daljem tekstu analiziraćemo pojedine društvene probleme, poput korupcije i sukoba interesa, budući da se ove dve pojave javljaju povezano, omogućavajući bavljenje privrednim kriminalom i finansijskim zloupotrebama, odnosno da ovakva ponašanja omogućuju brzo i enormno bogaćenje pojedinaca na štetu svih drugih članova društva i države. Takođe, ukažaćemo na pojedine odlike procesa tranzicije u našoj zemlji i na negativne posledice koje su usled ovih promena nastupile po naše društvo, sa jedne strane, kao i na različite zloupo-

trebe koje je ovaj proces omogućio nosiocima ekonomске i političke moći, sa druge strane a sve sa ciljem da skrenemo pažnju na društvenu opasnost od ovog vida kriminaliteta.

Korupcija kao veza privrednog kriminala i države

U pogledu negativnih posledica po društvo, privredu, državu i njene građane, nema štetnijeg delovanja od korupcije i nema raširenije pojave od korupcije (Dokmanović, 2009: 8). Pojmu korupcije se daju različita značenja u zavisnosti od ugla iz koga se posmatra (kao psihološki, sociološki, kriminološki, ekonomski, pravni fenomen). Zbog toga se korupcija uglavnom definiše opisno, što jasno ukazuje na moguću neodređenost ovog pojma. Pojam korupcije se prevashodno veže za društveno i moralno neprihvatljiv odnos ostvarivanja interesa. On ne označava samo primanje, odnosno davanje skupocenih poklona, novčanica u kovertama ili drugih koristi, već označava i nepoštenje i pokvarenost osobe koja je izvodi, njenu sklonost nepotizmu, ucenjivanju, proučerama i slično. Korupcija se, u najširem smislu, određuje kao zloupotreba javne službe radi sticanja privatne dobiti. Veliki broj autora¹ koji se bave proučavanjem i istraživanjem ove pojave imaju običaj da javnu službu smatraju njenim centrom, pa se tako i korupcija definiše kao „ponašanje koje je devijacija od normalnog obavljanja javne dužnosti radi lične ili druge koristi; ona je kršenje normi radi ostvarenja ličnog interesa“². Međutim, to ne znači da korupcija nije moguća i u vezi sa vršenjem ovlašćenja koja nisu javna.

U novije vreme naglašava se ekonomski značaj fenomena i posledica korupcije, pa se ona određuje kao nastojanje da se radi lične koristi uveća prihod od službe, usled čega remeti tržišnu utakmicu i povećava neravnopravnost i nesigurnost aktera u ekonomskim transakcijama, a ujedno, zbog povećanih transakcionih troškova utiče na smanjenje ekonomске efikasnosti (Ćirić, Reljanović, Nenadić, Jovanović, Dobrašinović, Pejović, 2010: 9).

Kompleksnost fenomena korupcije i povezanost sa svakodnevnim životnim odnosima zasnovanim na interakciji i moralnoj odgovornosti uslovjava pojavu različitih oblika koruptivnog ponašanja. Podmićivanje je prvi, najstariji i univerzalno raširen oblik korupcije koji se sreće u svim društвима. Međutim,

¹ Primera radi: Kouplend, Klitgaard, Milutinović, Pihler i dr.

² Accession monitoring program Budapest, Open Society Institute i A. Sajó, 2002: 24.

osim krivičnih dela primanja i davanja mita, postoje i mnoga druga dela povezana sa korupcijom, kao što su: prevare, utaje, zloupotrebe službenog položaja i sl. Elemenat podmićivanja je prepoznatljiv i u raznim drugim moralno nedopustivim ponašanjima koja nisu propisana kao krivična dela, privredni prestupi ili prekršaji. Ova ponašanja su posebno česta u oblasti privrednih delatnosti, a za njih je karakteristično iskorišćavanje monopolskog ili dominantnog položaja na tržištu i postupanje u situaciji sukoba interesa. Tu spadaju slučajevi finansiranja političkih stranaka iz prihoda velikih privrednih preduzeća, različiti oblici prevara radi utaje poreza, neformalno povezivanje grupa privrednika radi sticanja ili zadržavanja monopolskog položaja na tržištu (tzv. „old boys“-networks) i slično. To nas dovodi do zaključka da se korupcija samo jednim svojim (manjim) delom ispoljava u oblicima ponašanja koji se mogu uspešno regulisati krivičnopravnim normama. Na drugim, višim nivoima, ona se prikriva oblicima moralno problematičnih ili čak socijalno prihvatljivih ponašanja.

U vezi sa tim, značajna je podela korupcije prihvaćena u Svetskom programu za suzbijanje korupcije, koja razlikuje sledeće tipove korupcije:

- korupciju na najnižem, uličnom nivou,
- korupciju na srednjem nivou – u poslovnoj sferi i
- korupciju na najvišem nivou – u krugovima vrhovne političke vlasti koja se povezuje sa centrima ekonomske moći, tzv. politička korupcija³.

U tranzisionim društvima, gde korupcija često predstavlja obrazac ponašanja najviših državnih funkcionera, korupcija u poslovnoj sferi delom nastaje kao posledica težnje nižih funkcionera da ostvare društveni status oponašanjem vrha vlasti. U tom pogledu, ona se približava i dodiruje sa korupcijom na najvišem nivou zato što se javlja kao „korupcija pohlepe“ (Korać, 2005:270). Glavni akteri ovog tipa korupcije su službenici srednjih nivoa državne hijerarhije sa područjem samostalnog diskrecionog odlučivanja. Mehanizam ove korupcije deluje u okviru neformalne strukture razmene resursa i prvenstveno nastaje u području međudejstva države i privatnog sektora privrede. Privredni tokovi i aktivnosti ekonomskih subjekata omeđeni su u savremenoj državi mnoštvom administrativnih propisa i mera, pa u nameri da ih izbegnu preduzetnici u poslovanju primenjuju strategiju podmićivanja državne administra-

---

³ International Cooperation in Combating Transnational Crime: New Challenges in the Twenty-first Century, Background Paper for the Workshop on Combating Corruption for Tenth United Nations Congress on Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Beč, 10-17. april, 2000, (A/CONF.187-9), radni materijal, str. 5.

cije. Na taj način favorizuju sopstvene kompanije na račun ostalih, stiču monopolski položaj, narušavaju načelo ravnopravnosti i jednakosti na tržištu. Pored toga, mehanizam korupcije na srednjem nivou može se pojaviti i u tačkama međudejstva privrednih subjekata i javnog sektora. Tako u zemljama gde je na snazi obimna državna regulacija u oblasti spoljne trgovine, korupcija na srednjem nivou se javlja u postupku izdavanja uvozno izvoznih dozvola, određivanja i dodeljivanja kontigenata itd.

Značaj krupne ili velike korupcije nije samo u tome što nanosi najveću materijalnu štetu društvu već i u tome što njeni nosioci, u želji da svoju moć učine neograničenom, prelaze institucionalne granice koje im sistem postavlja. Politička korupcija je ujedno i najopasniji vid korupcije. Ona podrazumeva spregu između nosilaca ekonomске i političke moći i otvara put velikim zloupotrebama javnih funkcija s jedne strane i nesmetanom, brzom i enormnom bogaćenju pojedinaca bliskih vlasti, s druge strane. Politička korupcija obuhvata svesno pripremanje i usaglašavanje zakonskih i podzakonskih akata sa „pravnim prazninama“ i nedostacima, obezbeđivanje finansijskih sredstava iz budžeta za sponzorisanje političkih stranaka, izbegavanje poreskih obaveza, različiti načini povlašćivanja pojedinih interesnih grupa na štetu opštih interesa i dr. (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2009: 180). Ujedno, korupcija „političkih elita“ uvek prirodno priziva „sitnu“ korupciju, odnosno korupciju na srednjem nivou.

Slično navedenoj podeli, jedno od novijih istraživanja korupcije u postkomunističkim zemljama polazi od tri tipa korupcije:

- 1) korupcija na nižim administrativnim nivoima
- 2) bogaćenje javnih službenika i
- 3) država zatočena u korupcijskim mrežama (Karklins, 2000).

U prvom slučaju, korupcija se ispoljava kao podmićivanje javnih službenika da se ne primene propisi, namerna preterana regulacija i dezorganizacija i korišćenje dozvola i inspekcijskih ovlašćenja za iznuđivanje. U drugom slučaju, reč je o zloupotrebama u procesu javnih nabavki, „prodaje“ poslova, nepotizma, klijentelizma i posebno zloupotreba u procesu privatizacije. Ovo iz razloga što transformacija državnog (društvenog) vlasništva u privatno, koja često podseća na raniji istorijski period prvobitne akumulacije kapitala, predstavlja epohalnu priliku za nepojmljivo brzo i ogromno bogaćenje onih koji su imali politički monopol u bivšim socijalističkim društvima, pri čemu veliki novac i neefikasno pravosuđe, pogoduju bujanju korupcije i otvorenom pljačkanju jav-

nih (prirodnih i društvenih) dobara. U poslednjem slučaju, država je zatočena u korpcionaškim mrežama kada se u njoj: de facto preuzimaju institucije za obavljanje privatnih poslova ili kriminalnih radnji; podrivaju izbori kroz novac predviđen za podmićivanje; zloupotrebljava zakonodavna vlast; zloupotrebljavaju nadležnosti u oblasti nadzora, kontrole i revizije i sl. (Karklins, 2000).

Jasno je da korupcija omogućava pribavljanje protivpravne koristi koja se može ispoljiti u materijalnom i nematerijalnom vidu. Koruptivna krivična dela se teško otkrivaju i gone, čemu doprinosi činjenica da upravo korupcija predstavlja osnovnu vezu između sveta politike i ekonomije. Otuda se u uslovima sistematske korupcije u nekom društvu uočava gotovo nerešiv problem visoke tamne brojke ukupnog, a naročito privrednog kriminaliteta.

Sukob javnog i privatnog interesa

U vezi sa zloupotrebom moći od strane nosilaca javnih funkcija je i pojava sukoba interesa. Naime, svaka osoba u okviru obavljanja određenih delatnosti, bez obzira na to da li su one u javnom ili privatnom sektoru, ostvaruje čitav niz interesa. Ujedno, svaka od njih se nalazi u položaju u kojem može doći do sukoba navedenih interesa. Sukob interesa se najčešće određuje kao situacija u kojoj neko lice koje vrši javnu funkciju ima privatni ili lični interes, dovoljan da utiče na objektivno izvršavanje profesionalnih obaveza tog lica (Nenadić, 2003:5). Jasno je da ono što je javno i ono što je privatno predstavljaju dve suprotnosti, te da njihovo preplitanje gotovo uvek predstavlja uzrok korupcije i kriminala. U situaciji sukoba javnog i privatnog interesa osnov, odnosno razlog sukoba uvek je povezan sa nastojanjem da se sproveđe pretežniji, važniji interes, te pretežniji postaje privatni (lični ili grupni) interes umesto javnog, koji bi trebalo da bude prioritetan. Tipičan primer je situacija u kojoj javni službenik (funkcioner) vršenje određenih javnih (državnih) poslova koristi kako bi omogućio profit ili druge pogodnosti za privatnu firmu čiji je vlasnik, ili čiji je vlasnik njegov bračni drug ili pak neko od članova njegove porodice. Tako nije nepoznato da su pojedini članovi Vlade Srbije istovremeno bili i direktori velikih društvenih, državnih ili privatnih preduzeća⁴. Na ovaj način se stvara

---

⁴ Primera radi, Z. Janjušević, savetnik za bezbednost bivšeg premijera Srbije Z. Đindjića, pominjao se u vezi sa Brodogradilištem „Beograd“ u kome je bio stečajni upravnik. Budući da je istovremeno imao firme koje se bave istom delatnošću kao i Brodogradilište, a bio je i član

privilegovan monopolski položaj za ta preduzeća, na osnovu koga se za njih obezbeđuju najprofitniji poslovi (Šoškić, 2004: 92).

Ono što takođe zabrinjava i što predstavlja osnov za moguće zloupotrebe vlasti je činjenica da se, za razliku od razvijenih demokratskih zemalja u kojima se za radna mesta savetnika najviših državnih zvaničnika raspisuje konkurs, u našoj zemlji oni se dovode za „ručicu”, pri čemu je uglavnom reč o ljudima kojima je neretko to prvi posao u životu i koji nemaju nikakvog iskustva na tim poslovima, ali uživaju lično poverenje državnog funkcionera koji ih je imenovao⁵. Opšte je poznato da svaka garnitura vlasti dovodi svoje ljudе, bez obzira na to koliko su stručni. Oni se u javnosti obično predstavljaju kao „eksperti” za određenu oblast, a na žalost takvi eksperti široj javnosti budu najmanje poznati po tome, a mnogo češće se za njih čuje tek po izbijanju afera i skandala čiji su akteri. To nas neminovno dovodi do pitanja da li se ljudi bave politikom zarad opšteg interesa ili da bi ostvarili neke svoje lične, privatne interese? I dok razvijenim državama važi pravilo da finansijski moćnici ulaze u politiku kako bi očuvali svoje ekonomski interese, stiče se utisak da se u Srbiji u politiku ulazi da bi se obogatilo, pa pravilo „gde je vlast tu je i korupcija” više dolazi do izražaja.

Najzad, u najvećoj meri i sa najopasnijim posledicama, sukob interesa će se pojaviti kada se na slobodnom tržištu robe, novca i usluga pojavi država, koju reprezentuju pojedinci, koji su po prirodi stvari gotovo uvek spremni da svoj lični, privatni interes nadrede interesu onoga za koga rade, a to je država. U meri u kojoj se država meša u tržište, tržišne odnose i ekonomiju u toj meri dolazi do „opasnosti” od pojavljivanja sukoba interesa, gde u suštini dolazi do sukoba javnog, opštedruštvenog interesa i ličnog, pojedinačnog interesa onoga koji bi (trebalo) da reprezentuje državu i njene opštedruštvene interese (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2004: 53). Tada se naravno pojavljuje i korupcija koja je tesno povezana sa fenomenom sukoba interesa. Zbog toga u meri u kojoj u jednom društvu deluje slobodno tržište i postoje konkurencije svake vrste, smanjuje se i sukob interes i korupcija. U našoj zemlji postoje određeni propisi koji bi trebalo da nametnu veću kontrolu tržišnog poslovanja, ali je problem u njihovoj nedovoljnoj i neadekvatnoj primeni u praksi. Stoga možemo da zaključimo da na našem tržištu ne manjka intervencionizma niti da ga je

Upravnog odbora Jugoslovenskog rečnog brodarstva, delovao je u očiglednom sukobu interesa. Više o tome kod : Mrvić-Petrović, Ćirić, 2004: 47.

⁵ Više o tome videti na www.transparentnost.org.rs/mediji, izlaganje Nebojše Medojevića, šefa podgoričkog Centra za tranziciju, povodom afere „pranja novca“ (pretraženo 4.3.2004 godine).

previše u formalnopravnom smislu (bar što se tiče ključnih strateških oblasti u kojima je nužan), ali u kontekstu društva kao žrtve, intervencionizam postaje opasno oružje kada za cilj umesto opšteg zastupa interes pojedinaca koji su najčešće povezani sa vrhom vlasti.

Svojstva učinilaca

Govoreći o zloupotrebama nosilaca ekonomске i političke moći, nemovno se postavlja pitanje, ko su ova lica, odnosno koja su njihova najznačajnija svojstva? Važna odlika privrednog kriminaliteta, koja podkrepljuje našu tvrdnju o neraskidivoj spredi ekonomске i političke moći, upravo se odnosi na specijalizaciju i profesionalizaciju izvršilaca krivičnih dela koja spadaju u oblast privrednog kriminala. U literaturi se često ističe da je privredni kriminalitet opasan po svim svojim elementima, a naročito po licima koje ga vrše. Učinici ovog vida kriminala veoma dobro poznaju propise koji regulišu oblast privrednog poslovanja pa svoju kriminalnu delatnost usmeravaju do margina dozvoljenog ponašanja, koristeći određene praznine, nedorečenosti i česte izmene i dopune zakonskih propisa (Bošković, 2005). Ujedno to su lica koja predstavljaju „društvenu elitu“, odnosno lica koja sa jedne strane uživaju veliki ugled i imaju društveni status koji im omogućava da retko kada njihova dela budu otkrivena i okarakterisana kao nezakonita, odnosno i ako se to desi, retko kada za ista dela i odgovaraju⁶. Fatić za učinioce ovih dela koristi izraz „korporativno bogati“ (Fatić, 2005: 95). To je elita koju čine predstavnici preduzeća sa velikim finansijskim potencijalom, a time i političkim uticajem. Opšte poznata stvar je da velike korporacije finansiraju političke stranke, učestvuju u privatizaciji preduzeća, predstavljaju se kao „uspešni menadžeri“, i time ostvaruju neku vrstu uticaja kroz stručnost u ekonomskoj oblasti. Dobar primer za to kako korporativno bogati integrišu svoje potencijale su razna udruženja privrednika i industrijalaca iz čijih redova često nastaju pretendenti na političke funkcije u državi, koji se najviše oslanjaju upravo na svoju finansijsku moć.

---

⁶ Primera radi, nijedan izveštaj niti krivična prijava Saveta za borbu protiv korupcije do danas nije procesuirani, jer lica koja se nalaze u ovim prijavama i izveštajima uživaju zaštitu vlasti. Neke od njih se odnose na sledeće: Izveštaj o Nacionalnoj štedionici, Izveštaj o Mobtelu, Izveštaj o C marketu, Izveštaj o koncentraciji vlasništva u preduzeću Luka Beograd, Izveštaj o privatizaciji kompanije Novosti, itd. Više o tome videti na www.antikorupcija-savet.gov.rs, (pretraženo 9.06.2011. godine).

Dakle, zahvaljujući svojoj ekonomskoj moći oni se povezuju sa predstavnicima vlasti, čime obezbeđuju svoj položaj i nesmetano mogu da nastave sa izvršenjem kriminalnih aktivnosti, sve dok usled političke smene na vlasti ne budu otkriveni. Upravo zbog toga, privredni kriminalitet u našoj zemlji u svojim najopasnijim oblicima, ispoljava sve karakteristike kriminaliteta „belog okovratnika“ (Tanjević, 2010a). Naime, jedna od najvažnijih odlika kriminala „belog okovratnika“ je u tome što skreće pažnju na definicije devijantnog ponašanja moćnih ljudi, i dovodi u sumnju ideju da su siromašni ljudi skloni kriminalu. Definiciju ovog vida kriminala dao je Sutherland, koji kaže da je kriminal „belog okovratnika“ kriminal koji izvrši osoba od ugleda i visokog socijalnog statusa u toku bavljenja određenom profesijom (Sutherland, 1973: 29). Svoju definiciju ove vrste kriminala Sutherland je zasnovao na društvenim stazežima. Njega je više zanimalo ko je izvršilac a ne šta je on uradio, zbog čega pojam kriminala „belog okovratnika“ upravo treba da skrene pažnju na društveni položaj izvršilaca, te da ukaže na nezakonito ponašanje biznismena, političara, stručnjaka, svega onoga što se krije iza pojmoveva kao što su profesionalni, odnosno privredni kriminal.

Uopšte, Sutherland se zainteresovao za ovaj oblik kriminaliteta, jer su, prema njegovim saznanjima, među osuđenicima preovladavali ljudi slabog imovnog stanja, dok je veliki broj osoba na visokim pozicijama kršio razne pravne norme. Ti prekršioci zakona nisu bili procesuirani kao izvršioci teških krivičnih dela kojima su društvu nanosili ogromnu materijalnu štetu već kao izvršioci privrednih prestupa. Zbog toga je Sutherland smatrao da ukoliko hoćemo da ustanovimo zašto dolazi do izvršenja krivičnih dela, utoliko je potrebno da proučavamo ne samo ona lica koja su procesuirana i osuđena, već i kriminalce na visokim položajima koji krše propise kojima je uređeno njihovo zanimanje.

Sa druge strane, ovaj tip kriminalaca ne smatra sebe izvršiocima određenih krivičnih dela, već smatraju sebe osobama koje su samo iskoristile prednosti svoje pozicije. Ukoliko ipak shvate da su prekršili određene pravne norme, oni ističu da su zakoni loši ili da se pravne norme ne odnose na njih (Kostić, Dimovski, 2010: 31). Pored toga, ni javnost ne misli da su privredni biznismeni kriminalci, upravo zato što se ne uklapaju u stereotip kriminalca. Ovde je verovatno presudan društveni status, odnosno moć koju imaju. Federalni sud je 1933. godine, prilikom iznošenja presude članovima firme „H.O. Stone and Company“ iz Čikaga za lažne transakcije u nekretninama, rekao tuženima: „Vi ste poslovni, iskusni, prefinjeni i kulturni ljudi odlične reputacije i položaja u

društvu i poslovnom svetu" (Sutherland, 1949: 29). Ovakva karakterizacija kriminalaca „belih kragni“ se može primeniti na sve ljudе u korporacijama koji krše zakon. Čak i kada krše zakon, oni nisu etiketirani kao kriminalci.

Uticaj tranzicije na naše društvo

Tranzicija, kao vid promene društvenog, odnosno ekonomsko-političkog sistema, u narodu uvek zvano bezvlašće, period je koji najviše pogoduje svim vidovima kriminaliteta. Nesređeni ili nedovoljno sređeni odnosi u privredi u zemljama u tranziciji posebno doprinose razvoju privrednog kriminaliteta.

Sveopšta erozija morala, potpomognuta teškim ekonomskim uslovima u doba sankcija, doprinela je da se bogaćenje pod okriljem politike ne osudi dovoljno, čak naprotiv da u jednom momentu kulminira i postane model društveno poželjnog ponašanja. U našoj zemlji ovo je još više pojačano ukoliko imamo u vidu okolnosti kojima je zemlja bila izložena (i još uvek je). Uvođenje sankcija Organizacije Ujedinjenih nacija, bombardovanje koje su preuzele NATO snage i uslovljavanje pristupa Srbiji evropskim ekonomskim integracijama iz političkih razloga samo su neki od razloga koji su dodatno otežali privredni razvoj u protekle dve decenije. Blokada svih legalnih tokova razmene upravo je „naterala“ državu da u izvesnom smislu toleriše privredno finansijskim subjektima i građanima uopšte, obavljanje neregularnih aktivnosti, kako bi se na taj način obezbedili osnovni uslovi za preživljavanje. Kao posledica ovih promena nastaje kriza vrednosno normativnog sistema, usled čega se ne pravi dovoljno jasna razlika između društveno prihvatljivih i neprihvatljivih oblika ponašanja u privredi. Ono što je za pojedinca korisno postaje merilo „normalnog“ ponašanja, čak i kada je formalno pravno nedopušteno.

Dakle, očigledno je da se smena socijalizma kapitalizmom, u našem društву, osim promena na političkom nivou, najviše osetila u domenu privrede. Rukovodilačke privredne pozicije bile su i ostale u najbližoj vezi sa političkom moći. U okolnostima spoljnih sankcija i surove međunarodne blokade nužno je bilo da se strukturno i funkcionalno prekomponuje unutrašnji institucionalni sistem: policija je prvo bila prinuđena da sarađuje sa kriminalcima, a zatim ih je sama organizovala; carinici su tada dobili preporuku da sarađuju sa švercerima, a zatim su sami počeli da organizuju šverc (Tanjević, 2010b). Tadašnji pozitivni propisi nisu sadržali norme kojima bi se na adekvatan način otklonili uzroci i uslovi koji su pogodovali širenju crnog tržišta i drugim neza-

konitostima u privrednom poslovanju. Propisi su postojali, ali se nisu primenjivali. Primena takvih propisa bila je otežana činjenicom da su davali isuviše diskreciona prava onima koji ih primenjuju i sužavali prostor za efikasno delovanje državnih organa koji imaju kontrolnu funkciju, što je, uz druge nepovoljne faktore socijalnog karaktera, delovalo na sve veću raširenost korupcije. U takvim okolnostima zakoni su i za one koji ih pišu i za one koji treba da ih primenjuju bili samo „mrtvo slovo na papiru”, budući da se otvoreno i grubo krše ili se zamenjuju „korisnim malverzacijama”.

U prvom redu, na srpsko društvo i pravni poredak razorno je delovala sankcija kojom je ukinut legalni platni promet sa inostranstvom, što je neposredno dovelo do uspostavljanja nelegalnih finansijskih kanala unutar zemlje koji su, iako nelegalni, opravdavani kao politički legitimni. Nakon toga kreće inflacija, koja je pružila mogućnost da pojedinci koji su imali određene pozicije u vlasti na kursnim razlikama ostvare lična bogatstva. U takvom kontekstu nastali su oligarsi i tajkuni koji su preko politike došli do ekonomске moći, i sada preko novca utiću na politiku, težeći krajnjem cilju, odnosno preuzimanju i kontroli celokupnog finansijskog i privrednog sistema. U takvoj situaciji država nema „problema” s kriminalom jer kriminalne organizacije poseduju i kontrolišu državu (Teofilović, 2006: 67).

Pomenuti ciklus prelaska iz privrede u politiku, odnosno iz politike u privedu je fenomen koji nadilazi društveno političke sisteme u tranziciji. Svetska zbivanja govore da je takvo nešto imanentno čak i kod najrazvijenijih društveno-političkih sistema⁷. Međutim, kod zemalja u tranziciji, među kojima je i naša zemlja, zbog mnogih faktora, poput većeg stepena nepoverenja građana u državu, neefikasne administracije, manjeg standarda života i slično, pojava prelaska privrede u politiku i obrnuto mnogo uočljivija, nego kada su u pitanju razvijene zemlje. U našoj zemlji je skoro nemoguće izdvojiti privrednu

⁷ Niz finansijskih skandala povezuje se s bivšim američkim predsednikom Klintonom, od afere „Vajtvoter“ do primanja novčanih donacija za potrebe Demokratske stranke iz sumnjivih izvora. Takođe, kompanija porodice Buš u kojoj je učešće imao i sadašnji predsednik SAD-a, je decenijama u poslovnim odnosima sa arapskim zemljama, iako se naizgled vodi kampanja koja u široj javnosti stvara animozitet prema islamskim zemljama, kao zaštitnicima međunarodnog terorizma. U Italiji je više istaknutih političara bilo umešano u korupcijske skandale, ali je najkarakterističniji primer italijanskog premijera Berluskonija, koji je mnogo pre postavljanja na ovu funkciju bio jedan od najbogatijih italijanskih državljanina i čije se bogatstvo trenutno meri u milijardama evra. Već dugi niz godina on je vlasnik medijskih kuća, jednog od najpoznatijih sportskih klubova, nekoliko fabrika i slično, te uprkos preuzimanju javne funkcije najvišeg nivoa nastavlja da obavlja vlasničke i upravljačke poslove. Više o tome videti kod N. Šoškić, op.cit., str. 40-41.

granu u kojoj vodećim kompanijama ne upravljaju visoki stranački funkcioneri. Ovo potvrđuju primeri iz sfere bankarstva, finansijskog posredovanja, osiguranja, veletrgovine, farmaceutske industrije, medija, zdravstva. Zbog toga pitanje, da li je neko ušao prvo u privredu pa u politiku ili obrnuto, skoro da postaje retoričko.

U najnovijim ekonomsko-političkim uslovima, u fazi neoliberalizma, gde dolazi do ukrupnjavanja kapitala, brisanja državnih granica, u fazi masovne upotrebe elektronskih sredstava za komunikaciju, transfera novca i težnje da na globalnom nivou vladaju centri ekonomске moći, odnosno multinacionalne kompanije, gde se sve podređuje njihovom interesu, javljaju se i naj-opasniji vidovi kriminala. Zbog toga optimističke vizije koje govore o tome da ćemo sutra živeti u jedinstvenom i otvorenom svetu i nastojanja pojedinih političara, poslovnih ljudi i analitičara da upotrebom termina globalizacija ukažu da se u svetu događa nešto od velikog značaja, da nastaju nova svetska ekonomija, kultura i politika, da je u pitanju planetarni proces koji vodi novoj preraspodeli svetskog bogatstva i prestrukturaciji svetske ekonomije u pravcu uspostave jedinstvenog sistema nisu realne. Naprotiv, kritičari ističu da je pre-raspodela svetskog bogatstva uvek „nepravedna“ jer siromašniji postaju još siromašniji da bi bogati bili još bogatiji, a postepeno uništavanje razlika, kulturne autonomije i nacionalne stabilnosti sprovodi se isključivo u interesu krupnog profita (Brdar, 2002: 58).

Posledice sprege političke i ekonomске moći

Iz svega rečenog nesumnjivo proizilazi zaključak da je povezanost političke i ekonomске moći u uslovima tranzicije veoma prisutna u našoj zemlji, a da štetu od toga trpi celokupno društvo. To je veliki društveni problem, jer država na duži rok gubi kredibilitet, gubi svoj ugled, pogoršava se alokacija resursa, opada blagostanje društva i javljaju se najopasniji vidovi kriminala. Sve posledice koje na ovaj način nastaju su međusobno povezane, i javljaju se kao ekonomске, političke, pravne, socijalne, etičke. Ekonomске posledice se ogledaju u tome što se napada materijalna osnova društva i narušava privredni sistem zemlje, odnosno pravilno odvijanje privrednih odnosa, funkcionisanje privrednih procesa, kao i realizacija privrednih aktivnosti. Time se ujedno podriva i politički i društveni napredak društva. Društveni odnosi, posebno u privredi, koji se odvijaju uz prisustvo korupcije smanjuju motivaciju

---

inostranih partnera za investiranje u nacionalnu ekonomiju, odnosno onemogućavaju značajnija strana ulaganja, smanjuju mogućnosti za međunarodnu pomoć, otežavaju realizaciju razvojnih projekata, jednom rečju, osiromašuju zemlju.

Kada je reč o političkim posledicama, za funkcionisanje svake privrede bitan značaj ima politika i obrnuto, politika se ne može voditi bez privrede. Do povezivanja politike i privrede dolazi svuda gde ima upravljanja i vlasti, što je neizbežno i u preduzećima i u oblastima njihovog udruživanja i u državi (Pihler, 1978: 127). Monopol u sferi ekonomije uvek produkuje monopol u sferi politike, što u sebi krije veliku opasnost da se sve to lako preobrati u neki od već viđenih oblika totalitarizma. Ekonomija i politika su najčešće dve strane jednog istog fenomena, koji bi mogli nazvati fenomenom društvene moći. Jer kada neko dođe do novca, onda sasvim lako, ukoliko to želi stiže i do političke moći i uticaja, što mu zatim omogućuje da putem te političke moći ostvari direktnе ili indirektnе uticaje i na ekonomiju jednog društva (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2004: 152).

Posledice sprege ekonomске i političke moći se negativno odražavaju i na pravni poredak i pravni sistem. Na ovaj način se izražava visok stepen nepoštovanja pravnih normi i to je kod privrednog kriminaliteta daleko naglašenije nego kod mnogih drugih vidova socijalnog ponašanja, zato što privredni kriminalitet u celini prepostavlja kršenje čitavog niza blanketnih pravnih normi, ali isto tako i dobrih poslovnih običaja i racionalnog ekonomskog ponašanja koje je takođe uobičajeno u određene norme-zahteve. On dakle, samim svojim postojanjem utiče na autoritet pravnih normi, a time i na devalvaciju prava, koja je tim naglašenija što je naglašenije osećanje nemoći društva da mu se efikasno suprostavi.

Takođe, javljaju se i određene etičke posledice, budući da je reč o pojavi koja je izrazito negativna, odnosno da vrši negativan uticaj na stvaranje i razvijanje moralne svesti u privrednim odnosima. U uslovima sveopštег nemoralta, odnosno krize vrednosno normativnog sistema, zloupotrebe od strane nosilaca političke i ekonomске moći postaju društveno prihvatljiv model ponašanja. Ovo je razumljivo budući da politički lideri, kao i druge javne ličnosti uopšte imaju određeni uticaj na edukaciju najširih slojeva stanovništva. Ako sa najvišeg društvenog, odnosno državnog vrha dolaze primeri korupcije i nemoralta, koji pritom ostaju nekažnjeni, onda nije čudno da su građani, sa jedne strane skloni da se dive onima koji su se „snašli“ zahvaljujući svojoj političkoj pripadnosti, ili društvenoj i ekonomskoj moći, a sa druge strane, u takvoj

eroziji morala i siromaštvu društva, građani ili ne veruju da mogu da utiču na to da se kazne oni koji zloupotrebljavaju svoj položaj, pa samim tim i ne reaguju na vidljive zloupotrebe, ili pak nastoje da i sami slede njihov primer, verujući da će na taj način steći bogatstvo, položaj, posao, rešiti probleme vezane za egzistenciju i slično.

Zaključak

Najveći deo i najopasnije vidove kriminaliteta u Srbiji u razdoblju tranzicije vrše pripadnici društvene elite, bilo da se radi o licima iz sveta „biznisa“ ili politike. U našoj javnosti se već godinama beleže afere bez jasnog početka i kraja, čiji su akteri bili lica „belog okovratnika“. Javnost je ostala uskraćena za mnoge informacije o procesima pokrenutim protiv vinovnika kriminalnih afera, a takođe, može se govoriti i o medijskoj manipulaciji kojom se fokus javnog mnjenja usmeravao na određene slučajeve, odnosno, kojom se pažnja javnosti gubila kada interes „elite“ bude zadovoljen. Koliko je pomenuti proces složen i inkorporiran u sve sfere domaćeg ekonomsko-političkog sistema govore primeri iz oblasti javnih finansija, pravosuđa i drugih organa uprave, zdravstva, prosvete, sporta, industrije i dr. Naprasno „hvatanje“ visokih funkcionera sa velikom količinom gotovog novca nejasnog porekla, neobjašnjivo brzi, odnosno spori sudski postupci protiv određenih lica i grupa, mnogo-brojni sumnjičivo zaključeni i raskinuti privatizacijski tenderi, korupcionaške afere u visokoškolskim ustanovama, primeri nespojivosti javnih funkcija sa upravljačkim položajima u kompanijama, trgovina mandatima radi raspodele javnih funkcija, i slično, jasni su indikatori delovanja visokih društvenih krugova u kriminalnoj sferi. To je i objašnjenje zašto najveći deo ovih delatnosti ostaje nepoznat ili nekažnjen i kako to da naša statistika kriminaliteta takva dela jednostavno ne konstatiuje. Javnošću se manipuliše putem selektovanih (dez)informacija, plasiranih preko kontrolisanih medija, a sve iz istih centara ekonomskе i političke moći. Ovim se i praktično zatvara mogućnost građana da na bilo koji način utiču na tok stvari, bilo putem pokretanja odgovarajućeg postupka, bilo putem političke volje na izborima.

Budući da je reč o obliku kriminaliteta koji je veoma društveno opasan, kriminalna politika zasnovana isključivo na represivnim merama nije dovoljna, te je protiv ovakvih ponašanja neophodno reagovati različitim preventivnim merama čija osnova mora biti insistiranje na profesionalizmu nosilaca javnih

funkcija, moralnosti, etici i njihovoј političkoj i krivičnoj odgovornosti. To podrazumeva i sprovođenje odgovarajućih preventivnih mera poput primene zakonskih propisa prilikom zapošljavanja ljudi na određenim visokim položajima, na koja neće dolaziti zbog svoje partijske podobnosti već isključivo na osnovu svoje stručnosti i moralnosti. Mere prevencije se mogu zasnovati i na vanrednim finansijskim, radnim i drugim inspekcijskim kontrolama. Naravno, moramo imati u vidu da je osnovni faktor u ovoj borbi postojanje političke volje da se krivična dela koja vrše nosioci političke i ekonomskе moći otkrivaju i gone, jer uverili smo se, povezanost i međusobna uslovljenost politike i privrede u uslovima ekonomskе tranzicije toliko je prisutna da omogućava pojedincima koji imaju istaknute pozicije u vlasti ili izuzetnu ekonomsku moć u društvu da nekažnjeno čine brojna krivična dela.

Jedno je ipak sigurno, a to je da će država još dugo morati da ima svog znatnog uticaja u ekonomiji i to je nešto što se ne može izbeći, ali je potrebno da ovu svoju ulogu reguliše obimnom pravnom regulativom, odnosno da njen uloga bude praćena različitim mehanizmima društvene kontrole.

Literatura

- Accession monitoring program Budapest, Open Society Institute, Sajó, A. (2002) *Monitoring the EU accession process : corruption and anti-corruption policy: country reports*. Budapest: Open Society Institute.
- Bošković, M. (2005) *Kriminalistika – metodika*. Beograd: Policijska akademija.
- Brdar, M. (2001) Globalizacija i desuverenizacija: problem regionalizacije Srbije u aktuelnom geopolitičkom kontekstu. *Sociološki pregled*, 1-2, str. 57-81.
- Ćirić, J., Reljanović, M., Nenadić, N., Jovanović, M., Dobrašinović, D., Pejović, D. (2010) *Korupcija – Problemi i prevazilaženje problema*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Dokmanović, M. (2009) Korupcija kao „kriminal belog okovratnika“ – međunarodno-pravni instrumenti javne odgovornosti državnih funkcionera. *Temida*, 4, str. 7-27.
- Fatić, A. (2005) Korupcija i javna moć. U: D. Radovanović, A. Bulatović (ur.) *Korupcija*. Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 91-147.
- International Cooperation in Combating Transnational Crime: New Challenges in the Twenty-first Century, Background Paper for the Workshop on Combating Corruption for Tenth United Nations Congress on Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Beč, 10-17. april, 2000, (A/CONF.187-9), radni materijal.
- Karklins, R. (2000) Typology of Post-Communist Corruption. *Problems of Post-Communism*, 4, str. 22-32.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) *Kriminologija*. Niš: Pelikan-Print.
- Korać, S. (2005) Korupcija srednjeg obima: šta predstavlja i kako se suočiti sa njom, u: D. Radovanović, A. Bulatović (ur.) *Korupcija*, Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 269-284.
- Kostić, M., Dimovski, D. (2010) Kriminalitet „belog okovratnika“ (kriminološki osvrt). *Socijalna misao*, 4, str. 21-37.
- Kulundžić, Z. (1968) *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*. Zagreb: Stvarnost.
- Open Society Institute (2002) *Monitoring the EU Accession Process: Corruption and Anti-corruption Policy*, Budapest: Open Society Institute.
- Mrvić-Petrović, N., Ćirić, J. (2004) *Sukob javnog i privatnog interesa u trouglu moći, novca i politike*. Beograd: Institut za uporedno pravo i Vojnoizdavački zavod.

- Nenadić, N. (2003) *Sukob javnog i privatnog interesa i slobodan pristup informacijama*, Beograd: Transparentnost Srbija.
- Pihler, S. (1978) *Privredni kriminalitet i zaštita društvene imovine*. Doktorska disertacija, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Rajs, A. (2006) *Čujte Srbi, čuvajte se sebe*. Beograd: Dosije.
- Šoškić, N. (2004) *Oblici i načini suzbijanja korupcije*. Beograd: Akademska štampa.
- Sutherland, E. (1949) *White Color Crime*. New York: Druden.
- Sutherland, E. (1973) *On Analyzing Crime*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tanjević, N. (2010a) Primjenljivost koncepta kriminaliteta „belog okovratnika“ u savremenim uslovima. *Socijalna misao*, 4, str. 7-19.
- Tanjević, N. (2010b) Uzroci privrednog kriminaliteta u Srbiji. *Socijalna misao*, 4, str. 87-101.
- Teofilović, N. (2006) *Relacije korupcije i organizovanog kriminaliteta-Borba protiv savremenih oblika kriminaliteta*. Beograd: Policijska akademija.
- Zvanični veb sajt organizacije Transparentnost Srbija, www.transparentnost.org.rs
Pristupljeno 4.3.2004. godine
- Zvanični veb sajt Saveta za borbu protiv korupcije, www.antikorupcija-savet.gov.rs.
Pristupljeno 9.6.2011. godine

NATAŠA TANJEVIĆ

Society as a victim of bearers of economic and political power

In the transition countries, politics and economics are so connected and interrelated that many individuals who take high governmental positions or who have economic power abuse their status in order to make huge profits and commit criminal acts without impunity. The aim of this paper is to indicate the basic characteristics of this kind of crime and its negative consequences to the society as a whole. The abuse of economic and political power results in increasing economic inequalities, decreasing chances of entering foreign direct investments, and falling economic growth. Besides, this contributes to creating fertile soil for populism and supporting political elites that are not committed to building rule of law, stable democratic society and fair market economy. As a result, citizens' confidence in the state and its institutions weakens, while the normative system of values in the society is jeopardised. In this way, the society becomes the victim of irresponsible individuals, and of those who abuse their economic and social power.

Key words: corruption, conflict of interest, transition, economic crime, society.

TEMIDA

Jun 2011, str. 41-59

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1102041C

Pregledni rad

Zabrana finansiranja terorizma u svetlu međunarodnog prava i propisa Republike Srbije

BAJO M. ČMILJANIĆ*

Teroristički akti se vrše i radi sticanja novčanih sredstava za finansiranje terorističkih organizacija i terorističkih akcija. Otuda se pitanju sprege novca i nasilja posvetila dužna pažnja pri sagledavanju načina borbe protiv terorizma. Pitanje zabrane finansiranja terorizma predmet je mnogih međunarodnopravnih dokumenata. Republika Srbija je ovom pitanju posvetila više svojih normativnih dokumenata, usklađenih sa preuzetim međunarodnim obavezama po prihvaćenim međunarodnim ugovorima. Zadatak rada je da ukaže na osnovne norme međunarodnog prava i prava Republike Srbije, koje se odnose na pitanje zabrane finansiranja terorizma.

Ključne reči: finansiranje terorizma, pranje novca, sredstva od kriminala, organizovani kriminal.

Određenje terorizma i njegovog finansiranja

U naučnim, pravnim i političkim krugovima postoje različite odrednice terorizma. Otuda se ta pojava smatra posebnim pravnim pojmom-delictum sui generis, koji je tesno vezan za politički delikt. Terorizam predstavlja genuini pojam koji čini spektar akata nasilja, zbog čega se javljaju teškoće u njegovom definisanju (Avramov, Kreća, 1998: 252). Otuda se pod terorizmom podrazumeva organizovana primena nasilja ili pretnja nasiljem, čiji su učinioći politički motivisani u nameri da tim putem nametnu svoju volju organima vlasti i građanima (Gaćinović, 2005: 60).

Terorizam je odrediv, jer ima svoje karakteristike i elemente. Na osnovu radova mnogih autora i međunarodnopravnih dokumenata, možemo kon-

* Mr Bajo M. Čmiljanic, advokat iz Beograda. E-mail: bajocmiljanic@yahoo.com

statovati da njega karakteriše protivpravnost akcije, čiji je cilj izazivanje straha i panike, a što je uslovljeno političkim razlozima (Čeđović, 2006: 236). Nasilna akcija je objektivni elemenat terorizma dok je cilj, koji se želi ostvariti preduzetom akcijom, njegov subjektivni elemenat. Motivi terorista su politički, a ne lični. Otuda se terorizam od drugih pojava, kojima je imanenta upotreba nasilja, razlikuje po političkoj motivisanosti u ostvarenju cilja-animus terroradni (Pašanski, 1982: 18-24).

Međunarodni terorizam čine oni delikti koji pogađaju interese više država ili međunarodnu zajednicu kao celinu. Međunarodni terorizam čine delikti kojim su napadnute određene vrednosti međunarodne zajednice (Čeđović, 2006: 82), koji su obuhvaćeni sa više međunarodnih konvencija¹, koji imaju za cilj da primoraju neku vladu ili međunarodnu organizaciju da nešto izvrše ili se uzdrže od nekog dela. Međunarodni terorizam je onaj terorizam koji ima međunarodnu komponentu: u statusu žrtve, na objektu izvršenja ili teritoriji gde je akt izvršen, odnosno gde je nastupila posledica.

Za izvršenje terorističkih akata međunarodnog terorizma (bilo međudržavnog ili transnacionalnog), potrebni su izvori finansiranja. Ti izvori mogu biti različiti. Izvori finansiranja terorizma mogu biti od državnih ili od vandžavnih struktura (Čomski, 2008: 259). Kada se finansiranje terorizma vrši od strane države, to može biti obavljeno iz bilo kog legalnog izvora prihoda koji se ostvaruje aktivnošću državnih organa ili onih organa koji su pod de facto kontrolom države. Finansiranje terorizma od vandžavnih struktura predstavlja finansiranje od ilegalnih prihoda, najčešće u saradnji sa organizovanim kriminalnim programom, kao što su otmice, trgovina ljudima, krađe, korupcija, neformalni transfer novca, falsifikovanje, trgovina drogom i dr.

Finansiranje terorizma može se obavljati kroz razne sektore, kao što su: tržište nekretnina, tržište hartija od vrednosti, kroz trgovinu i dr. Terorizam je sve pragmatičniji u odnosu na organizovani kriminal, te se sve češće upotrebljavaju netradicionalni metodi² za finansiranje terorističkih akata i teroristič-

¹ Međunarodne univerzalne konvencije iz ove oblasti su: Bečka konvencija protiv nedopuštenosti trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancama, Konvencija protiv međunarodnog organizovanog kriminala, Konvencija protiv korupcije, Konvencija za suzbijanje finansiranja terorizma i dr. Regionalne konvencije Saveta Evrope iz ove oblasti su: Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, privremenom i trajnom oduzimanju prihoda stečenih kričnim delima, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma i dr.

² Jedna od tih metoda je i havala. Havala je međunarodna finansijska mreža koja nije regulisana pisanim pravilima i koristi se u prvom redu kako bi pojedinci preneli gotov novac onima, koji ne mogu da otvore račun u banci. Tu se ne traži nikakav identifikacioni dokument

kih organizacija. Terorističke organizacije neretko razvijaju model samofinansiranja putem kriminalnih aktivnosti i delovanjem vlastitih paravan organizacija.

Kako se preduzimaju efikasne mere međunarodne kontrole finansijskih tokova i prevencija pranja novca, to su sve raznovrsnije i nekonvencionalnije veze između organizovanog kriminala i terorističkih organizacija. Zato se i kaže da teroristi i kriminalci mogu biti međusobno partneri.

Sadašnju protivterorističku finansijsku regulativu, u koju spada: sprečavanje pranja novca, kontrola i zamrzavanje finansijskih sredstava i njeno sprovođenje, izvršavaju državne i međunarodne institucije koje su nadležne za takve aktivnosti.

Izazov XXI veka, kakav je borba protiv terorizma, a naročito eliminisanje njegovog finansiranja, zahteva međunarodni integrisani i interdisciplinarni pristup.

Međunarodnopravne norme o zabrani finansiranja terorizma

Kako bi se smanjio broj terorističkih akata, stalo se na stanovište da teroristima treba uskratiti sve oblike finansiranja njihovih aktivnosti, od formiranja terorističkih organizacija do planiranja i izvođenja terorističkih akcija. Slabljnjem sprege nasilja i novca, znatno bi se umanjili efekti delovanja terorizma. Otuda se mnoge međunarodnopravne norme odnose na zabranu finansiranja terorizma.

Norme međunarodnog prava o zabrani finansiranja terorizma sadržane su u međunarodnim konvencijama, kao formalnom izvoru međunarodnog prava (Kreća, 2009: 77), kao i u odredbama tzv. mekog prava-soft law (Kreća, 2009: 101). Svakako da su odredbe međunarodnopravnih konvencija preciznije i pouzdanije u utvrđivanju postojanja delikta finansiranja terorizma.

Međunarodnopravne konvencije o zabrani finansiranja terorizma, po svojoj prirodi su multirateralni međunarodni ugovori koji utvrđuju akte kojima se narušavaju određene vrednosti međunarodne zajednice zaštićene međunarodnim pravom, dok se nacionalnim propisima predviđaju sankcije za ta dela. Međunarodnopravne konvencije o zabrani finansiranja terorizma donete su, kako u okviru Ujedinjenih nacija, tako i na regionalnom nivou.

---

i ne postavljaju se pitanja izvora prihoda, a nema dokaza o učinjenoj finansijskoj transakciji. Novac se prenosi putem havala broker-a; <http://en.wikipedia.org/Hawala> Pristupljeno 19.6.2011

Okvir Ujedinjenih nacija

Eliminisanjem međunarodnog terorizma bave se i Ujedinjene nacije. One su u tom pogledu donele izestan broj rezolucija,³ a pod okriljem Ujedinjenih nacija doneto je i nekoliko konvencija.

Rezolucijom 1624 (2005) Saveta bezbednosti od 14. septembra 2005. godine, potvrđen je imperativ borbe svim sredstvima protiv terorizma u svim njegovim oblicima ispoljavanja. Njome je naglašena obaveza svih država za obezbeđenje mera u borbi protiv terorizma. Kroz ovaj dokument Ujedinjene nacije su pozvale sve države da što hitnije pristupe međunarodnim konvencijama i protokolima za borbu protiv terorizma, bez obzira da li su članice regionalnih konvencija koje regulišu tu materiju. Rezolucijom se obavezuju države da Komitetu za borbu protiv terorizma, kao deo međusobnog dijaloga, podnose izveštaje o merama koje preduzimaju radi primene ove rezolucije. Komitet za borbu protiv terorizma je dužan da Savetu bezbednosti podnosi godišnji izveštaj o primeni ove rezolucije.

Rezolucija Saveta bezbednosti 1373 od 28. septembra 2001. godine danas predstavlja najvažniji međunarodni dokument u borbi protiv finansiranja terorizma. Tom rezolucijom je osnovan Komitet koji sastavlja liste osumnjičenih za finansiranje terorizma, a države članice imaju obavezu da zamrznu fondove i imovinu ovih lica.

Od univerzalnih konvencija koje se odnose na borbu protiv terorizma, značajno je navesti sledeće konvencije: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela protiv lica pod međunarodnom zaštitom uključujući i diplomatske agente (1973), Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca (1979), Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala (1980), Međunarodna konvencija o sprečavanju akata nuklearnog terorizma (1980), Konvencija o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti pomorske plovidbe (1988) i Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (1999).⁴

---

³ Rezolucijom Generalne skupštine 2625 (XXV) naloženo je državama da se uzdrže od organizovanja, pomaganja, razvijanja, finansiranja, podstrekavanja ili tolerisanja terorističkih aktivnosti uperenih u cilju smenjivanja režima u drugoj državi. Slične odredbe imaju i ova akta doneta od strane Generalne skupštine UN: Rezolucija 2734 (XXV) *Declaration on the Strengthening of International Security*, Rezolucija 3034 (XXVII) *Measures to Prevent International Terrorism* i Rezolucija Saveta bezbednosti 1624 (2005);

⁴ Navedene konvencije ratifikovala je i naša zemlja

a) Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma

Ova Konvencija je usvojena u Njujorku 9. decembra 1999.godine, a SRJ je ovu konvenciju ratifikovala 1. jula 2002. godine.⁵ Razlozi donošenja ovog međunarodnog akta nalaze se u oceni država potpisnica da je zastupljenost međunarodnog terorizma uslovljena finansijskim sredstvima koje teroristi mogu da pribave.

Cilj Konvencije je da se ojača saradnja među državama u kreiranju i usvajanju efikasnih mera za sprečavanje finansiranja terorizma, te njegovo suzbijanje putem gonjenja i kažnjavanja njegovih počinilaca.

Konvencija kao sredstvo za finansiranje terorizma predviđa sredstvo svake vrste,⁶ materijalno ili nematerijalno, pokretno ili nepokretno, bez obzira kako ono bilo stečeno, kao i pravne dokumente ili instrumente u bilo kom obliku, kojim se dokazuje svojina na tim sredstvima. Kao prihod se smatraju sva sredstva koja potiču ili su pribavljena činjenjem krivičnog dela.

Konvencijom je predviđeno da svako lice čini delikt ako na bilo koji način, nezakonito i namerno, obezbedi ili prikupi sredstva sa namerom da se ona upotrebe za izvršenje nekog delikta utvrđenog u bilo kojoj konvenciji ili protokolu, navedenih u Aneksu konvencije, kao i za izvršenje bilo kog drugog dela čiji je cilj izazivanje smrti ili teške telesne povrede lica koja ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima u oružanom sukobu, a svrha mu je da zastraši stanovništvo ili da se primora neka vlada ili međunarodna organizacija da učini ili se uzdrži od činjenja nekog dela.⁷

Države članice su se obavezale da će usvojiti mere kako bi nacionalnim pravom predvidele inkriminaciju tih dela i odgovarajuće kazne za počinioce, s obzirom na težinu i prirodu tih dela.⁸ Predviđena je i obaveza država članica da preduzimaju odgovarajuće mere prema pravnom licu i licu koje je odgovorno i koje tim pravnim licem rukovodi, a radi pozivanja na odgovornost zbog delikta iz ove Konvencije.

---

⁵ Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, *Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori*, br.7/2002.

⁶ Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (čl.1)

⁷ Isto, (čl.2.)

⁸ Isto, (čl.4.)

Članice ustanovljavaju svoju jurisdikciju⁹ ako je delo učinjeno na njenoj teritoriji, brodu ili vazduhoplovu ili kada je delikt učinio državljanin te države. Nacionalna jurisdikcija se može ustanoviti i ako je delikt usmeren na teritoriju ili protiv državljana te države ili je delikt usmeren na državni objekat u inostranstvu ili je učinjen u pokušaju da se država prisili da nešto učini ili da se uzdrži od neke radnje.

Obaveza je država članica da, u skladu sa nacionalnim zakonskim principima, otkrije, zamrzne i zapleni eventualna sredstva koja se koriste ili su određena za činjenje delikta iz ove Konvencije.¹⁰ Države mogu zaključiti sporazum o podeli sa drugim državama potpisnicama, sredstava stečenih pomenutom zaplenom. Zaplenjena sredstva biće korišćena za obeštećenje žrtava tih krivičnih dela.

Države se obavezuju da sarađuju¹¹ u sprečavanju krivičnih dela iz ove Konvencije, kroz sprečavanje na svojim teritorijama nezakonitih aktivnosti lica koja podstiču ili vrše te delikte, preko mera koje preduzimaju nadležne finansijske institucije u proveri neuobičajenih ili sumnjivih poslova, do usvajanja propisa o zabrani otvaranja računa čiji se nosioci ili korisnici ne mogu identifikovati. Države sarađuju i kroz razmenu preciznih i proverenih informacija, kao i u sprovođenju istraga u vezi tih dela.

Konvencija utvrđuje obavezu država da o konačnim ishodima postupaka prema navodnom učiniocu delikta, obavesti¹² Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, koji će to obaveštenje proslediti drugim državama članicama. Konvencija sadrži Aneks, koji sačinjavaju sedam konvencija i dva protokola, a predmet regulisanja tih akata je borba protiv određenih aktivnosti vezanih za određeni tematski terorizam.

b) Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa Protokolima

Ova Konvencija je doneta 12. decembra 2000.godine, u Palermu, sa dva Protokola i naša zemlja je pristupila istoj konvenciji.¹³ Svrha ove konvencije

---

⁹ Isto, (čl.7.)

¹⁰ Isto, (čl.8.)

¹¹ Isto, (čl.12.)

¹² Isto, (čl.19.)

¹³ Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih Protokola, Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori, br. 6/2001.

je da se na efikasan način unapredi saradnja država u pogledu sprečavanja i borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Konvencija označava pojam „predikatnog krivičnog dela“ pod kojim podrazumeva bilo koje krivično delo čijim izvršenjem je ostvarena dobit koja može da bude predmet krivičnog dela, koja kao takva utvrđi svaka država potpisnica svojim nacionalnim zakonodavstvom, a koja dela su učinjena sa namerom da se pribavi, prenese, prikrije ili poseduje imovina stečena kriminalom.

Konvencijom je predviđeno da svaka država potpisnica dostavi Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija primerak svojih zakona kojima sprovodi ovu konvenciju, kao i sve naknadne izmene i dopune tih zakona ili opise istih. Pored toga, ovom konvencijom je predviđena obaveza svake države potpisnice da uspostavi sveobuhvatni regulatorni i nadzorni režim za banke i nebankarske institucije kako bi sprečila ili otklonila sve oblike pranja novca. Države potpisnice su, prema ovom međunarodnom dokumentu, dužne da razvijaju i unapređuju globalnu, regionalnu, subregionalnu i bilateralnu saradnju svojih organa u cilju borbe protiv pranja novca.

Evropski okvir

Radi povećanja efikasnosti borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Evropska unija je donela više dokumenata kao što su Direktiva 2005/60 EC¹⁴ i Direktiva 2006/70 EC¹⁵. Pod okriljem Saveta Evrope, značajno mesto zauzimaju Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (1990) i Konvencija o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma (2005),

¹⁴ Tzv. Treća direktiva Evropskog parlamenta i Saveta od 26.oktobra 2005. godine o sprečavanju korišćenja finansijskog sistema u svrhe pranja novca i finansiranja terorizma.

¹⁵ Ta Direktiva Komisije propisuje mere za primenu tzv. Treće direktive u pogledu definicije „politički izložene osobe“ i tehničkih kriterijuma za pojednostavljene mere propisane marljivosti analize klijenata.

a) Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom

Ovaj međunarodni dokument je usvojen u Strazburu 8. novembra 1990. godine i naša zemlja je ratifikovala isti.¹⁶ Cilj ove konvencije je primenjivanje zajedničke politike prema kriminalu koji obuhvata teška krivična dela koja postaju međunarodni problem, kako bi se oduzimanjem prihoda stečenih kriminalom postigli rezultati u njegovom suzbijanju.

Konvencijom su predviđene mere koje će države preduzeti na nacionalnom pravu, a u prvom redu ustanovljenje krivičnih dela pranja novca, specijalne istražne tehnike i konfiskacija imovine. Ustanovljeni su i principi međunarodne saradnje država na ovom pitanju.

b) Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma

Konvencija je usvojena u Varšavi 16. maja 2005. godine i naša zemlja je istu ratifikovala.¹⁷ Konvencija se oslanja na već pomenutu Konvenciju Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom (ETS br. 141) iz 1990. godine, a cilj joj je da zaštiti društvo od teškog kriminala kroz lišavanje kriminalaca od prihoda stečenih od tih nedozvoljenih akata. Ona ukazuje na činjenicu da je Konvencija Ujedinjenih nacija o suzbijanju finansiranja terorizma od 1999. godine obavezala strane ugovornice da finansiranje terorizma odrede kao krivično delo.

Ova Konvencija predviđa obavezu država ugovornica da svojim nacionalnim zakonodavstvom predvide kao krivično delo svako delo počinjeno sa namerom da se pribavi, sakrije, prikrije, transferiše ili koristi imovina stečena vršenjem krivičnog dela. Posebno je predviđena obaveza ugovornica da svojim propisima utvrde korporativnu odgovornost za pravna lica zbog dela pranja novca. Konvencija predviđa i formiranje jedinica FIU, tj. finansijsko obaveštajne jedinice za pristup finansijskim i upravnim informacijama u cilju održavanja reda u finansijskom smislu, a radi sprečavanja i otkrivanja poslova pra-

---

¹⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, *Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori*, br.7/2002.

¹⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma, *Sl. glasnik RS-Međunarodni ugovori*, br. 19/2009.

nja novca. Poseban akcenat je dat utvrđivanju načela međunarodne saradnje u istrazi i postupcima, koji imaju za cilj konfiskaciju sredstava i prihoda stečenih kriminalom.

Republika Srbija u borbi protiv finansiranja terorizma

Prema Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih ugovora, međunarodni ugovor je „međunarodni sporazum zaključen pismeno između država i koji je regulisan međunarodnim pravom, bilo da je sadržan u jednom instrumentu ili u dva ili više instrumenata međunarodno povezanih, bez obzira na njegov poseban naziv“.

Ugovorne strane moraju ispunjavati ugovorne obaveze shodno načelu pacta sunt servanda. Naša zemlja, dajući pristanak na obavezivanje po navedenim međunarodnim dokumentima u borbi protiv terorizma, izvršila je inkorporisanje međunarodnih pravila u nacionalno zakonodavstvo. Neke norme međunarodnog prava nije moguće neposredno primeniti, zbog njihove nepotpunosti, te je potrebno njihovo konkretizovanje donošenjem odgovarajućih nacionalnih propisa.

Opštепrihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori su sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom.¹⁸

Akte Republike Srbije koji se odnose na zabranu finansiranja terorizma, možemo svrstati u dve grupe:

- pravno-političke
- zakonske;

Pravno-politički akti

Od pravno-političkih akata potrebno je ukazati na Nacionalnu strategiju za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma i na Nacionalnu strategiju protiv organizovanog kriminala.

---

¹⁸ Ustav Republike Srbije, čl.16.st.2.

a) Nacionalna strategija za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma

Ovaj dokument je strateški pristup Republike Srbije da, uz pomoć međunarodne zajednice, razvije nacionalne kapacitete i potencijale u borbi protiv terorizma i međunarodnog terorizma. Tim dokumentom se utvrđuje politika Vlade u borbi protiv terorizma, a kojom se definišu strategijski ciljevi, uloge i odgovornosti državnih subjekata u toj borbi. Strategijom je utvrđeno preventivno i represivno delovanje državnih organa na tom planu. Pored ovog, Republika Srbija je donela još dva strateška dokumenta za borbu protiv terorizma.¹⁹

Strategijom se utvrđuju mere i aktivnosti radi borbe u sprečavanju finansiranja terorizma. Pod finansiranjem terorizma podrazumeva se obezbeđivanje ili prikupljanje sredstava, imovine ili pokušaj da se to postigne, u nameri da se ta sredstva i imovina koriste, bilo u celosti ili delimično, za izvršenje terorističkog akta od strane terorista ili terorističkih organizacija. Tim dokumentom su predviđene faze finansiranja terorizma. To su: prikupljanje sredstava, čuvanje prikupljenih sredstava, prenos tih sredstava delovima terorističkih organizacija ili pojedincima radi operativnog korišćenja i, na kraju, njihova upotreba za neku terorističku aktivnost.

Republika Srbija je navedenu Strategiju donela i na osnovu njenog članstva u relevantnim međunarodnim organizacijama. Republika Srbija je članica Manivala.²⁰ Ta organizacija se bavi pitanjima sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma. Sastoji se od eksperata delegiranih od strane zemalja članica, a radi po principu međusobnog ocenjivanja. Konačan izveštaj o stanju borbe protiv finansiranja terorizma i pranja novca usvaja se na plenarnim zasedanjima, koja se održavaju četiri puta godišnje.²¹ Manival poseduje mehanizme pritiska, preko Saveta Evrope, kako bi države članice primenile izdate preporuke ove organizacije i sprovele druge mere iz ove oblasti na državnom nivou. Izveštaji se koriste u procenama finansijske stabilnosti i sigurnosti ulaganja u pojedinim državama. Najznačajnije međunarodne finansijske organi-

¹⁹ Nacionalna strategija protiv korupcije, *Sl. Glasnik RS* br.109/05 i Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala, *Sl. glasnik RS*, br. 23/2009.

²⁰ Manival (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism) je Komitet Saveta Evrope, osnovan 1997. godine sa ciljem da vrši procenu usklađenosti sistema za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u državama Članicama s međunarodnim standardima. Vidi: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/55_7_1/index.html

²¹ Svaki izveštaj se sastoji od analize stanja, ocene stanja i preporuka za unapređenje sistema za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma ocenjivane zemlje.

zacije koriste za svoje potrebe izveštaje Manivala.²² Jedna od preporuka Manivala je i izrada Nacionalne strategije za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma. Republika Srbija je članica i Egmont grupe. To je međunarodno udruženje finansijsko-obaveštajnih službi čiji je osnovni cilj podizanje nivoa međunarodne saradnje i razmene podataka koji se odnose na pranje novca i finansiranja terorizma. Uprava za pranje novca,²³ kao finansijsko-obaveštajna služba Republike Srbije je članica te organizacije.

U Nacionalnoj strategiji borbe protiv finansiranja terorizma, ukazano je na faktore koji su povezani sa finansiranjem terorizma, a odnose se na područje Republike Srbije. Istiće se da je kriminalitet glavni faktor koji je povezan sa finansiranjem terorizma. Tako je 90-tih godina prošlog veka u Autonomnoj pokrajini Kosovo i Metohija novac pribavljen aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa u znatnoj meri korišćen za finansiranje terorističkih aktivnosti. Ocenjuje se da se aktivnosti pojedinih terorističkih grupa, koje deluju prema srpskom stanovništvu na Kosovu i Metohiji, a i prema pripadnicima vojske i policije Republike Srbije na području Preševa i Bujanovca, preko administrativne granice sa Kosmetom, finansiraju sredstvima pribavljenim vršenjem krivičnih dela. Tako su neke transnacionalne kriminalne grupe, kroz kriminalne mreže, doprinele izvođenju terorističkih akata protiv Republike Srbije (Vilić, Todorović, 1999: 71). U tom periodu je bilo delovanja međunarodnih islamskih udruženja u Bosni i Hercegovini, preko kojih je vršeno finansiranje terorističkih aktivnosti.

Navedenim dokumentom procenjuje se da je značajna bezbednosna pretnja i prisustvo pripadnika vahabijskog pokreta u Raškoj oblasti, čiji pripadnici se finansiraju i donacijama iz inostranstva, pod kontrolom islamskih pokreta Salafije i Vahabije. Nacionalnu strategiju borbe protiv terorizma Republika Srbija zasniva i na međunarodnim dokumentima, koje je ona prihvatile, odnosno potpisala ili ratifikovala.

Polazeći od potpisanih odnosno ratifikovanih međunarodnih konvencija iz ove oblasti, Republika Srbija je donela više zakona kojima se reguliše materija borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma.²⁴ Uspostavljanje savre-

²² Međunarodni monetarni fond i Svetska banka u svojim analizama i izveštajima preuzimaju izveštaje Manivala.

²³ Uprava za sprečavanje pranja novca je finansijsko obaveštajna služba (FOS-FIU-Financial intelligence Unit) Republike Srbije, nadležna za sprovođe Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma. Vidi: <http://www.ampl.org.rs/>

²⁴ Tu pre svega spadaju: Krivični zakonik, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, Zakon o organizaciji i nad-

menog i sveobuhvatnog zakonskog okvira, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima predstavlja jedan od ključnih sistemskih uslova za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala i terorizma u Republici Srbiji. Svi državni organi koji su nadležni za borbu protiv terorizma i organizovanog kriminala, vrše procenu delotvornosti zakonskog okvira i staraju se o njegovom unapređenju u skladu sa potrebama.

b) Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala

Ovim strateškim dokumentom Vlada utvrđuje politiku borbe protiv organizovanog kriminala, u koji spada i finansiranje terorizma.²⁵ Njome se definišu strategijski ciljevi, uloga i odgovornost državnih subjekata i određuju okviri za izradu planova implementacije. Njome se stvaraju dodatni uslovi za efikasnije uključivanje Republike Srbije u regionalni, evropski i svetski koncept borbe protiv organizovanog kriminala. Strategijom se utvrđuje normativno-pravni i institucionalni okvir, te kapaciteti i sredstva za borbu protiv organizovanog kriminala. Pri Ministarstvu finansija organizovana je Uprava za sprečavanje pranja novca, koja je ovlašćena da pribavlja, analizira i razmenjuje podatke i informacije u vezi sa pranjem novca sa nadležnim državnim organima, kao i sa srodnim službama drugih država i međunarodnim organizacijama.

Zakonski akti

a) Krivični zakonik

Krivični zakonik²⁶ predviđa krivično delo finansiranja terorizma i to odredbom čl. 393. To krivično delo svrstano je u odredbe glave XXXIV koja se odnosi na krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Tom normom inkriminisana je radnja obezbeđivanja i prikupljanja sredstava namenjenih za finansiranje vršenja krivičnog dela terorizma (tzv. unutrašnjeg-nacionalnog), međunarodnog terorizma i uzimanja talaca.

Ovde bismo samo ukazali na razlikovanje međunarodnog terorizma kao krivičnog dela utvrđenog odredbom čl. 391 u odnosu na međunarodni terori-

---

ležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela i dr.

²⁵ Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala, *Sl. glasnik RS*, br. 23/2009

²⁶ Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/05, 107/05, 72/09 i 111/09.

zam sa stanovišta međunarodnih odnosa i međunarodnog prava. To razlikovanje je bitno i za pravilno sagledavanje pitanja zabrane finansiranja terorizma.

U Krivičnom zakoniku, pored terorizma, utvrđena su i druga krivična dela, koja po svojoj suštini predstavljaju terorističke akte, jer je pri njihovom izvršenju prisutan element *animus terrorandi*. To su krivična dela iz člana 292. (ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobraćaja nasiljem), 307. (ugrožavanje teritorijalne celine), 308. (napad na ustavno uređenje) i 310. (ubistvo najviših predstavnika države).

U svim strategijskim dokumentima koje je donela Republika Srbija, govori se o terorizmu kao specifičnoj društvenoj pojavi i sagledava šire od terorizma koji je naveden u čl. 312. Krivičnog zakonika, kao jednog od oblika iz široke lepeze terorističkih akata.

Krivični zakonik, pored krivičnog dela međunarodnog terorizma (čl. 391.), predviđa još dva dela koja su povezana sa terorizmom. To su krivična dela: uzimanje talaca (čl. 392) i finansiranje terorizma (čl. 393.). Sva ta krivična dela, sa stanovišta međunarodnih političkih odnosa predstavljaju samo akte međunarodnog terorizma, kao posebnog vida terorizma.

b) Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela

Ovim zakonom²⁷ se uređuju uslovi, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnog dela. Ovaj zakon se primenjuje, pored ostalog i za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom u koja dela spada i krivično delo međunarodni terorizam, odnosno finansiranje međunarodnog terorizma.²⁸

Pod imovinom ovaj zakon podrazumeva dobro svake vrste, materijalno ili nematerijalno, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo, velike vrednosti i isprave u bilo kojoj formi kojima se dokazuju prava ili interes u odnosu na takvo dobro. Imovinu čine i prihodi ili druga korist ostvarena, neposredno ili posredno, iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana.²⁹

Zakon predviđa specijalizovanu organizacionu jedinicu Ministarstva unutrašnjih poslova, čiji je zadatak da otkriva imovinu proisteklu iz krivičnog

²⁷ Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Sl. glasnik RS*, br. 97/2008

²⁸ Isto, čl. 2. st. 1. tač. 7.

²⁹ Isto, čl.3.

dela.³⁰ U sastavu Ministarstva pravde obrazovana je Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom.³¹ Oduzimanje imovine može biti privremeno i trajno. Odluku o tome donosi sud³² u obliku rešenja. Sredstva koja se dobiju prodajom oduzete imovine koriste se za povraćaj imovine i naknadu štete, kao i za namirenje troškova uništenja oduzete imovine, ako je to potrebno učiniti iz zakonom utvrđenih razloga. Sredstva od prodaje trajno oduzete imovine postaju svojina Republike Srbije. Pojedini predmeti mogu biti ustupljeni nadležnim ustanovama za čuvanje takvih dobara.

c) Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma

Ovaj zakonski akt³³ donet je kao rezultat implementacije ranije navedenih međunarodnih i regionalnih konvencija koje je ratifikovala naša zemlja i kao razrada načelnih i strategijskih zadataka državnih i drugih organa u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma iz napred pomenutih nacionalnih strategija.

Zakon pod finansiranjem terorizma smatra obezbeđivanje ili prikupljanje imovine ili pokušaj njenog obezbeđivanja ili prikupljanja, u nameri da se koristi ili sa znanjem da može biti korišćena, u celosti ili delimično, za izvršenje terorističkog akta, ili od teroriste odnosno od terorističke organizacije.³⁴ Pod finansiranjem terorizma se smatra i podstrekavanje i pomaganje u obezbeđivanju i prikupljanju imovine, bez obzira da li je teroristički akt izvršen i da li je imovina korišćena za izvršenje terorističkog akta.

Terorizam je povezan sa njegovim finansiranjem, te je ta veza inkriminisana o čemu govori i čl. 2. st. 3. Zakona, po kome se kao teroristički akt smatra svako delo koje je kao kažnjiv delikt utvrđen sporazumima u Aneksu uz Međunarodnu konvenciju o suzbijanju finansiranja terorizma.

Ovim zakonom se utvrđuju radnje i mere radi sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorizma, sa posebnim osvrtom na dostavljanje informacija, podataka i dokumentacije Upravi za suzbijanje pranja novca. Zakon

---

³⁰ To je Organizaciona jedinica koja otkriva imovinu proisteklu iz krivičnog dela i vodi finansijsku istragu u vezi tih dela.

³¹ Isto, čl.8.

³² Odluka tzv Specijalnog suda o oduzimanju imovine Darku Šariću, optuženom za šverc droge.

³³ Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, *Sl. glasnik RS*, br. 20/09, 72/2009.

³⁴ Isto, čl. 2.st.2.

uređuje i pitanje međunarodne saradnje u traženju i dostavljanju podataka prema stranim organima, te način privremene obustave izvršenja transakcije na zahtev nadležnog organa strane države. Posebno se uređuje uloga Uprave za suzbijanje pranja novca, suda, javnog tužilaštava i drugih državnih organa u suzbijanju finansiranja terorizma. Za nepostupanje po odredbama ovog zakona predviđene su visoke novčane kazne za privredne prestupe ili za prekršaje za pravna lica i odgovorna lica u tim pravnim licima.

d) Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela

Ovim zakonom³⁵ uređuje se pitanje obrazovanja, organizacije, nadležnost i ovlašćenja državnih organa i posebnih organizacionih jedinica državnih organa, radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela koja su tim zakonom određena. U ta dela spada i krivično delo finansiranja terorizma i međunarodni terorizam.³⁶

Zakon predviđa formiranje posebnih organizacionih jedinica u nadležnim državnim organima, za otkrivanje, gonjenje i kažnjavanje učinilaca dela obuhvaćenih čl. 1. Zakona.

Zbog specifičnosti u otkrivanju, gonjenju i suđenju za krivična dela određena ovim zakonom, obrazovani su i posebni državni organi. Obrazovano je Tužilaštvo za organizovani kriminal,³⁷ Služba za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove,³⁸ posebna pritvorska jedinica za izdržavanje pritvora određenog za krivična dela iz ovog zakona, kao i nadležni sud.

Za postupanje u predmetima krivičnih dela iz ovog zakona, nadležan je Viši sud u Beogradu, kao prvostepeni, za teritoriju Republike Srbije, dok je za odlučivanje u drugom stepenu nadležan Apelacioni sud u Beogradu.³⁹ U Višem sudu u Beogradu, obrazovano je Posebno odeljenje za postupanje u

---

³⁵ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, *Sl. glasnik RS*, 42/02, 27/03 39/03, 67/03, 29/04, 45/05, 72/09

³⁶ Isto, čl.2.tač.5.

³⁷ Isto, čl.4.st.1.

³⁸ Isto, čl.10.st.1.

³⁹ Isto, čl.12.

predmetima krivičnih dela iz ovog zakona,⁴⁰ (poznatije pod nazivom Specijalni sud), a Posebno odeljenje obrazovano je i u Apelacionom sudu u Beogradu.⁴¹

Nivoi borbe protiv finansiranja terorizma

Iz prethodnih izlaganja može se utvrditi da u Republici Srbiji postoje tri nivoa borbe protiv finansiranja terorizma. To su: normativni, institucionalni i operativni nivo.

Što se tiče normativnog nivoa, on obuhvata aktivnosti države na normativnom uređenju ove materije, a to obuhvata donošenje kako strategijskih, pravno-političkih tako i odgovarajućih zakonskih akata. U prvom redu tu treba navesti činjenicu da je finansiranje terorizma predviđeno kao krivično delo, nacionalnim krivičnim zakonodavstvom.

Institucionalni nivo obuhvata celu mrežu državnih organa, kroz čiju se institucionalnu nadležnost, utvrđenu nacionalnim zakonima, ostvaruje otkrivanje, gonjenje i kažnjavanje učinilaca kažnjivih dela finansiranja terorizma. Tu pre svega spadaju specijalizovani organi i jedinice policije, tužilaštva i suda, kao i posebnih jedinica nadležnih ministarstava. Nadležnost, ovlašćenja i postupanje svih državnih organa, koji učestvuju u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma, Republika Srbija je uredila sa više zakona.⁴²

Republika Srbija je u Nacionalnoj strategiji⁴³ predvidela na institucionalnom nivou određene organe, čiji je zadatak upravo borba protiv terorizma i finansiranja terorizma. Vlada, kao nosilac izvršne vlasti, usmerava i usklađuje rad organa državne uprave i vrši nadzor nad njihovim radom. Tako Ministarstvo finansija, kao organ uprave, obavlja poslove koji se odnose na sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma. Ono predlaže donošenje propisa iz ove oblasti. U okviru tog ministarstva obrazovan je i poseban organ za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma, a to je: Uprava za sprečavanje pranja novca. Značajnu ulogu u toj borbi imaju i drugi organi, a posebno Poreska uprava, Uprava carina, Devizni inspektorat i Uprava za igre na sreću.

Operativni nivo obuhvata stručno i blagovremeno izvršavanje poslova i zadataka iz stvarne nadležnosti obrazovanih institucija i organa, a posebno

---

⁴⁰ Isto, čl.13.st.1.

⁴¹ Isto, čl.14.st.1.

⁴² Vidi pod 26.

⁴³ Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala.

rad na terenu u suzbijanju finansiranja terorizma. Otuda se u Nacionalnoj strategiji ukazuje na potrebu stručnog sposobljavanja i usavršavanja kadrova u ostvarivanju ciljeva i zadataka iz ovog dokumenta. Svi strategijski dokumenti koje je donela Republika Srbija predviđaju unapređenje znanja i pojačanu međusobnu zavisnost državnih organa, te efikasnije sprovođenje postojećih zakona i primenu najboljih iskustava iz prakse.

Zaključak

Finansiranje terorizma je globalni problem koji ima povratne efekte na ekonomsku, političku i socijalnu strukturu države. Zato je pitanje zabrane finansiranja terorizma neraskidivo povezano sa borbom protiv terorizma. Zabrana finansiranja terorizma smatra se jednom od važnijih metoda sprečavanja terorizma kao opasne društvene pojave. Otuda su Ujedinjene nacije donele niz dokumenata o borbi protiv finansiranja terorizma. Znatan deo tih dokumenata ratifikovala je i naša zemlja. I regionalne organizacije, a posebno Savet Evrope, donele su određena dokumenta o borbi protiv finansiranja terorizma. Najznačajnija dokumenta te organizacije usvojila je i Republika Srbija.

Svoja pravno-politička i zakonska akta u vezi zabrane finansiranja terorizma, Republika Srbija je usaglasila sa značajnim međunarodnim dokumentima, kao njihova strana ugovornica. Svoj normativno-pravni i institucionalni okvir, u pogledu međunarodne obaveze borbe protiv finansiranja terorizma, Republika Srbija je izvršila. Ostaje da se na operativnom nivou ostvare očekivani rezultati.

Pojedine zakonske odredbe su uopštene i neprecizne, te je potrebno iste konkretizovati. Odredbe o finansijskoj istrazi iz Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela nisu dovoljno jasne ni precizne, kako u pogledu procedure, tako i u pogledu kriterijuma i merila za pokretanje istrage i donošenje odluke po istoj. Smatramo da bi kriterijumi i merila za sačinjavanje indikatora koji ukazuju na postojanje pranja novca u Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, morali biti preciznije i jasnije normativno postavljeni.

Literatura

- Avramov S., Kreća M. (1998) *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Savremena administracija.
- Čejović B. (2006) *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Dosije.
- Čomski, N. (2008) *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.
- Gaćinović R. (2005) *Terorizam*. Beograd: Drasler.
- <http://en.wikipedia.org/Hawala> Pristupljeno 19.6.2011
- <http://www.ampl.org.rs/> Pristupljeno 19.6.2011
- http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/55_7_1/index.html Pristupljeno 19.6.2011
- Kreća M. (2009) *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/05, 107/05, 72/09 i 111/09
- Nacionalna strategija protiv korupcije, *Sl. glasnik RS*, br. 109/05
- Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala, *Sl. glasnik RS*, br. 23/2009.
- Pašanski, M. (1982) *Međunarodni teroristički akti protiv diplomatskih predstavnika*. Doktorska disertacija, Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 98/06.
- Vilić D., Todorović B. (1999) *Terorizmom u novi svetski poredak*. Beograd: Grafomark.
- Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Sl. glasnik RS*, br. 97/2008.
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, *Sl. glasnik RS*, br. 42802, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 45/05, 72/09
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stечenih kriminalom, *Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori*, br.7/2002.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stечenih kriminalom i o finansiranju terorizma, *Sl. glasnik RS-Međunarodni ugovori*, br. 19/2009.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori*, br. 6/2001.
- Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, *Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori*, br. 7/2002.

Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, *Sl. glasnik RS*, br. 20/09, 72/2009.

BAJO M. ČMILJANIĆ

The prohibition of financing of terrorism in the light of international law and regulations of the Republic of Serbia

Terrorist acts are sometimes carried out in order to obtain funds for financing terrorist organizations and terrorist actions. Therefore, due attention in considering the forms of combat against terrorism has been paid to the connection between money and violence. The issue of prohibition of financing of terrorism is the subject of many international legal documents. Republic of Serbia has devoted many normative documents to this problem, that are harmonized with the international obligations accepted upon the signing of international treaties. The task of this paper is to show the basic norms of international law and the laws of the Republic of Serbia regarding the prohibition of financing of terrorism.

Key words: *terrorism financing, money laundering, funding of crime, organized crime.*

Društvo kao žrtva

TEMIDA

Jun 2011, str. 61-76

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1102061T

Pregledni rad

Društvo kao žrtva kriminaliteta pravnih lica

NATAŠA TANJEVIĆ*

Deliktne radnje pravnih lica imaju nesagledive štetne posledice u svim oblastima. U pohlepnoj želji za sticanjem profita, pojedina pravna lica nemaju obzira ni prema najvažnijim dobrima pojedinaca i društva. Šteta koja nastaje izvršenjem krivičnih dela koja čine je veoma velika za čitavo društvo, posebno kada su u pitanju krivična dela protiv životne sredine. Zbog toga, radi sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta pravnih lica u savremenom krivičnom pravu dolazi do sve šireg prihvatanja krivične odgovornosti ovih lica. U radu smo ukazali na osnovne karakteristike kriminaliteta pravnih lica, kao i na razloge za uvođenje njihove krivične odgovornosti. U vezi sa tim, analizirali smo odredbe Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela i zaključili da, i pored kriminalno-političke potrebe da se na delikte pravnih lica reaguje ozbiljnijim sankcijama, postoje određene prepreke i problemi koji stoje na putu uvođenja ove odgovornosti.

Ključne reči: korporacijski kriminalitet, kriminalitet „belog okovratnika”, društvo, krivična odgovornost pravnih lica, zakonodavstvo.

Uvodne napomene

Polazeći od principa individualne i subjektivne krivične odgovornosti krivično pravo je namenjeno i kreirano prema čoveku, odnosno fizičkom licu, kao jedinom mogućem izvršiocu krivičnog dela. Ovo iz razloga što jedino čovek ima svest i volju, pa samim tim i psihički odnos prema svom delu, zbog čega se samo njemu može izreći krivična sankcija. Zbog navedenog se dugo vremena smatralo da pravno lice ne može izvršiti krivično delo, jer nema svest ni volju, te ne može biti ni krivično odgovorno. Međutim, ovo stanovište je moralno naići na osporavanje, jer je pitanje krivične odgovornosti pravnih lica postalo veoma

---

* Dr Nataša Tanjević je docentkinja na Evropskom univerzitetu, Fakultetu za evropski biznis i marketing i članica Viktimološkog društva Srbije. Email: ntanjevic@sbb.rs

aktuelno u savremenim uslovima, s obzirom na ogromnu ekonomsku snagu i veliki društveni uticaj pravnih lica (korporacije, multinacionalne kompanije, preduzeća) koja često preuzimaju kriminalne aktivnosti, koje su mnogo teže od onih koje su u mogućnosti da učine pojedinci. Zbog toga neki oblici kriminaliteta karakteristični za razvoj savremenog društva (korupcija, pranje novca, organizovani kriminal), zahtevaju širu primenu različitih mera prema pravnim licima, pa i predviđanje njihove krivične odgovornosti.

Sa ciljem da ukažemo na opasnost i štetne posledice koje nastaju usled nezakonitih radnji pravnih lica, u daljem tekstu prikazaćemo najvažnije odlike korporacijskog kriminaliteta i kriminaliteta „belog okovratnika“. Posebnu pažnju posvetićemo konceptu krivične odgovornosti pravnih lica i u vezi sa tim analizirati pojedina zakonska rešenja, odnosno, izneti kritički osvrt na neka sporna pitanja u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela¹, naravno u meri koja je primerena okolnosti da je očigledan nedostatak vremenske distance neophodne za ocenu svakog zakonskog projekta, a posebno onog kojim se uvode značajne novine u jedan pravni sistem.

Kriminalitet korporacija – pojam i osnovna obeležja

Kriminalitet pravnih lica se u stručnoj javnosti i javnosti uopšte označava terminima kriminalitet korporacija i kriminalitet „belog okovratnika“. Korporacijski kriminalitet podrazumeva ona krivična dela kojima korporacije krše norme kojima je njihovo poslovanje regulisano. U pitanju je oblik kriminaliteta koji vrše lica na važnim položajima u organizacijama, institucijama i korporacijama, radi ostvarivanja nezakonite dobiti za organizaciju, odnosno instituciju. Suština je u pažljivom planiranju nezakonitosti od strane poslovnih ljudi, s namerom da se poveća profit zaobilaženjem ili direktnim kršenjem zakona. Pritom je veliki problem što profitno orijentisana ekonomija ne smatra da takvo kršenje zakona ima istu težinu kao i kršenje zakona običnim krivičnim delima, pri čemu učesnici legalnih poslovnih aktivnosti nastoje da učine diskretnim neke od nelegalnih aktivnosti, jer ono što je biznisu potrebno, svakako su sigurni, stabilni i predvidljivi uslovi poslovanja (Mršević, 1996). Upravo takvi uslovi omogućavaju lako nastavljanje procesa akumulacije kapitala, a ne potresi izazvani intervencijom organa krivičnog gonjenja, publicitetom, medijima i slično. Korporacijski krimi-

---

¹ „Službeni glasnik RS“, br. 97/08.

nalitet je u funkciji održanja kapitalističkih ekonomskih odnosa, pa zbog toga državni organi nisu mnogo zainteresovani za krivični progon takvih učinilaca, kao što to čine sa učiniocima iz sloja niže klase i siromašnih.

Sve veća moć i uticaj velikih korporacija, njihov brzi rast i globalni značaj, ukazuju da one utiču na živote ljudi širom sveta na mnogo načina. Možemo da zaključimo da su najčešće oblasti u kojima se ovaj vid kriminala javlja:

- administrativna (administrativni poslovi ili nepridržavanje propisa),
- poslovi u vezi sa zaštitom čovekove okoline (zagađenje itd.),
- finansijska (kršenje propisa o plaćanju, nezakonite isplate itd.),
- propisi o radu (radni uslovi, praksa zapošljavanja itd.),
- u proizvodnji (bezbednost proizvoda, stavljanje pogrešnih etiketa i slično) i
- nelojalna trgovačka praksa (antikonkurenca, lažno reklamiranje itd.).

Korporacijski kriminalitet se vrši pre svega u oblasti privrede. Takođe, zapaženo je da pravna lica imaju značajnu ulogu i u organizovanom kriminalitetu, bilo tako što su sama uključena u neke forme, bilo tako što su na razne načine povezana sa njim. Uporedna iskustva pokazuju da su pravna lica često odgovorna za krivična dela čija težina se ne može meriti nezakonitom imovinskom koristi, već štetom koja je naneta drugima. Reč je pre svega o krivičnim delima protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, životne sredine, zdravlja ljudi, i sl. kod kojih se razlog inkriminisanja ne nalazi u „nezakonitom bogaćenju“, već u posledici koja se ogleda u velikim ekološkim katastrofama, uništenju biljnog i životinjskog sveta, a ne retko i ljudskim životima.

To što na prvi pogled ova dela nemaju nasilnički karakter, ne znači da su kod njih isključeni smrt i teško povređivanje kao posledice dela. Naprotiv, takva dela mogu imati za posledicu povređivanje i smrt velikog broja ljudi (Schrager, Short, 1978). Jedan od razloga za to leži u činjenici da se među najčešća dela ovog vira kriminala ubrajaju ona koja se odnose na kršenje propisa o kvalitetu i higijenskoj ispravnosti hrane i ona koja se odnose na nedozvoljeno zagađivanje čovekove okoline ili ekološki kriminalitet (Croall, 1989). Upravo ekološki delicti su poslednjih decenija jedan od najkarakterističnijih oblika ispoljavanja kriminaliteta korporacija, te su se na listi 100 najvećih krivičnih dela korporacija tokom 90 ih godina oni našli na prvom mestu.² Kršeći propise koji u razvijenim

² Videti: Russel Mokhiber, "Top 100 Corporate Criminals of the Decade", <http://www.corporatepredatprs.org/top100.html>.

državama regulišu odlaganja opasnog otpada i korišćenje prljavih i po okolini opasnih tehnologija, multinacionalne kompanije počele su ih iz razvijenog sveta prebacivati u nerazvijene zemlje, pri čemu na sve načine izbegavaju da preduzimaju neophodne mere za zaštitu čovekove okoline, jer bi to poskupelo proizvodnju. Ovakvo ponašanje korporacija moćnih industrijskih država ne samo da jasno ukazuje da se u „trci“ za profitom ne biraju sredstva, već oslikava i izvesnu naivnost svih pokušaja da se „cena“ industrijskog razvoja, a samim tim i ekološkog zagađenja, u potpunosti ispostavi nekom drugom. Takva nastojanja bogatih država metaforično podsećaju na slučaj potapanja „nepotopivog“ Titanika, kada su smrtnoj opasnosti i tragičnom kraju bili jednak izloženi i bogataši u luksuznim salonima, kao i siromasi iz potpalublja (Aleksić, Škuljić, 1997: 434). Ipak, činjenica je da neposredne posledice ekoloških katastrofa trpe najviše oni koji su prostorno i ambijentalno tim zagađenjima najviše izloženi. Primer za to su tragedija do koje je došlo u Indiji u Bophalu (slučaj isticanja otrovnog gasa iz hemijske fabrike), kao i teška nesreća u Černobilju, kojom je bio pogoden (i još uvek je) najveći deo Ukrajine.

Međutim, uprkos navedenom, često se ističe floskula da je mali broj ekoloških krivičnih dela, iako je istina u obrnutom odnosu, jer se radi o rastućem broju delikata ove vrste, samo što se oni ne prijavljuju, ne otkrivaju, a često i svesno zataškavaju (Bošković, Bošković, 2010).

Takođe, ovaj fenomen je postao posebno aktuelan u vezi sa razvojem nauke i tehnike, uvođenjem novih tehnologija, korišćenjem novih i moćnih izvora energije, izgradnjom ogromnog broja industrijskih postrojenja i razvojem velikih urbanih sredina. Ujedno, ekološki kriminal je po svojoj prirodi neretko transnacionalnog karaktera i može se javiti i kao posebna vrsta organizovanog kriminaliteta. U tim slučajevima se manifestuje kao trafiking prirodnim resursima, nelegalna trgovina biljkama i životinjama, nelegalna eksploracija i trafiking mineralima i dragocenim kamenjem, drvetom, opasnim otpadom i slično.

Uopšte, uticaj nelegalnih aktivnosti, koje se podvode pod ovaj pojam, prevaziđa granicu ugrožavanja same životne sredine i biodiverziteta i dovodi do posledica šireg društvenog i ekonomskog karaktera, koje se negativno odgrađavaju na celokupan razvoj. Ono što posebno zabrinjava to je da ekološki kriminalitet u zemljama u tranziciji dovodi do dugotrajnih teških posledica koje se često ne prezentiraju u javnosti. Tako imamo primer i u našoj zemlji da u pojedinim mestima nadležni organi ne smeju da obaveste građane o nivou zagađenosti vazduha da „ne bi izazvali paniku kod ljudi“. Kako sa pra-

vom ističe Ignjatović, objašnjenja kako je krivac za takvo stanje pravac vетра, koji „duva u pogrešnom pravcu“, spada u vrhunac beskrupulznosti prestupnika iz domena „kriminaliteta korporacija“ (Ignjatović, 2008: 23).

Pored ekoloških krivičnih dela, ostali primeri korporacijskog kriminaliteta su svakodnevni. Navećemo samo neke od njih: manipulisanje prehrambenim proizvodima (nisu deklarisanog kvaliteta, prodaja proizvoda namenjenih ishrani koji su opasni po zdravlje ljudi), lekovima (tzv. farmakološka i zdravstvena mafija) i slično.

Naša kriminološka literatura već duže vreme zanemaruje činjenicu da u Srbiji pojedini ljudi smrtno stradaju na poslu zbog toga što im poslodavci, u nastojanju da uvećaju profit, ne obezbeđuju ni najelementarnija sredstva zaštite na radu, niti obavljaju redovne provere sredstava za rad³. Većina privatnih preduzeća tako ima propisnu dokumentaciju samo za ona oruđa za rad koja su nabavljali kad su osnivali svoja preduzeća, ali ne i za ona koja su nabavljali u daljem periodu. Mnogi od njih su čak uvezli mašine iz inostranstva i tako, bar na prvi pogled, unapredili proizvodnju, ali su iste mašine za radnike ostale potpuna nepoznanica, jer uputstva za rad nisu bila prevedena. Pored toga, radnici neretko rade i na improvizovanim mašinama, nastalim sklapanjem delova iz inostranstva, koje nemaju propisnu dokumentaciju, zbog čega je jasno da radnik ne može da se sačuva od povrede na ovakvoj spravi.

Ono što posebno dramatizuje situaciju je to što u odsustvu odgovarajuće primene propisa o zaštiti na radu ovakva ponašanja skoro uopšte ne bivaju sankcionisana (Ignjatović, 2007: 23). U nastojanju da se po svaku cenu privuče inostrani kapital omogućava se prekomerna eksploracija domaće radne snage i ekološki štetno iskorišćavanje domaćih privrednih resursa (ruda, vode, zemljišta). Činjenica da domaće zakonodavstvo često ne sadrži jasne standarde koji bi sprečili takve pojave doprinosi otežanom otkrivanju i gonjenju za ove delikte. Jedan od primera jeste iskorišćavanje radne snage u građevinarstvu,

³ Po statističkim podacima kojima raspolaže Institut za zaštitu zdravlja „dr Milan Jovanović Batut“, u 2003. godine u 26 okruga Srbije zabeležene su čak 504 teške povrede na radu, od kojih je 33 bilo sa smrtnim ishodom. Primera radi, radnik sremskomitrovačke fabrike hartije Matroz, preminuo je od teških opeketina koje je zadobio u eksploziji koja se dogodila na vagonskoj cisterni sa sumpornom kiselinom, prilikom pripreme za istakanje kiseline u cisterne, jer, kako se navodi, sumporna kiselina koja je za potrebe fabrike dopremljena od dobavljača nije odgovarala propisanom kvalitetu. Tom prilikom su još tri radnika zadobila teške opeketine. Više o tome videti u tekstu pod nazivom „Ruski rulet radničke klase“, objavljen u listu *Vreme*, br. 712 od 26. avgusta 2004. godine, dostupno na: www.vreme.com/cms/view.php?id=389084 (pretraženo 08.06.2011. godine).

industriji, uskraćivanje radnicima prava u vezi rada (rad „na crno“) i zaštite na radu. Čak i kada postoji, domaća regulativa se ne poštuje, a rad državnih organa nije dovoljan da onemogući pojave ovakvih vidova eksploracije.

Najzad, ovakvim kriminalnim delatnostima doprinosi i raširenost korupcije nosilaca javnih ovlašćenja, a posebno inspekcijskih službi. Širom sveta je prisutna pojava da se podmičuju nadležni za izdavanje različitih dozvola, komunalni, građevinski, sanitarni inspektor, itd. Što su propisi složeniji i komplikovani, a sloboda odlučivanja službenika veća, to su i veće mogućnosti za korupciju. Kada se u Južnoj Koreji 1995. godine, srušila robna kuća, istraga je utvrdila da je beton od kojeg je bila sagrađena bio daleko slabijeg kvaliteta od propisanog, a da su nadležni inspektori dobili mito da „zažmure“ (Jovanović, 2001: 7). Sa druge strane, podmičivanje raznih inspektora, koji kontrolišu poštovanje higijenskih, ekoloških i drugih standarda, skoro da je praksa kada su u pitanju mala preduzeća. Naime, da bi izbegli značajna ulaganja potrebna da bi se zadovoljili propisani standardi, male firme se često odlučuju da podmiti inspektora (Jovanović, 2001: 7).

Pojam i odlike kriminaliteta „belog okovratnika“

Kriminalitet pravnih lica često se označava i terminom kriminalitet „belog okovratnika“. Ovaj termin prvi put je upotrebio Sutherland u svom obraćanju američkom sociološkom društvu. Isti autor je 1949. godine u delu pod nazivom „White collar crime“, dao definiciju ovog vida kriminaliteta, podrazumevajući pod tim pojmom kriminalitet koji se obično javlja u oblasti privrednog poslovanja, a čije su forme ispoljavanja najčešće u mahinacijama u vezi sa kupoprodajom raznih akcija, lažnim reklamiranjem robe, lažnim iskazivanjem finansijskog stanja i poslovanja pojedinih korporacija, ili u podmičivanju poslovnih partnera, neposrednom ili posrednom podmičivanju državnih činovnika, u cilju osiguranja povoljnih poslovnih aranžmana, kao i u prneverama, nenačenkem trošenju sredstava, poreskim utajama i slično (Sutherland, 1949).

Pojmom kriminaliteta „belog okovratnika“ bavili su se i drugi autori. Većina njih uglavnom ukazuje na dve osnovne vrste ovog vida kriminala:

- 1) profesionalni kriminal, koji se javlja radi ostvarenja ličnih interesa, pri čemu u ovu kategoriju spadaju sledeće kriminalne radnje: varanje klijenata od strane advokata, prepravljanje knjiga od strane knjigovođa i slično i

- 2) organizacioni ili korporativni kriminal, koji se javlja kada direktori korporacija vrše kriminalne radnje u korist svojih kompanija. Ovde se javlja više vrsta korporativnog kriminala kao što su: stavljanje u promet proizvoda lošijeg kvaliteta, reklamiranje određene hrane kao „dijetalne“ iako to nije, plasiranje na tržište neispitanih lekova, zagađivanje (namerno i nezakonito) okoline itd.

Takođe, u literaturi se ovaj oblik kriminaliteta označava kao „zlatna brojka kriminaliteta“ povezana sa krivcima koji drže privrednu i političku moć u svojim rukama (Milutinović, 1957: 104). Najčešća dela koja ova lica vrše su podmićivanje u trgovini, manipulacije na trgovackoj berzi i slično. Reč je o kriminalu u kome pripadnici uticajnih poslovnih krugova, koristeći vlast i funkciju koju obavljaju, nanose štetu građanima i uopšte celokupnom društvu. To vršenje krivičnih dela se organizuje uglavnom iza „kulisa“, na bazi izvođenja većih poslovnih transakcija i prevarnih manipulacija. Oblasti u kojima se najčešće vrše su sfera poslovanja, osiguranja, bankarstva, berze, a osnovna odlika dela koja se u okviru njega vrše je da se ona vrše prikriveno i prevarno.

Šteta od ovog vida kriminala daleko prevazilazi štetu nanetu drugim vidovima kriminaliteta. Finansijski troškovi kriminala „belih kragni“ su nekoliko puta veći od svih kriminalnih dela koja se obično smatraju „problemom kriminala“. Ovo je potvrđeno i 1988. godine od Vrhovnog suda SAD-a koji je, uvidevši ozbiljnost problema kriminaliteta „belog okovratnika“ naveo da je to „jedan od najozbiljnijih problema sa kojima se suočava zakon“⁴. Postoji nekoliko slučajeva koji idu u prilog ovoj tvrdnji. Prvo, tokom 80-tih godina 20. veka, američku državu su potresali unutrašnji trgovacki skandali. Istraga je utvrdila da su korporacije pravile ogroman profit trgujući poverljivim informacijama na štetu običnih investitora koji nisu imali te informacije u trenutku trgovine. Drugo, krajem 80-tih i početkom 90-tih, industrija štednje i pozajmice je propadala. Razlog je bio taj što su direktori ovih institucija učestvovali u prevarama širokih razmera. Hiljade ljudi je pritom izgubilo svoju životnu ušteđevinu. U prilog ovome govori i međunarodni kolaps finansijskog tržišta koji je započeo krajem 2007. godine u SAD-u, reflektujući se snažno na tržišta Evrope i Azije. Naime, vodeće američke banke su građanima plasirale stambene hipotekarne kredite

⁴ The Fifth Ifex International Fraud and Financial Crime Conference, London, November 1-3, 2004., dostupno na adresi: <http://www.oecd.org> (pretraženo 12.05.2008. godine).

po sistemu 2-28⁵, ne vodeći mnogo računa o njihovoj realnoj kreditnoj sposobnosti. Nakon toga usledilo je pretvaranje kredita u obveznice kojima se trgovalo na sekundarnom tržištu hartija od vrednosti, u koje su osim američkih, bile uključene i strane finansijske institucije. Kada je nastupila sveopšta insolventnost kreditnih dužnika posledice su bile katastrofalne. Cena nepokretnosti je nakon enormnog rasta (tzv. efekat balona) naglo pala, a istovremeno je višestruko pala i cena obveznica. Posledice ovog slučaja ogledale su se u ogromnim finansijskim gubicima banaka koje su plasirale kapital u pomenute hartije, padu cena akcija na svim svetskim tržištima i višestrukim intervencijama centralnih banaka, kako neka tržišta ne bi doživela potpuni kolaps, odnosno kako bi se neke svetski poznate finansijske institucije (banke i osiguravajuća društva) spasile bankrotstva. Naravno, pojedini privredni subjekti nisu mogli da izbegnu gašenje, dok su oni najmoćniji prikazali gubitke u poslovanju koji se mere desetinama milijardi dolara. Postavlja se pitanje, ko je dozvolio enormne plasmane subjektima lošeg boniteta na početku ovog procesa i kako su svetski priznate rejting agencije ocenile kvalitet pomenutih obveznica najvišom kategorijom AAA. Odgovor očigledno treba tražiti i u uticajima svetske finansijske elite, čija se odgovornost za propast mnogih fizičkih lica i privrednih subjekata nigde ne spominje (Tanjević, 2010).

Pored najveće štete koju nanosi privredi, kriminalitet „belog okovratnika“ nanosi veliku štetu i društvenom moralu, izaziva nepoverenje i stvara dezorganizaciju u širim razmerama.

Iz svega navedenog proizilazi zaključak da su kriminalitetu „belog okovratnika“ veoma bliska ona dela kojima korporacije krše norme kojima je njihovo poslovanje regulisano. Kriminalitet „belog okovratnika“ je sinonim za kriminalitet poslovnih ljudi, što ga čini nevidljivim i što umanjuje njegov značaj i opasnost, pri čemu se koriste pojmovi, kao što su biznis i korporacijski kriminalitet (Mršević, 1996: 95). Zbog toga veliki broj autora i za korporacijski kriminalitet koristi termin kriminalitet „belog okovratnika“. Čini nam se da za ovo rešenje ima puno opravdanja. Ovo iz razloga što se i jedna i druga dela vrše u istim oblastima, na srođan način, žrtve su ili svi građani ili organizacija koja zapošljava prestupnika, ili druga, konkurentska firma, vrše ih ista lica, pri čemu je kod kriminaliteta „belog okovratnika“ samo jače izražen individualan koristoljubivi motiv. Ovde treba istaći i faktički imunitet učinilaca koji oni uži-

---

⁵ Kredit se otplaćuje simboličnom naknadom u okviru „grejs“ perioda od dve godine, a nakon toga počinje dvadesetosmogodišnja otplata sa kamatom i glavnicom.

vaju zbog društvenog ugleda koji imaju i činjenicu da se pojedina ponašanja teško mogu podvesti pod postojeće inkriminacije.

O uvođenju krivične odgovornosti pravnih lica

Radi sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta pravnih lica, u pravnim sistemima evropskih i severnoameričkih država pojavila se potreba za uvođenjem krivične odgovornosti pravnih lica. Od francuskog zakona iz 1992. godine, odgovornost pravnih lica za krivična dela polako utire put u zakonodavstvima evropskih država. Razvojni trend pokazuje da će ovu odgovornost morati da u svojim zakonodavstvima utvrde sve države članice Saveta Evrope i Evropske unije. Više neće biti dovoljna samo objektivna odgovornost pravnih lica, već je potrebno utvrditi poseban oblik krivične odgovornosti koji će biti prilagođen karakteru i osobinama pravnih lica.

U teoriji postoje tri stava o krivičnoj odgovornosti pravnih lica. Prvi je da ne postoji, ne samo krivična, već i svaka druga odgovornost pravnog lica. Drugi stav je da ne postoji krivična odgovornost pravnog lica, ali da postoje drugi oblici kaznene odgovornosti (odgovornost za prekršaje ili privredne prestupe). Prema trećem stavu, krivična odgovornost pravnog lica je opravdana i neophodna (Stojanović, 2006: 192).

U našem pravu dugo vremena se prihvatalo samo drugo stanovište, odnosno propisima je bila predviđena odgovornost pravnog lica za prekršaje i privredne prestupe ali ne i za krivična dela. Međutim, odgovornost pravnog lica za krivična dela uvedena je 2008. godine kada je u Republici Srbiji usvojen Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. U članu 1. Zakona propisano je da se Zakonom uređuju uslovi odgovornosti pravnih lica za krivična dela, krivične sankcije koje se mogu izreći pravnim licima i pravila postupka u kojem se odlučuje o odgovornosti pravnih lica, izricanju krivičnih sankcija, donošenju odluke o rehabilitaciji, prestanku mere bezbednosti ili pravne posledice osude i izvršenju sudske odluke. Dakle, ovim članom je određeno da se utvrđivanje odgovornosti pravnih lica i krivičnih sankcija može vršiti samo u postupku koji je propisan ovim Zakonom, odnosno i shodnom primenom mnogobrojnih odredaba Zakonika o krivičnom postupku na koja upućuje ovaj Zakon.

Međutim, možemo primetiti da Zakon ne predviđa krivična dela, posebno, za koja pravna lica mogu da odgovaraju, iz čega proizilazi zaključak da pravna lica mogu da odgovaraju za sva krivična dela predviđena krivič-

nim zakonom, osim onih koje po svojoj prirodi ne mogu da učine (na primer: obljuba, dvobračnost), ali isto tako i za sva krivična dela predviđena u tzv. sporednom zakonodavstvu. Drugo, u odnosu na osnovne krivičnopravne institute, u odnosu na pitanja procedure i dr., Zakon se oslanja na odgovarajuće odredbe Krivičnog zakonika⁶ i Zakonika o krivičnom postupku⁷. Očigledno da je zakonodavac ovde primenio racionalno rešenje da se ne propisuje ono što je u kaznenom pravu opšte usvojeno i što se može adekvatno primeniti i na odgovornost pravnih lica za krivična dela i u postupku za utvrđivanje te odgovornosti. Iz ovog razloga je u članu 34. taksativno određeno koje odredbe Krivičnog zakonika shodno važe i za odgovornost pravnih lica za krivična dela. Pri tome treba napomenuti da se odredbe Krivičnog zakonika o pitanjima sadržanim u odredbi člana 34. Zakona ne mogu direktno primenjivati, već isključivo s obzirom na prirodu i osobenost pravnih lica.

Shodna primena će, međutim, izazvati teškoće u praksi, sem ukoliko se odlučivanje o krivičnoj odgovornosti pravnih lica ne poveri Trgovinskim sudovima koji su do sada bili nadležni za privredne prestupe. Ovim rešenjem će se, međutim, javiti organizaciona protivrečnost da osim redovnih sudova i specijalni sudovi mogu da odlučuju o krivičnoj odgovornosti.

Po pitanju za koja krivična dela mogu da odgovaraju pravna lica u zakonodavnim rešenjima raznih zemalja u svetu postoje različita rešenja. Primera radi, Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Republike Slovenije⁸, u članu 24. predviđa da pravna lica mogu da odgovaraju za krivična dela iz posebnog dela krivičnog zakonika, i za druga krivična dela, ako zakon predviđa. Sa druge strane, naš Zakon je u članu 2. propisao da pravna lica mogu da odgovaraju za sva krivična dela predviđena u krivičnom zakoniku i drugih zakona, ako su ispunjeni uslovi za odgovornost pravnog lica predviđeni ovim Zakonom. Na ovaj način je za odgovornost pravnog lica prihvaćeno načelo zakonitosti u krivičnom pravu za krivična dela u tom smislu da mora zakonom biti utvrđeno za koja dela može odgovarati pravno lice.

Prema tekstu zakona, pravno lice odgovara za krivično delo koje u okviru svojih poslova, odnosno ovlašćenja učini odgovorno lice u nameri da za pravno lice ostvari korist (član 6). Odgovornost pravnog lica postoji i ako je zbog nepostojanja nadzora ili kontrole od strane odgovornog lica omogu-

---

⁶ „Službeni glasnik RS”, br. 85/05.

⁷ „Službeni glasnik RS”, br. 58/04.

⁸ „Uradni list RS”, br. 98/04.

ćeno izvršenje krivičnog dela u korist pravnog lica od fizičkog lica koje deluje pod nadzorom i kontrolom odgovornog lica. Ovakvo rešenje zasnovano je na identifikacionoj teoriji, odnosno teoriji alter ega, koja je najzastupljenija u državama Evropske unije, ali je nalazimo i u zakonodavstvu Slovenije, Federacije BiH, Republike Srpske i Crne Gore. Članom 7. je predviđeno da pod pomenutim uslovima pravno lice odgovara za krivično delo odgovornog lica i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen ili je optužba odbijena.

Zakonom je predviđena i odgovornost pravnog lica za pokušaj krivičnog dela, ako je propisano da je pokušaj kažnjiv, dok se pravno lice koje je sprečilo dovršenje krivičnog dela može oslobođiti od kazne (član 10). Ovde možemo primetiti da uslovi koji treba da se ispune iz člana 6. Zakona nisu istovetni sa pokušajem krivičnog dela. Naime, u članu 6. se govori o izvršenju krivičnog dela odgovornog lica, da bi se mogla zasnovati i odgovornost pravnog lica, a ne o pokušaju. Zato Vrhovšek opravdano smatra da je prikladnije rešenje pokušaja sadržano u odredbi člana 8. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije, prema kojoj ukoliko učinilac započne izvršenje krivičnog dela, ali ga ne dovrši, za pokušaj je odgovorno i pravno lice, ako je Zakonom određeno da je pokušaj kažnjiv (Vrhovšek, 2008: 128). Ovo iz razloga što iz stilizacije odredbe člana 10. stav 1 proizilazi da se pravno lice može kazniti za pokušaj samo onih krivičnih dela za koja je to u zakonu propisano.

Zakon predviđa da će pravno lice odgovarati i za produženo krivično delo ako je u skladu sa članom 6. Zakona, odgovorno za više krivičnih dela koja su izvršila dva ili više odgovornih lica, pod uslovom da krivična dela predstavljaju celinu u smislu člana 61. stav 1 Krivičnog zakonika. Sa druge strane, odgovornom pravnom licu se za produženo krivično delo može pooštiti kazna do dvostrukog iznosa propisanih u članu 14. Zakona.

Što se krivičnih sankcija tiče, u članu 12. Zakona je propisano da se pravnom licu za krivično delo može izreći kazna (novčana kazna i prestanak pravnog lica), uslovna osuda i mere bezbednosti (zabranu obavljanja određenih registrovanih delatnosti ili poslova, oduzimanje predmeta i javno objavljivanje presude). Reč je o krivičnim sankcijama koje su, uglavnom, opšte prihvачene u svim zakonima o odgovornosti pravnih lica za krivična dela zemalja članica Evropske unije, ali i zemalja koje to nisu.

Novčana kazna i prestanak pravnog lica mogu se izreći samo kao glavne kazne, pri čemu novčana kazna ne može biti manja od sto hiljada niti veća od petsto miliona dinara. Ujedno, novčana kazna je najzastupljenija sankcija. Pre svega to je iz razloga što kompaniju gubitak novčanih sredstava pogađa kao

što pojedinca pogađa gubitak slobode (Šuput, 2009: 182). Sa druge strane, ona ima i niz nedostataka koji se ogledaju u negativnom efektu na nedužne zaposlene, akcionare, poverioce. Kazna prestanka pravnog lica može se izreći ako je delatnost pravnog lica u celini ili u znatnoj meri bila u funkciji vršenja krivičnog dela (na primer: pranje novca, poreska utaja, prevara ili slično).

Mogućnost izricanja uslovne osude je predviđena članom 20. Zakona, te sud pravnom licu utvrđuje novčanu kaznu u iznosu do pet miliona dinara i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti ako osuđeno pravno lice za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne ni duže od tri godine (vreme proveravanja), ne bude odgovorno za krivično delo u smislu člana 6. Zakona.

U cilju prevencije daljeg vršenja krivičnih dela, članom 22. Zakona predviđena je mogućnost izricanja uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, za određeno vreme u toku vremena proveravanja. Zaštitni nadzor može obuhvatiti jednu ili više sledećih obaveza:

- organizovanje kontrole u cilju sprečavanja daljeg vršenja krivičnih dela;
- uzdržavanje od poslovnih aktivnosti, ako to može biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih dela;
- oticanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom;
- obavljanje rada u javnom interesu;
- dostavljanje periodičnih izveštaja o poslovanju organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora.

Za krivična dela, za koja su odgovorna pravna lica, mogu se izreći i mere bezbednosti i to: zabrana obavljanja određenih registrovanih delatnosti ili poslova, oduzimanje predmeta i javno objavljivanje presude. Što se prve od navedenih mera tiče, Zakonom je ograničeno njeno trajanje, pa se ona može izreći u trajanju od jedne do tri godine od dana pravnosnažnosti presude. Mere bezbednosti oduzimanje predmeta i javno objavljivanje presude mogu se izreći ako je odgovornom pravnom licu izrečena uslovna osuda. Pritom, predmeti koji su upotrebljeni ili su bili namenjeni za izvršenje krivičnog dela, ili su nastali izvršenjem krivičnog dela, mogu se oduzeti ako su svojina pravnog lica, s tim da je Zakonom predviđena i mogućnost njihovog oduzimanja iako nisu svojina pravnog lica, ukoliko to zahtevaju interesi opšte bezbednosti ili razlozi morala, ali se time ne dira u pravo trećih lica na naknadu štete. Javno objavljivanje presude sud će izreći ako smatra da bi bilo korisno da se javnost upozna sa presudom, a posebno ako bi objavljivanje presude doprinelo da se

otkloni opasnost po život ili zdravlje ljudi ili da se zaštiti opšti interes. U vezi sa navedenim, s obzirom na prirodu i posledice krivičnih dela koja izvršavaju pravna lica, trebalo bi očekivati da ova mera bezbednosti bude izricana u velikom broju slučajeva.

Prema podacima Republičkog javnog tužilaštva, u prošloj godini je protiv srpskih preduzeća po raznim osnovama podneto 27 krivičnih prijava i to uglavnom za krivična dela prevare, zloupotrebe ovlašćenja u privredi, krađe, neuplaćivanja poreza po odbitku i zloupotrebe službenog položaja. Prijave su podnete i protiv 12 fizičkih lica, odgovornih osoba u ovim preduzećima. U konkretnim slučajevima, protiv 16 pravnih lica pokrenuti su pretkrivični postupci i sprovode se istražne radnje, dok je u ostalim slučajevima došlo do odbačaja krivične prijave⁹. Možemo pretpostaviti da navedeni podaci ne odgovaraju pravom stanju, budući da je u slučajevima korporacijskog kriminaliteta, odnosno kriminaliteta „belog okovratnika“ tamna brojka izrazita. Pored toga, budući da još uvek nije doneta nijedna pravnosnažna presuda kojom je neko pravno lice osuđeno, potrebno je da svi organi (počev od inspekcija, policije, tužilaštva i sudova) ozbiljno shvate značaj odgovornosti pravnih lica za krivična dela i da učine ono što je u njihovoј nadležnosti.

Zaključak

Najveći deo i najopasnije vidove kriminaliteta u Srbiji u razdoblju tranzičije čine upravo krivična dela koja spadaju u oblast kriminaliteta „belog okovratnika“, odnosno korporacijskog kriminaliteta. Njihova opasnost posebno leži u činjenici da izvršiocи ovog vira kriminala retko dolaze pod udar krivične odgovornosti, a osnovni razlog za to leži u okolnosti što je u pitanju njihov znatni politički i ekonomski uticaj, vešto izigravanje zakona, korišćenje mita, korupcije i slično.

Zakonodavstvo Republike Srbije je, do usvajanja Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, regulisalo odgovornost pravnog lica samo kao subjekta prekršajne odgovornosti ili kao subjekta odgovornog za privredne prestupe. Danas je nesporno da i pravna lica mogu biti odgovorna za krivična dela. Iako Zakon pruža dobru osnovu za suzbijanje krivičnih dela pravnih lica,

---

⁹ Više o tome videti na: www.politika.rs/rubrike/chronika/protiv-firmi-u-Srbiji-podneto-27-krivicnih-prijava.lt.html, tekst pod nazivom „Protiv firmi u Srbiji podneto 27 krivičnih prijava“ (pretraženo 09.06.2011. godine).

da bi postigao svoj osnovni cilj potrebno je da se primenjuje. Dosadašnji rezultate na polju njegove primene pokazuju da odredbe zakona još uvek nisu u dovoljnoj meri zaživele u praksi. Međutim, budući da se pomenutim zakonom uvode značajne novine u naš pravni sistem, ipak ćemo ostati optimisti i reći da je još uvek očigledan nedostatak vremenske distance realne za njegovu adekvatnu ocenu, te ćemo tek u narednom periodu moći da ocenimo opravdanost očekivanja sa kojima je donet. Takođe, trebalo bi očekivati da će njegova primena razrešiti i neka pravna pitanja koja se mogu javiti u vezi sa tumačenjem pojedinih odredbi. U svakom slučaju postoji bojazan da će se njime zamagliti problem odnosa krivičnih dela sa privrednim prestupima i prekršajima. Ali, bez obzira na sve navedeno, jedna činjenica je nesporna, a to je da je osnovni faktor neophodan za uspešnu borbu protiv ovog vida kriminala postojanje političke volje da se krivična dela, koja čine pravna lica, otkrivaju i gone. Samo na taj način ovaj zakon može biti važno sredstvo u borbi protiv privrednog i organizovanog kriminala.

Literatura

- Aleksić, Ž., Škulić, M. (1996) *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Bošković, M., Bošković, D. (2010) *Ekološki kriminalitet*. Banja Luka: Fakultet za bezbednost i zaštitu Univerziteta Sinergija.
- Croall, H. (1989) Who is the White-Collar Criminal. *British Journal of Criminology*, 2, str. 157-174.
- Ignjatović, Đ. (2007) Kriminološki aspekt tranzicije. U: L. Kron (ur.) *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 11-27.
- Ignjatović, Đ. (2008) *Kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Jovanović, P. (2001) *Anatomija korupcije*. Beograd: Transparency International.
- Krivični zakonik RS, „Službeni glasnik RS“, br.85/05.
- List *Vreme*, br. 712 od 26 avgusta 2004 godine, „Ruski rulet radničke klase“, dostupno na: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=389084> pristupljeno 8. 6. 2011.
- List *Politika*, „Protiv firmi u Srbiji podneto 27 krivičnih prijava“, dostupno na <http://www.politika.rs/rubrike/hronika/protiv-firmi-u-Srbiji-podneto-27-krivicnih-prijava.lt.html> pristupljeno 9. 6. 2011.
- Milutinović, M. (1957) *Kriminalitet kao društvena pojava*. Beograd: Savremena administracija.
- Mokhiber, R. "Top 100 Corporate Criminals of the Decade", dostupno na <http://www.corporatepredatprs.org/top100.html> pristupljeno 8. 6. 2011.
- Mršević, Z. (1996) *Organizovani kriminal*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stojanović, Z. (2006) *Krivično pravo – Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Schrager, L., Short, J. (1978) Toward a Sociology of Organization Crime, *Social Problems*, 4, str. 407-419.
- Sutherland, E.H. (1949) *White Colar Crime*. NewYork: Druden.
- Šuput, J. (2009) Odgovornost pravnog lica za krivična dela. *Strani pravni život*, 1, str. 169-189.
- Tanjević, N. (2010) Primjenljivost koncepta kriminaliteta „belog okovratnika“ u savremenim uslovima. *Socijalna misao*, 4, str. 7-19.

The Fifth Ifex International Fraud and Financial Crime Conference, London, November 1-3, 2004., dostupno na adresi: <http://www.oecd.org> pristupljeno 12. 5. 2008.

Vrhovšek, M (2008) *Komentar zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela*. Beograd: Intermeh.

Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, „Službeni glasnik RS”, br. 97/08.

Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS”, br. 58/04.

Zakon o odgovornosti pravnih oseba za kazniva djelanja, „Uradni list R. Slovenije”, br. 98/04.

NATAŠA TANJEVIĆ

Society as a crime victim of legal entities

Tortious acts of legal entities have unforeseen harmful consequences in all areas. In the greedy desire to gain profit, certain legal entities do not have any regard for the most important resources of individuals and society. Damage resulting from the commission of criminal acts is very high for the whole society, especially when it comes to crimes against the environment. In order to prevent and combat corporate crime in criminal law, an increasingly wider acceptance of criminal liability of legal entities was adopted. This paper discusses the basic characteristics of corporate crime, as well as the reasons for the introduction of the criminal responsibility of legal entities. In this regard, we analyzed the law provisions regarding the liability of legal entities for criminal offenses, and concluded that despite the criminal-political need to react with more serious sanctions to the offenses of legal entities, there are certain obstacles and problems that stand in the way of introducing this responsibility.

Key words: corporate crime, “white collar” crime , society, the criminal liability of legal entities, legislation.

Ostale teme

TEMIDA

Jun 2011, str. 77-98

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1102077C

Pregledni rad

Podrška žrtvama kriminaliteta: analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2010. godini

SANJA ĆOPIĆ*

MIRJANA TRIPKOVIĆ

BEJAN ŠAĆIRI

Služba VDS info i podrška žrtvama je služba za žrtve kriminaliteta, koja je osnovana 2003. godine u okviru Viktimološkog društva Srbije. Služba pruža emotivnu podršku, informacije, a po potrebi upućuje na duge relevantne službe i daje podršku na sudu. Ciljnu grupu Službe čine direktnе i indirektnе žrtve svih oblika kriminaliteta, oba pola, bez obzira na lično svojstvo. Uz to, podrška se pruža žrtvama na sudu, kao i ženama žrtvama nasilja u zatvoru. Podršku u najvećem broju slučajeva pružaju volonteri-volonterke, koji su prošli obuku za rad sa žrtvama kriminaliteta. U radu je analiziran rad Službe u 2010. godini. Posebna pažnja je posvećena problemima nasilja na radnom mestu i nasilja u porodici, kao najučestalijih povoda za obraćanje Službi. Cilj rada je da se prikaže rad Službe tokom protekle godine, kao i da se ukaže na uočene trendove u poređenju sa prethodnim periodom.

Ključne reči: služba za žrtve, žrtve kriminaliteta, podrška, nasilje na radnom mestu, nasilje u porodici.

---

* Dr Sanja Ćopić je istraživačica-saradnica u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja i predsednica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije. E-mail: scopic@eunet.rs

Mirjana Tripković je diplomirana psihološkinja i koordinatorka *Službe VDS info i podrška žrtvama*. E-mail: mirjanatri@hotmail.com

Bejan Šaćiri je diplomirani psiholog i asistent-istraživač u Viktimološkom društvu Srbije. E-mail: bejansaciri@yahoo.com

Uvod

Oporavak žrtve nakon proživljene viktimizacije se u značajnoj meri temelji na njenom osnaživanju (Herman, 1992). Veoma često su blagovremene informacije, emotivna i psihološka podrška i praktična pomoć od krucijalnog značaja u procesu oporavka žrtve i njenog suočavanja sa posledicama krivičnog dela, ali i sa reakcijom države na to delo. U tom, ponekad dugotrajnom, procesu suočavanja sa „kompleksnim i zbunjujućim posledicama pretrpljenog krivičnog dela“ i nastojanju da se povrati „poverenje u sebe i svoje okruženje, druge ljudе i institucije“ (Vidaković, 2002: 39, 44-45), značajnu ulogu imaju službe za žrtve. U prilog tome govori i osmogodišnje iskustvo službe za žrtve Viktimološkog društva Srbije – *VDS info i podrška žrtvama*.

Služba *VDS info i podrška žrtvama* je služba za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta, koja je osnovana u okviru Viktimološkog društva Srbije 2003. godine. U vreme njenog nastanka postojale su brojne, mahom ženske, nevladine organizacije koje su pružale pomoć ženama i deci žrtvama nasilja, ali nije postojala nijedna služba za žrtve kriminaliteta opštег tipa, pa mnoge žrtve nisu imale kome da se obrate za pomoć, podršku i informacije. Upravo je to bio jedan od ključnih razloga za iniciranje njenog osnivanja.

Ciljnu grupu Službe *VDS info i podrška žrtvama* čine žrtve svih oblika kriminaliteta,¹ i to kako žene, tako i muškarci, nezavisno od ličnog svojstva (nacionalne pripadnosti, etničkog porekla, rase, veroispovesti, invaliditeta, političkog opredeljenja, jezika i slično). Pomoć i podrška se pružaju kako direktnim tako i indirektnim žrtvama, tj. članovima porodice direktnih žrtava, ali i drugim licima koja su posredno povređena kriminalnim ponašanjem. Ciljnu grupu Službe čine i žrtve koje se pojavljuju na sudu (u svojstvu oštećenih, svedoka ili u nekoj drugoj ulozi), kao i žene žrtve nasilja koje se nalaze u zatvoru. Od aprila 2003. godine do kraja 2010. godine, pomoć i podrška su pruženi za 1300 žrtava. Žrtve mogu da se obrate Službi putem telefona ili tako što će postaviti pitanje na internet stranici Viktimološkog društva Srbije.²

---

¹ Pojam kriminaliteta se u kontekstu rada Službe posmatra u svom širem značenju, pa se pod žrtvama kriminaliteta podrazumevaju kako žrtve krivičnih dela i prekšaja, tako i žrtve kršenja ljudskih prava i žrtve rata.

² Služba VDS info i podrška žrtvama radi svakog radnog dana od 9.30 do 15.30 časova. Telefon Službe je 011-3034-232. Pitanja preko internet stranice Viktimološkog društva Srbije mogu se postaviti na <http://www.vds.org.rs/Default.aspx>

U službi *VDS info i podrška žrtvama*, žrtvama se pružaju emotivna podrška, informacije o pravima i mogućnostima za njihovu realizaciju, upućivanje na druge, specijalizovane (državne i nevladine) službe u zavisnosti od potreba, i podrška na sudu. Od 2008. godine Služba pruža i psihološku i pravnu pomoć žrtvama. Pravna pomoć je prevashodno namenjena žrtvama nasilja na radnom mestu, a sastoji se u pružanju primarne pravne pomoći, u vidu pravnih informacija i saveta, i pisanju podnesaka. Svi vidovi pomoći i podrške su za žrtve besplatni, a njihovo pružanje se zasniva na principima poverenja, poštovanja žrtve, njenih prava, potreba i osećanja, poverljivosti informacija i autonomije volje žrtve.

Kako „sveobuhvatna politika postupanja sa žrtvama iziskuje saradnju većeg broja institucija i organizacija“ (Van Dijk, 1999: 14), značajan resurs za rad Službe, posebno u delu koji se tiče upućivanja žrtava na druge institucije i organizacije, čine dosadašnja istraživanja Viktimološkog društva Srbije i drugih organizacija koja se odnose na postojeće službe za žrtve u Srbiji (Milivojević, Mihić, 2003, Nikolić, 2003, Vidaković, 2003, Ćopić, 2007, Nikolić, 2007, Branković, 2009, Nikolić-Ristanović, 2011)³. Na osnovu rezultata ovih istraživanja, sačinjena je baza podataka o institucijama i organizacijama u Srbiji koje dolaze ili mogu da dođu u kontakt sa žrtvama kriminaliteta i koje pružaju pomoći i podršku žrtvama, koja se redovno ažurira.

Tokom proteklih godina, podršku žrtvama su najvećim delom pružali volonteri i volonterke, koji su prošli obuku za rad sa žrtvama kriminaliteta. Viktimološko društvo Srbije je razvilo sopstvenu, kontinuiranu edukaciju volontera i volonterki koji se uključuju u rad službe za žrtve. Obuka je bazirana na širim teorijskim, posebno viktimološkim saznanjima o uticaju viktimizacije na žrtve, o posledicama viktimizacije i potrebama žrtava, te oblicima pomoći i podrške koji se pružaju žrtvama, ali na način koji neće dovesti do njihove dodatne viktimizacije. Uz to, u razvijanju programa obuke koristi se i višegodišnje iskustvo stečeno u neposrednom radu sa žrtvama. Od 2004. godine do danas, obuku za pružanje podrške žrtvama je prošlo ukupno 59 volontera i volonterki. Pored osnovne, u Viktimološkom društvu Srbije je razvijen i program napredne obuke i to za podršku žrtvama na sudu, za podršku žrtvama rodno baziranog nasilja i za pružanje pomoći i podrške muškim žrtvama trgovine ljudima. Naj-

³ Viktimološko društvo Srbije je u okviru projekta „Ka sveobuhvatnom sistemu za suzbijanje nasilja nad ženama u AP Vojvodini“, koji sprovodi Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2009. godine sprovelo istraživanje organizacija i institucija koje pružaju pomoći žrtvama nasilja u porodici, ali i drugih oblika kriminaliteta.

zad, psihološku i pravnu pomoć pružaju i stručnjaci i stručnjakinje, i to jedna psihološkinja, jedna pravnica i jedan advokat, a to čine volonterski.

U cilju permanentnog unapređenja kvaliteta rada i poštovanja standarda u postupanju sa žrtvama, koji su postavljeni na nivou Evropske pomoći žrtvama,⁴ u službi *VDS info i podrška žrtvama* organizuju se redovne interne supervizije. Supervizija rada volontera se odvija na dnevnom nivou i za nju su zadužene rukovoditeljka Službe i jedna koordinatorka. Uz to, periodično se organizuju i eksterne supervizije, koje u mnogome pomažu rukovoditeljki, koordinatorima i volonterima-kama da evaluiraju svoj rad i razreše dileme i probleme sa kojima se suočavaju u neposrednom kontaktu sa žrtvama.

Imajući sve to u vidu, cilj ovog rada je da prikaže rad Službe *VDS info i podrška žrtvama* u 2010. godini, kao i da ukaže na neke uočene trendove u poređenju sa prethodnim periodom.

Podaci o osobama koje su se obraćale Službi *VDS info i podrška žrtvama* u 2010. godini

U 2010. godini Službi *VDS info i podrška žrtvama* obratile su se 302 osobe, što je tri puta više u odnosu na 2005. godinu, od kada se redovno vrši analiza rada Službe na godišnjem nivou, a za 32% više u odnosu na 2009. godinu kada se zbog različitih oblika viktimizacije Službi obratilo 229 osoba (tabela 1).

Tabela 1: Ukupan broj osoba koje su se obratile Službi *VDS info i podrška žrtvama*

Godina	Ukupan broj osoba koji se obratio Službi	Index
2005	94	100
2006	103	110
2007	214	228
2008	222	236
2009	229	243
2010	302	321

---

⁴ Evropska pomoć žrtvama (*Victim Support Europe*) je organizacije koja objedinjuje 26 službi za žrtve iz 21 evropske države, uključujući i službu Viktimološkog društva Srbije. Više o ovoj organizaciji videti na internet stranici www.victimsupporteurope.eu.

U periodu od 1. januara do 31. decembra 2010. godine Službi se obratilo ukupno 212 žena (70,2%) i 90 muškaraca (29,8%). Posmatrano prema uzrastu, najfrekventniju grupu činile su osobe između 35 i 50 godina – njih 47 (15,6%), zatim osobe između 51 i 66 godina – 28 (9,3%), a potom uzrasna grupa od 19 do 34 godine – 25 (8,3%). Od ukupnog broja onih koji su se obratili Službi, njih 117 ili 38,7% je bilo iz Beograda, 108 (35,8%) iz drugih gradova i mesta u Srbiji,⁵ dok za preostalih 77 nema podataka.

Tokom 2010. godine zabeleženo je ukupno 616 obraćanja, što je značajan porast u odnosu na 2009. godinu, kada su se žrtve obratile Službi ukupno 450 puta. U oko dve trećine slučajeva (200 slučajeva ili 66,2%) osobe su se Službi obratile jedanput, u 55 slučajeva (18,2%) jedna žrtva kontaktirala je Službu dva puta, tri puta u 16 slučajeva (5,3%), četiri puta u 8 slučajeva (2,6%), a pet puta u 11 slučajeva (3,6%). U 12 slučajeva (4%) žrtve su se Službi obratile više od pet puta. Pri tome, u deset slučajeva se radilo o žrtvama nasilja u porodici, a u dva su to bile žrtve zlostavljanja na radnom mestu.

Od ukupnog broja onih koji su se obratili Službi tokom 2010. godine, 274 (90,7%) se obratilo Službi po prvi put, dok se 28 osoba (9,3%) obraćalo Službi i u prethodnoj godini.

Najveći broj osoba, za koje postoje podaci, saznao je za Službu preko interneta – 27 (8,9%) i iz medija – 23 (7,6%); zatim od centara za socijalni rad – 14 (4,6%) i preko štampanih materijala (brošura) Viktimološkog društva Srbije – 8 (2,6%). Uz to, 8 osoba (2,6%) je do podataka o Službi došlo u kontaktu sa drugim nevladinim organizacijama, dok je njih sedmoro (2,3%) za Službu saznalo od prijatelja, kolega i poznanika koji su se ranije obraćali Službi.

Kao i prethodnih godina, pomoć i podršku su pružali volonteri i volonterke, uključujući i stručnjake i stručnjakinje koji su pružali psihološku i pravnu pomoć volonterski, potom koordinatorke i rukovoditeljka Službe *VDS info i podrška žrtvama*. U preko dve trećine slučajeva podršku su pružili sami volonteri-ke (u 240 slučajeva ili 79,5%); u 35 slučajeva (11,6%) pomoć i podršku su zajedno pružili volonteri-ke i koordinatorke ili rukovoditeljka Službe, dok su samo koordinatorke ili rukovoditeljka to učinile u 27 slučajeva (8,9%). Pomoći i podrška su u dve trećine slučajeva (214 ili 70,9%) pružane samo putem telefona. U 28 slučajeva

⁵ Aleksandrovac, Aleksinac, Bela Crkva, Bor, Brus, Ćuprija, Čačak, Dimitrovgrad, Futog, Grocka, Indija, Jagodina, Kikinda, Knjaževac, Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Loznica, Majdanpek, Mionica, Mladenovac, Niš, Novi Kneževac, Novi Pazar, Novi Sad, Obrenovac, Pančevo, Paraćin, Požarevac, Putinci, Ruma, Smederevo, Soko Banja, Sombor, Srbočran, Staro Selo, Subotica, Surdulica, Svilajnac, Šabac, Trstenik, Užice, Velika Plana, Vršac, Zrenjanin, Žagubica.

(9,3%) podrška je pružena putem elektronske pošte, slanjem pisama ili odgovaranjem na pitanja koja su postavljena na internet stranici Viktimološkog društva Srbije. U 25 slučajeva (8,3%) je procenjeno da je, sa osobama kojima su bili potrebni, pomoć i podrška potrebno obaviti neposredan razgovor, dok je u 35 slučajeva (11,6%) podrška pružana na više načina, tj. putem telefona, elektronske pošte i-ili neposrednim razgovorom u prostorijama Službe.

Povod za obraćanje Službi VDS info i podrška žrtvama

Kada se posmatraju povodi za obraćanje Službi VDS info i podrška žrtvama, primećuje se da u 86,7% slučajeva povod predstavlja nasilje kome su osobe koje su se obratile za pomoć i podršku bile izložene. Pri tome, najfrekventniji vid nasilja je nasilje na radnom mestu. Posmatrano u odnosu na ukupan broj osoba koje su se obratile Službi, blizu dve trećine čine oni koji su bili izloženi različitim oblicima nasilja na radnom mestu. Tako se zbog ovog problema Službi obratilo 194 lica (64,2%). Po učestalosti sledi nasilje u porodici, zbog koga su se Službi javile 53 osobe ili 17,5%. Najzad, u 15 slučajeva (5%) povod za obraćanje je bilo psihičko i-ili fizičko nasilje van porodice i radnog mesta.

U preostalih 13,3% slučajeva beleže se drugi povodi za obraćanje Službi. Najveći broj ostalih povoda za obraćanje Službi čine oni koji se odnose na kršenje ili nemogućnost ostvarivanja prava, posebno u domenu porodičnopravne zaštite i imovinskih odnosa: ostvarivanje prava na alimentaciju i problemi oko neplaćanja alimentacije, ostvarivanje prava starateljstva nad decom, nemogućnost ostvarivanja materijalnog prava, nerešeni imovinski odnosi, ugrožavanje imovine i slično. Uz to, Službi su se u tri slučaja obraćale žrtve rata, tražeći informacije o svojim pravima ili, pak, načinu rešavanja teške materijalne situacije. U tri slučaja povod za obraćanje su bile pritužbe na rad državnih organa i to policije, centra za socijalni rad i suda. U po dva slučaja povod za javljanje bile su klevete, narušavanje nekih drugih prava i psihijatrijski problemi, a u po jednom – lažna optužba i emotivni problemi.

Oblici pomoći i podrške

Osobama koje su se javljale Službi *VDS info i podrška žrtvama* pružena je emotivna podrška, date su potrebne informacije i, po potrebi, upućene su na druge organizacije i institucije. Takođe su pružane psihološka i pravna pomoć.

Uz to, u slučaju dve žene žrtve nasilja koje su izvršile krivično delo i naše se u svojstvu optuženih pred sudom, pružana je i podrška na sudu.

Emotivna podrška je pružena u 246 slučajeva (81,5%). Pružajući ovaj vid podrške, koordinatorke i volonteri-ke su često pomagali žrtvama da ojačaju, povrate samopoštovanje koje je privremeno izgubljeno, „amortizuju“ svoj bes, koji je produkt situacije u kojoj su se nalazile i neadekvatnog odgovora institucija i organizacija kojima su se obraćale, ublaže strahove i restrukturišu trenutno stanje i poziciju u kojoj su se nalazile. Često se moglo čuti od žrtava kako im je razgovor sa volonterima-kama i koordinatorkama pomogao, kako im je lakše, i kako osećaju da su po prvi put u poziciji da ih neko razume i da je spremjan da ih sasluša i pomogne.

Pored emotivne podrške, u 271 slučaju (89,7%) pružene su i informacije, bilo one koje su lica koja su se javila sama tražila ili informacije za koje su volonteri-ke i-ili koordinatorke procenili da su potrebne u konkretnom slučaju, a u cilju ostvarivanja prava i prevazilaženja nastalih problema. Pružanje informacija podrazumevalo je informisanje i pojašnjenje zakonskih odredbi,⁶ davanje informacija o pravima i mogućnostima njihovog ostvarivanja, kao i o ustanovama/institucijama kojima mogu da se obrate, zavisno od konkretnog problema i potrebe i načinima na koji mogu da se obrate tim službama.

Najzad, zavisno od problema i konkretnih potreba onih koji su se obratili Službi, volonteri-ke i-ili koordinatorke su ih upućivali na druge relevantne državne organe, institucije, nevladine i druge organizacije i pojedince. Upućivanje na druge službe i pojedince zabeleženo je u 202 slučaja (66,9%). Uz to, polazeći od proaktivnog pristupa u radu, u 2010. godini Služba se, u 8 slučajeva, obraćala drugim institucijama i organizacijama u nameri da pomogne žrtvama u ostvarivanju njihovih prava i to centrima za socijalni rad, tužilaštvu i sudu, nevladinim organizacijama i pojedincima za koje je bilo procenjeno da mogu da pomognu u konkretnim slučajevima.

Ono što govori u prilog aktivitetu onih koji su kontaktirali Službu *VDS info i podrška žrtvama* je činjenica da su se, bilo pre ili nakon obraćanja Službi, obraćali i drugim institucijama i organizacijama u pokušaju da iznađu rešenje za probleme sa kojima su se suočavali. Naime, u 221 slučaju, što čini 73,2% onih koji su kontaktirali Službu tokom prošle godine, osobe su se obraćale drugim institucijama i organizacijama tražeći pomoć i podršku za rešavanje svojih

---

⁶ Posebno su pružane informacije o Zakonu o sprečavanju zlostavljanja na radnom mestu, Zakonu o radu, Porodičnom zakoniku i slično.

problema, saniranje posledica viktimizacije i ostvarivanje svojih prava. U najvećem broju slučajeva su se obraćale zdravstvenim ustanovama – u 89 slučajeva, potom sudu (57), inspekciji rada (49), policiji (47), centrima za socijalni rad (38), tužilaštvu (33) i nadležnim ministarstvima (27). U 30 slučajeva žrtve su se obratile drugim nevladinim organizacijama, a tri osobe, koje su bile tokom 2010. godine u kontaktu sa volonterima-kama i ili koordinatorkama Službe, su boravile u skloništu za žene žrtve nasilja u porodici.

Imajući u vidu podatke iznete u ovom delu rada, u nastavku izlaganja posebna pažnja će se posvetiti problemima nasilja na radnom mestu i nasilja u porodici, kao najučestalijih povoda za obraćanje Službi VDS info i podrška žrtvama tokom 2010. godine, uz istovremeno skretanje pažnje na podršku ženama žrtvama nasilja koje su izvršile krivično delo u vezi sa nasiljem u porodici kome su prethodno bile izložene.

Nasilje na radnom mestu

Zbog nasilja na radnom mestu Službi su se tokom 2010. godine obratile 194 osobe ili 64,2% u odnosu na ukupan broj žrtava u posmatranoj godini. Ovaj broj je veći u odnosu na broj žrtava nasilja na radnom mestu iz prethodne godine (129), ali se beleži i porast udela žrtava nasilja na radnom mestu u ukupnom broju osoba koje su tokom 2010. godine kontaktirale Službu u poređenju sa godinom koja je prethodila (deo žrtava ovog vida viktimizacije u ukupnom broju onih koji su se obratili Službi 2009. godine iznosio je 56%) (Radaković, 2010: 100). Podaci Službe *VDS info i podrška žrtvama* pokazuju da su žrtve nasilja na radnom mestu počele češće da se obraćaju Službi počev od 2007. godine. Pre toga, svega nekoliko njih se obratilo Službi tražeći pomoć. U 2008. godini zabeležen je manji pad u odnosu na 2007. godinu, a od onda se beleži konstantan rast broja onih koji se zbog ovog vida viktimizacije javljaju Službi *VDS info i podrška žrtvama* (tabela 2).

Tabela 2: Broj osoba koje su kontaktirale Službu zbog nasilja na radnom mestu

Godina	Broj osoba koji se obratio Službi zbog nasilja na radnom mestu	Index
2007	119	100
2008	114	96
2009	129	108
2010	194	163

Kao i prethodnih godina (Tripković, 2009: 21; Radaković, 2010: 100), i 2010. godine u najvećem broju slučajeva osobe su se obraćale zbog psihičkog nasilja na radnom mestu – u 144 slučaja (74,2%). U 95 slučajeva beleži se nemogućnost ostvarivanja prava iz radnog odnosa, kao što su: neosnovano smanjenje zarade, premeštanje na niže radno mesto, nezakonit otkaz i slično. U nekim slučajevima (62) nemogućnost ostvarivanja prava se javljala zajedno sa psihičkim nasiljem na poslu, a 33 osobe (17%) su se javile samo zbog nemogućnosti da ostvare svoja prava na radnom mestu. Zbog fizičkog nasilja kome su bile izložene na radnom mestu obratilo se 13 osoba (6,7%), dok su se četiri (2,1%) obratile zbog seksualnog nasilja. Pri tome, fizičko i seksualno nasilje na radnom mestu je uvek bilo praćeno i psihičkim nasiljem.

Od 194 osobe koje su se obratile Službi zbog nasilja na radnom mestu, njih 11 (5,6%) se javljalo i u prethodnoj godini. Uz to, u toku 2010. godine Službi se jedanput obratilo 130 (67%) žrtava nasilja na radnom mestu, dok se nešto više od jedne trećine – tačnije njih 64 (33%), obraćalo više puta. Pri tome, u 33 slučaja (17%) sa žrtvom je razgovarano dva puta, tri puta je obavljen razgovor u 16 (8,2%) slučajeva, četiri puta u pet (2,6%), pet puta u osam (4,1%), a više od pet puta u dva slučaja. Ovi podaci govore u prilog činjenici da nasilje na radnom mestu predstavlja kontinuirani oblik viktimizacije, koji zahteva i kontinuiranu podršku žrtvama.

Pol i uzrast žrtava nasilja na poslu

Zbog nasilja na radnom mestu, Službi su se više obraćale žene – u 133 slučaja (68,6%), nego muškarci – u 61 slučaju (31,4%). Ovi podaci su u skladu sa ranijim analizama podataka Službe gde se vidi da je broj žena koje sejavljaju uvek značajno veći nego broj muškaraca s tim da je, u odnosu na prošlu godinu, došlo do blage promene: 2010. godine se javilo nešto manje žena u

poređenju sa 2009. godinom (76% žena) i nešto više muškaraca nego 2009. godine (24%) (Radaković, 2010: 101).

Kada se posmatra uzrast žrtava, primećuje se da najveći broj njih pripada starosnoj kategoriji između 35 i 50 godina – 32 osobe; potom starosnoj grupi od 51 do 66 godina – 20 osoba i onoj između 19 i 34 godine – 12 osoba. Dakle, najčešće su se javljale osobe koje se nalaze u srednjem delu svog radnog veka.

Pol izvršilaca i njihov odnos sa žrtvama nasilja na radnom mestu

U 78 slučajeva (40,2%) u kojima su se žrtve obraćale Službi za pomoć i podršku, muškarac je bio izvršilac nasilja na radnom mestu, dok su u 44 slučaja (22,7%) nasilje vršile osobe ženskog pola. U 55 (28,4%) slučajeva žrtva je doživljavala rukovodstvo organizacije ili ustanove u kojoj radi kao zlostavljače, u 16 slučajeva (8,2%) muška i ženska osoba su zajedno vršile nasilje nad žrtvom, dok se u jednom slučaju osoba nije izjasnila o polu zlostavljača. Iako su u slučajevima žrtava koje su se obratile Službi izvršiocima češće bili muškarci, ne sme se zanemariti ni udeo žena u strukturi izvršilaca ovog vida nasilja koji je znatan, a o čemu svedoče slučajevi iz prakse Službe.

Žene su češće trpele viktimizaciju od strane muškaraca, i to u 52 slučaju (39,1%), od žena u 36 slučajeva (27,1%), dok su istovremeno i od muške i od ženske osobe trpele nasilje u 13 slučajeva (9,8%). Uz to, u 32 slučaja (24,1%) žene su rukovodstvo radne organizacije, ustanove ili institucije u kojoj rade, doživljavale kao zlostavljače. Sa druge strane, pak, muškarci su u 26 slučajeva (42,6%) trpeli nasilje od muškaraca, u osam slučajeva od strane žena (13,1%), u tri slučaja (4,9%) su istovremeno trpeli zlostavljanje i od muške i od ženske osobe, u 23 slučaja (37,7%) doživljavali su rukovodstvo radne organizacije, ustanove ili institucije u kojoj rade, kao zlostavljače.

Ako se posmatra odnos žrtve i zlostavljača, na osnovu podataka do kojih se došlo, može se zaključiti da je vertikalni⁷ mobing prisutniji u slučajevima osoba koje su se obratile Službi za pomoć: vertikalni mobing je zabeležen u 161 slučaju (83%), horizontalni u 5 slučajeva, a jedan i drugi u 12 slučajeva.

---

⁷ Mobing se deli na vertikalni i horizontalni zavisno od smera mobizirajućih aktivnosti između žrtve i zlostavljača. Vertikalni mobing je situacija gde prepostavljeni/a mobizira jednog ili grupu podređenih radnika ili, obrnuto, jedan ili grupa radnika mobizira nadređenog/u. O horizontalnom mobingu govorimo kada se mobizirajuće aktivnosti događaju između zapošljenih koji su na jednakom položaju u hijerarhijskoj organizaciji (Kostelić-Martić, 2005).

Oblici i posledice viktimizacije na radnom mestu

Žrtve su trpele razne vrste mobizirajućih aktivnosti zlostavljača, a neke od njih su: sprečavanje komunikacije sa drugim zaposlenim, profesionalno degradiranje u vidu premeštanja na neodgovarajuće radno mesto, neosnovano smanjenje ličnog dohotka, pretnje otkazom, pretnje fizičkim nasiljem, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje, zatrpanjanje poslovima, nedavanje nikakvih radnih zadataka, vređanje, ponižavanje, omalovažavanje i slično. To ilustruju reči pojedinih žrtava koje su se obratile Službi:

„...Isključen mi je telefon, premešten sam u garderobu za servirke koja je mračna, okružena tuševima i potpuno izdvojena iz škole. Prestali su i da me zovu na sastanke...“

„...Direktor mi svakodnevno preti otkazom jer kaže da ništa ne radim, a kada kažem da već tri meseca ne dobijam radne zadatke, on kaže – snađi se sama, nađi nešto da radiš...“

„...Šikaniranje je počelo od trenutka kada sam odbila nedvosmislenu seksualnu ponudu. Odmah sam premeštena na niže radno mesto, smanjena mi je plata i počeo je da pominje otkaz...“

Zbog psihičkog zlostavljanja na radnom mestu žrtve su imale zdravstvene simptome i probleme koji su se manifestovali kroz: krize plača, nesanicu, tahikardiju, povišen pritisak, pad imuniteta, anksioznost, depresiju, ozbiljne kardiovaskularne probleme i drugo. U prilog ovome navodimo reči nekih žrtava:

„...Kod moje sestre su se javili somatski problemi u vidu straha, uz stalni plač, drhtanje i promene ponašanja kada treba da krene na posao a to se prenelo na sve nas u porodici...“

„...Izgubila sam volju da idem na posao, a i život mi gubi smisao...“

„...Vikao je, vređao me i na kraju me gađao ključevima, a meni su se ukočile ruke i noge, sva sam se zacrvenela i srce je počelo nenormalno da mi lupa, pa su pozvali hitnu pomoć...“

Pomoć i podrška žrtvama nasilja na radnom mestu

Emotivna podrška žrtvama nasilja na radnom mestu pružana je u 156 slučajeva (80,4%). U 181 slučaju (93,3%) osobama su date informacije i to o njihovim pravima i mogućnostima i načinima na koje ih mogu ostvariti, o ustanovama/institucijama kojima mogu da se obrate, kao i o načinima tog obraćanja, o zakonskim procedurama koje je potrebno ispoštovati kod traženja zaštite od zlostavljanja na radnom mestu i slično. Kao i prethodnih godina, jednom nedeljno u prostorijama Službe dežurala je pravnica-volonterka, a potom i advokat,⁸ koji su žrtvama pružali pravnu pomoć. U ovim slučajevima, pravna pomoć se sastojala u pomaganju u sastavljanju tužbi, prigovora na rešenja i drugih podnesaka, davanju informacija o pravima i mogućnostima vezanim za sudske postupke, kao i davanje drugih pravnih informacija u vezi sa radnim odnosima, Zakonom o sprečavanju zlostavljanja na radnom mestu i slično.

U 125 (64,4%) slučajeva osobe su bile upućivane na druge organizacije/institucije u zavisnosti od konkretnih potreba. Ukoliko je postojala potreba, upućivane su istovremeno i na veći broj organizacija/institucija. Žrtve su najčešće bile upućivane na: Inspekciju rada (53), rukovodstvo u radnoj organizaciji u kojoj rade (25) zdravstvenu instituciju (22), Agenciju za mirno rešavanje radnih sporova (14), advokata (11), sindikat (11), posrednika u okviru firme (9), tužilaštvo (6), policiju (5) i nadležno ministarstvo (4).

Pre ili posle obraćanja Službi, žrtve nasilja na radnom mestu su se za pomoć obraćale drugim organizacijama, institucijama i pojedincima i to u 94 slučaja (48,5%). Žrtve su se, uglavnom, istovremeno obraćale većem broju institucija ili pojedinaca. U analiziranom periodu žrtve su se obraćale zdravstvenim ustanovama u 71 slučaju, potom, nadređenima u firmi (55), Inspekciji rada (46), sudovima (24), nadležnom ministarstvu⁹ (18), tužilaštву (18), policiji (13) sindikatu (12), pravnoj službi u radnoj organizaciji (5), zaštitniku građana (4), Narodnoj kancelariji (2) i advokatu (2).

Od ukupnog broja osoba koje su se obratile zdravstvenim ustanovama, njih 46 (64%) je bilo zadovoljno radom ovih ustanova, 2 osobe su bile nezadovoljne, 3 osobe su bile nekad zadovoljne, a nekad ne, a za 20 osoba nema podataka. Lekari medicine rada su žrtve upućivali psihijatru ili neuropsihijatru

---

⁸ Olga Kićanović, dipl. pravnica, zaposlena u Republičkoj agenciji za mirno rešavanje radnih sporova, a od decembra 2010. godine i Radovan Ristanović, advokat.

⁹ Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i Ministarstvu rada i socijalne politike.

gde su dobijali odgovarajuću dijagnozu i, zbog izraženih zdravstvenih simptoma, bili upućivani na višenedeljno bolovanje.

Od 55 žrtava koje su se obratile nadređenim u radnoj organizaciji samo su dve bile zadovoljne njihovim reagovanjem. Na osnovnu onoga što su ove žrtve rekле u razgovoru sa volonterima-kama i-ili koordinatorkama Službe može se zaključiti da rukovodstva u radnim organizacijama još uvek ne shvataju ozbiljno problem nasilja na radnom mestu ili žele da ga reše „guranjem pod tepih“ što samo dodatno otežava situaciju žrtve. Ovo se može ilustrovati izjavama nekih rukovodilaca kada su im se žrtve žalile na zlostavljanje:

„....ma pusti B. on je budala, ne obraćaj pažnju...“ (Inače, šef B. žrtvu naziva stokom, obraća joj se vulgarno i sa psovkama, preti batinama, što je sve žrtva snimila mobilnim telefonom).

„....obraćale smo se direktoru ali je on to shvatao kao „svađu među ženama“ i smejavao nam se...“

„....Obraćao sam se vlasniku firme koji mi je rekao da ga više ne uzinemiravam sa svojim problemima, jer firma pod vođstvom direktora, na kojeg sam se žalio, odlično posluje i zarađuje, što je njemu najvažnije.“

Zbog nasilja na radnom mestu, inspekciji rada se obratilo 37 osoba. Radom ove državne institucije bile su zadovoljne samo 4 osobe, dok je njih 20 izrazilo svoje nezadovoljstvo. Uz to, jedna osoba je bila delimično zadovoljna, a za 5 osoba nema podataka. U 4 slučaja inspekcija rada je konstatovala nepravilnosti, ali rukovodstvo radne organizacije te nepravilnosti nije otklonilo. U dva slučaja inspekcija se proglašila nenađežnom, a u jednom su u inspekciji savetovali žrtvi da podnese tužbu sudu.

Od 194 osobe koje su se obratile Službi zbog nasilja na radnom mestu, 44 (22,7%) su dale povratne informacije u vezi sa njihovim slučajem tj. u ponovljenim javljanjima su obaveštavale Službu *VDS info i podrška žrtvama* šta se novo dešava, da li su se nekom obraćali, koji su rezultati tog obraćanja i slično. Sa druge strane, volonteri-ke, koordinatorke i rukovoditeljka Službe su povremeno pozivali žrtve koje su se obratile zbog nasilja na radnom mestu, a za koje su procenili da bi im to koristilo, da bi se informisali o njihovoј situaciji i osnažili ih. Tokom prošle godine obavljeno je 36 takvih poziva i žrtve su uvek bile vrlo zadovoljne što su ih volonteri-ke, koordinatorke i-ili rukovoditeljka

pozvali, pokazujući tako da brinu za njih i da im je stalo da im pomognu da reše probleme sa kojima se suočavaju.

Nasilje u porodici

Od osnivanja Službe *VDS info i podrška žrtvama*, nasilje u porodici je bilo jedan od glavnih povoda za obraćanje. Tokom 2010. godine, ovaj povod za javljanje zabeležen je u 53 (17,5%) slučaja. Ono što se uočava je da se od osnivanja Službe 2003. godine do danas menjao ideožrtava ovog oblika viktimizacije u ukupnoj strukturi onih koji su se obraćali Službi za pomoć. Tako je na samom početku rada Službe, i to u periodu od aprila 2003. do avgusta 2004. godine, ideožrtava nasilja u porodici u ukupnom broju onih koji su se obratili za pomoć iznosio 39% (Ćopić, Nikolić, 2004: 20-21). Prema podacima za drugu polovinu 2005. godine, nasilje u porodici je bilo povod za obraćanje Službi u 48,4% slučajeva (Nikolić-Ristanović, Kovačević, Ćopić, 2006: 12), da bi se u 2006. godini zabeležio dalji porast, pa je ideožrtava nasilja u porodici u ukupnoj strukturi osoba koje su se obratile Službi iznosio čak 61,2% (Kovačević, 2007: 43). U 2007. godini nasilje u porodici je bilo povod za obraćanje u 25,2% slučajeva, da bi se naredne, 2008. godine, zabeležio izvestan porast, pa su ove žrtve činile gotovo trećinu (29,3%) svih koji su potražili podršku u Viktimološkom društvu Srbije. Nakon 2008. godine uočava se pad udela žrtava nasilja u porodici u strukturi onih koji su se obratili Službi - 2009. godine nasilje u porodici je zabeleženo u 22,7% slučajeva, a 2010. godine u 17,5% slučajeva. Međutim, kako se vidi iz podataka kojima raspolaže Služba, za proteklih nekoliko godina, broj onih koji se obrate Službi zbog nasilja u porodici je, posmatrano na godišnjem nivou, uglavnom konstantan (tabela 3), pa se promene udela mogu objasniti povećanjem ukupnog broja žrtava koje se obrate Službi tokom godine, kao i povećanjem broja žrtava koje se javi Službi zbog drugih vidova kriminaliteta.

Tabela 3: Broj osoba koje su kontaktirale Službu zbog nasilja u porodici

Godina	Ukupan broj osoba koji se obratio Službi zbog nasilja u porodici	Index
2006.	63	100
2007.	54	84
2008.	65	101
2009.	52	81
2010	53	82

Od 53 osobe koje su se tokom 2010. godine obratile Službi zbog nasilja u porodici, 45 (85%) su ženskog, a 8 (15%) muškog pola. Ovi podaci, kao i podaci Službe iz prethodnih godina (Kovačević, 2007: 43, Kovačević-Lepojević, Radaković, 2008: 87, Radaković, 2010: 106), nedvosmisleno pokazuju da su žene te koje se daleko češće nego muškarci obraćaju Službi zbog nasilja u porodici. Sa druge strane, posmatrano prema starosti žrtava, primećuje se da je u najvećem broju slučajeva zabeleženo nasilje nad punoletnim licima u porodici – u 52 slučaja, dok se u jednom slučaju radilo o nasilju nad detetom. Međutim, treba ukazati na to da je u 6 slučajeva u kojima su žrtve bila punoletna lica zabeleženo i nasilje nad decom, tako da se prema podacima Službe deca pojavljuju kao žrtve u ukupno 7 slučajeva.

Kada je u pitanju pol izvršilaca, podaci sa kojima raspolaže Služba pokazuju da su u 43 (81%) slučaja, u kojima su se žrtve obratile Službi, muškarci bili izvršiocii nasilja u porodici. Sa druge strane, u 8 slučajeva su to bile žene, dok su u 2 slučaja nasilnici bili i muškarac i žena zajedno. Ako se, pak, posmatra odnos žrtve i izvršioca, primećuje se da je partnersko nasilje najčešći vid porodičnog nasilja zbog kojeg su se žrtve obratile Službi: u blizu dve trećine slučajeva, nasilnici su bili partneri, bilo aktuelni (41,5%) ili bivši (24,5%). Pored toga, u 17% slučajeva žrtve su se obraćale zbog nasilja od strane drugih članova porodice ili najbližih rođaka (brat ili sestra, baba, ujak, sestrić, bratanac, itd.).

Žrtve nasilja u porodici bile su izložene psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju. Svaka druga osoba koja se obratila Službi zbog nasilja u porodici bila je izložena psihičkom nasilju – njih 27 ili 51%; u 23 (43,4%) slučaja zabeleženo je fizičko nasilje, koje je istovremeno praćeno i psihičkim nasiljem, dok je u 3 slučaja žrtva, pored fizičkog i psihičkog, bila izložena i seksualnom nasilju.

Analizom slučajeva nasilja u porodici dolazi se do zaključka da su žrtve bile izložene različitim oblicima kontrolnih mehanizama i taktika, bilo samo-

stalno ili u kombinaciji sa fizičkim i-ili seksualnim nasiljem: ponižavanju (nazivanje pogrdnim imenima, vređanje, klevetanje kod prijatelja i rodbine i slično), emocionalnom (psihološkom) nasilju (vikanje, optuživanje za neverstvo, pijanstvo te psihičko maltretiranje u stanju alkoholisanosti, izbacivanje iz stana i slično) i izolaciji (nedavanje žrtvi da izlazi iz kuće, zabranjivanje da koristi telefon, da komunicira sa članovima primarne porodice i slično). Uz to, žrtve su bile izložene i pretnjama oduzimanjem ili nedavanjem dece u slučaju da reše da napuste nasilnika ili ako ne pristanu na sporazumno razvod braka, ali i pretnjama ubistvom (da će je zaklati, zapaliti), nasiljem nad roditeljima žrtve i slično. O tome svedoče reči nekih žrtava koje su se obratile Službi:

„...U svađi je moj suprug nasrnuo na mene i našu čerku i pretio je da će nas ubiti. Prvo je vikao da će uzeti nož i izbosti nas. Zatim je počeo da traži pištolj, koji smo mi sakrile. Kada nije uspeo da ga nađe pokušao je da me izbaci kroz prozor sa trećeg sprata i da me tako ubije. Spasila me je čerka koja se rvala sa ocem.“

„...Moja čerka je živila sa mužem, koji ju je tukao i psihički maltretirao. Ona je to krila, jer ga se bojala i zato što joj je pretio da će joj zapaliti roditelje, ukoliko im bude bilo šta rekla. Bojala se da ide i kod lekara, čak i kada je imala ozbiljne povrede...“

U pojedinim situacijama žrtve su bile proganjane od strane bivših partnera, koji su ih pratili, slali SMS poruke ili pisma sa uvredljivim i pretećim sadržajima, što govori o tome da nasilje u porodici nužno ne prestaje sa prestankom braka ili zajednice života. O tome govore reči jedne žene koja se obratila Službi:

„...U mom životu postoji čovek koji mi je uradio nešto jako ružno i ono naj-gore. Kasnije se ta priča kroz pretnje naravno nastavila jer me je plašio raznim stvarima, tipa pozvaću tvoju firmu i tvoje prijatelje, nećeš ti mene nikada da ostaviš, ubiću te, zapalici te, i sve to tako skoro četiri godine. Sadržaj sms-ova čuvam, te poruke su katastrofa, sramota me je i da ih čitam ponekad, pretnje su učestale, pozvala sam i policiju...“

Pomoć i podrška žrtvama nasilja u porodici

Žrtvama nasilja u porodici je pružena emotivna podrška u 49 slučajeva (92,5%). Ovaj vid podrške se ogledao u osnaživanju žrtava i podršci u procesu suočavanja sa traumatičnim iskustvima. U 45 slučajeva (84,9%) žrtvama nasilja su date informacije i to najčešće o načinu i proceduri prijavljivanja nasilja nadležnim institucijama, kao i informacije o pravima, mogućnostima i načinima na koje mogu da ih ostvare. Koordinatorke i volonteri-ke Službe su u 41 slučaju (77,4%) uputile žrtve nasilja u porodici na druge institucije/organizacije koje pružaju specifične oblike pomoći. Žrtve nasilja u porodici su najčešće bile upućivane na druge, specijalizovane, nevladine organizacije (23), uključujući i one koje vode sklonište za žene žrtve nasilja. Uz to, žrtve su upućivane na centar za socijalni rad (16), policiju (9), zdravstvenu ustanovu (8), nadležno ministarstvo, opštinske službe pravne pomoći (4), tužilaštvo i advokata (3).

U nastojanju da reše problem i pokušaju da izađu iz kruga nasilja, žrtve su se, pre obraćanja Službi, u čak 79,2% slučajeva obraćale i drugim organizacijama ili institucijama, i to najčešće centrima za socijalni rad (24 slučaja) i policiji (23 slučaja). Uz to, žrtve su se obraćale i sudovima (20), zdravstvenim ustanovama (14) i nevladinim organizacijama koje su specijalizovane za različite vrste pomoći u slučajevima porodičnog nasilja (11), što sve skupa govori o njihovom aktivitetu.

Žene žrtve nasilja koje su izvršile krivično delo

Posebnu ciljnu grupu Službe *VDS info i podrška žrtvama* čine žene koje su bile žrtve nasilja u porodici, ali su u odsustvu blagovremene i adekvatne reakcije države došle u situaciju da izvrše krivično delo braneći sebe i, neretko, svoju decu ili druge članove porodice od nasilja, te da potom budu osuđene na kaznu zatvora. Tokom 2010. godine, Služba je pružala podršku ženama u dva takva slučaja. U oba slučaja radi se o ženama koje su pre učinjenog akta nasilja, trpele kontinuirano nasilje od strane članova porodice, više puta se obraćajući policiji i drugim institucijama.

U prvom slučaju, radi se o ženi koja je bila žrtva teškog nasilja u svojoj primarnoj porodici, da bi potom trpele nasilje od strane supruga, a onda i sina, zbog čega joj je zdravlje bilo ozbiljno narušeno. Ona se više puta obraćala policiji, bila je prinuđena da odlazi od kuće i jedno vreme je boravila u sklo-

ništu za žene žrtve nasilja. Njenom suprugu je bila izrečena mera zaštite od nasilja u porodici – zabrana približavanja, koje se on nije pridržavao, ali reakcija organa formalne socijalne kontrole nije usledila. Protiv njenog supruga i sina su pokrenuta po dva krivična postupka za krivično delo nasilje u porodici, ali nijedan od tih postupaka do momenta pisanja ovog teksta nije bio okončan. Uz to, njima ni u jednom trenutku nije bio određen pritvor, tako da su sve vreme bili na slobodi. Sa druge strane, pak, kada je ova žena jednom prilikom, braneći se od nasilja, i sama izvršila nasilje, odgovor države je bio daleko efi-kasniji u poređenju sa slučajevima u kojima je ona bila žrtva. Ona je optužena za krivično delo nasilje u porodici. Tokom celog krivičnog postupka bila je u pritvoru. Međutim, u krivičnom postupku protiv nje, prilikom utvrđivanja činjeničnog stanja, sud nije vodio računa o kompletnoj porodičnoj situaciji u dužem vremenskom periodu i uzročno-posledičnom odnosu između nasilja koje je ova žena trpela od strane supruga i sina, na jednoj, i njenih postupaka na drugoj strani. Prvostepeni postupak je tako okončan donošenjem osuđujuće presude, kojom je ova žena oglašena krivom i osuđena na kaznu zatvora u trajanju od dve godine i dva meseca.

Angažovanje Službe *VDS info i podrška žrtvama* u ovom slučaju uključilo je nekoliko vidova pomoći i podrške. Kao prvo, ovoj ženi je pružana emotivna podrška i to tokom poseta i razgovora dok je bila u pritvoru, tokom suđenja, kao i putem osnažujućih pisama. Pružena joj je i određena materijalna pomoć. Potom, njoj je pružana podrška na sudu i obezbeđena je pravna pomoć kroz angažovanje advokatice. Viktimološko društvo Srbije je u ovom slučaju istupalo u svojstvu *amicus curiae* ili prijatelja suda, te se s tim u vezi obraćalo nadležnim sudovima (Prvom osnovnom суду u Beogradu kao prvostepenom суду i Apelacionom суду u Beogradu) kako bi se skrenula pažnja na način na koji bi trebalo tretirati višegodišnje, kontinuirano nasilje kome je ova žena bila izložena pre nego što je učinila delo koje joj je stavljeno na teret. Uz to, Viktimološko društvo Srbije se u vezi sa ovim slučajem obraćalo i drugim relevantnim institucijama i organizacijama i to Prvom osnovnom tužilaštvu, Ministarstvu pravde Republike Srbije, Društvu sudija Srbije, Centru za prava deteta i Pravosudnoj akademiji. Najzad, angažovanje Viktimološkog društva Srbije obuhvatilo je i medijsko istupanje, odnosno organizovanje konferencije za štampu u cilju skretanja pažnje javnosti na ovaj slučaj, ali i na sam problem neadekvatnog tretiranja nasilja u porodici i nakon devet godina od kada je ono inkriminisano pozitivnim zakonodavstvom Republike Srbije. Zalaganja Viktimološkog društva Srbije su na kraju rezultirala time da je Apelacioni sud u

Beogradu u drugostepenom postupku preinačio prvostepenu presudu, u delu koji se odnosi na krivičnu sankciju, te je kaznu zatvora od dve godine i dva meseca preinačio u kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i pet meseci.

U drugom slučaju radi se o ženi koja je 32 godine trpela teško nasilje od strane supruga, koji je pri tome imao dijagnozu da je opasan za svoju porodicu i okolinu. Iako se ova žena više puta obraćala institucijama, društvena reakcija koja je mogla da spreči nasilje nad njom, a onda i krivično delo, koje je ona učinila kako bi zaštitila svoj život svojih unuka i dece, je izostala. Ona je, naime, ubila svog supruga i u prvostepenom postupku osuđena na pet godina zatvora za krivično delo ubistvo. Pomoć i podrška ovoj ženi se, pre svega, ogledala u osnažujućim pismima koja su joj slale rukovoditeljka i volonterka Službe. Uz to, Viktimološko društvo Srbije se obraćalo Apelacionom sudu u Novom Sadu u svojstvu prijatelja suda (*amicus curiae*), u nameri da se skrene pažnja na kontinuirano nasilje koje je ova žena trpela od strane svog supruga, te da se shodno tome usvoji njena žalba na prvostepenu presudu. Ovi napori su urodili plodom kada je Apelacioni sud vratio predmet na ponovno suđenje, u kome je došlo do prekvalifikacije dela sa ubistva na ubistvo na mah, pa je ovoj ženi izrečena blaža kazna u odnosu na prvi postupak – umesto pet, izrečena joj je kazna zatvora u trajanju od četiri godine, a ona je do pravnosnažnosti presude puštena iz pritvora u kome je bila sve vreme trajanja krivičnog postupka.

Zaključak

Analiza rada službe *VDS info i podrška žrtvama* pokazuje da broj žrtava koje se obrate Službi, ali i ukupan broj obraćanja, iz godine u godinu beleži rast. Takođe se uočava stalno proširivanje spiska gradova i mesta iz kojih se građani i građanke javljaju zbog različitih oblika viktimizacije kojoj su izloženi. Ako se posmatra polna struktura osoba koje se obraćaju Službi, primećuje se da se žene češće obraćaju za pomoć i podršku u odnosu na muškarce, ali je ideo muškaraca u ukupnoj strukturi žrtava ipak znatan i tokom svih godina je bio na sličnom nivou: žene u proseku čine nešto više od dve trećine onih koji se obrate Službi na godišnjem nivou (74%), a muškarci nešto manje od jedne trećine (26%).

Posmatrano prema obliku viktimizacije, primećuje se da u strukturi žrtava koje se obraćaju Službi *VDS info i podrška žrtvama* dominiraju oni koji su izloženi različitim vrstama nasilja, posebno nasilju na radnom mestu, nasilju u porodici, ali i nasilju van porodice i radnog mesta. Na osnovu podataka o radu

Službe može se primetiti da, posebno od 2007. godine, raste broj žrtava nasilja na radnom mestu, koje se obrate Službi za pomoć i podršku. Naime, tokom proteklih nekoliko godina povećana je vidljivost problema nasilja na radnom mestu, koje izaziva sve veću medijsku pažnju, a 2010. godine je usvojen i Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radnom mestu, što je sve skupa sigurno uticalo i na veću spremnost građana i građanki da se obraćaju za pomoć zbog ovog problema. Uz to, činjenica da, za razliku od specijalizovanih službi za žrtve nasilja (posebno nasilja u porodici), u Srbiji postoji tek par organizacija koje pružaju podršku žrtvama nasilja na radnom mestu (Nikolić-Ristanović, 2011: 167), uključujući službu za žrtve Viktimološkog društva Srbije, sigurno objašnjava i povećanje udela ove kategorije žrtava u ukupnoj strukturi onih koji su se javili Službi i tokom 2010. godine. Sa druge strane, pak, uočava se da je broj žrtava nasilja u porodici koje zatraže pomoć u Službi *VDS info i podrška žrtvama* tokom svih godina rada bio na sličnom nivou.

Međutim, ne sme se zanemariti broj onih koji se javljaju Službi zbog drugih vidova viktimalizacije kojoj su bili izloženi, a koji praktično ili ne mogu da dobiju uopšte ili mogu da dobiju ograničenu pomoć u drugim specijalizovanim službama. Pa ipak, broj onih koji se obrate Službi zbog drugih oblika kriminaliteta, bez elemenata nasilja, pokazuje da vidljivost opštosti Službe nije do kraja ostvarena. Utoliko je jedan od daljih pravaca delovanja Službe upravo nastojanje da se poveća vidljivost žrtava i drugih, nenasilnih oblika kriminaliteta, te njihovih problema i potreba.

Podaci Službe, takođe, govore o još uvek prisutnom nezadovoljstvu žrtava reagovanjem državnih organa, institucija ili organizacija kada se opredede da pomoć potraže od njih, kao i odnosom zaposlenih u državnim institucijama i organizacijama prema njima. I dva slučaja u kojima su žene od žrtava porodičnog nasilja postale izvršiteljke krivičnih dela, pokazuju na koji način odsustvo blagovremenog prepoznavanja žrtve, razumevanja njenih potreba i problema, te nepružanje pomoći, podrške i zaštite, može da dovede do ovakvih posledica. Sa druge strane, pak, praksa i iskustvo Službe *VDS info i podrška žrtvama* pokazuju u kojoj meri je upravo osnažujući i podržavajući odnos prema žrtvama značajan za njihov oporavak i za aktiviranje u traženju rešenja za problem sa kojim su suočeni, što govori o značaju postojanja službi za žrtve i podršci koja se pruža žrtvama.

Literatura

- Branković, B. (2009) *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*. Beograd: UNDP.
- Ćopić, S. (2007) Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja. *Temida*, 2, str. 13-28.
- Ćopić, S., Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada. *Temida*, 3, str.17-25.
- Herman, J. (1992) *Trauma i oporavak*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata.
- Kostelić-Martić, A. (2005). *Mobing psihičko maltretiranje na radnom mestu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kovačević, M. (2007) Služba VDS info i podrška žrtvama – analiza rada Službe u 2006. godini. *Temida*, 2, str. 41-49.
- Kovačević-Lepojević, M., Radaković D. (2008) Služba VDS info i podrška žrtvama: analiza rada u 2007. godini. *Temida*, 3, str. 79-96.
- Milivojević, S., Mihić, B. (2003) Organizacije koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu (rezultati istraživanja). *Temida*, 1, str. 37-44.
- Nikolić, J. (2003) Gradske centrale za socijalni rad u Beogradu i pomoć žrtvama kriminaliteta. *Temida*, 1, str. 53-55.
- Nikolić, J. (2007) Organizacije namenjene deci i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu. *Temida*, 2, str. 29-40.
- Nikolić-Ristanović, V., Kovačević, M., Ćopić, S. (2006) Viktimizacija i iskustva žrtava kriminaliteta sa državnim institucijama – analiza podataka Službe VDS info i podrška žrtvama. *Temida*, 2, str. 79-97.
- Nikolić-Ristanović, V. (2011) Izazovi pružanja pomoći žrtvama u Srbiji. U: V. Nikolić-Ristanović i S. Ćopić (ur.) *Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći žrtvama*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd, str. 163-178.
- Radaković, D. (2010) Žrtve kriminaliteta, sa posebnim osvrtom na žrtve nasilja na radnom mestu i u porodici - analiza rada Službe VDS info i podrška žrtvama u 2009. godini, *Temida*, 3, str. 97-112.
- Tripković, M. (2009) Psihičko zlostavljanje na radnom mestu: analiza rada Službe rada VDS info i podrška žrtvama u 2008. godini. *Temida*, 2, str. 19-31.
- Van Dijk, J.J.M. (1999) Kriminalna viktimizacija: globalni osvrt. *Temida*, 1, str. 13-15.
- Vidaković, I. (2002) Žrtve kriminaliteta, emocionalna reakcija i proces oporavka. *Temida*, 2, str. 39-45.

Sanja Ćopić, Mirjana Tripković, Bejan Šaćiri

Vidaković, I. (2003) Uloga zdravstvene službe u pomoći žrtvama kriminaliteta (rezultati kvalitativnog istraživanja). *Temida*, 1, str. 45-51.

SANJA ĆOPIĆ

MIRJANA TRIPKOVIĆ

BEJAN ŠAĆIRI

Support for victims of crime: analysis of the VDS info and victim support service in 2010

VDS info and victim support service is a victim support service, which was established in 2003 within the Victimology Society of Serbia. The service provides emotional support, information and, if necessary, referral to other relevant services, as well as witness support. The target group of the service are direct and indirect victims of all forms of crime, of both sexes, regardless of any personal characteristics. In addition, support is provided to victims in court, as well as to women victims of violence who are in prison. In most cases victim support is provided by volunteers who are trained to work with victims of crime. This paper analyzes the work of the service in 2010. Special attention is paid to the problems of workplace violence and domestic violence, which are the most common reasons for contacting the service. The aim of the paper is to present the work of the service in the past year, as well as to highlight the trends observed in comparison to the previous period.

Keywords: victim support service, crime victims, support, workplace violence, domestic violence.

TEMIDA

Jun 2011, str. 99-101

ISSN: 1450-6637

Konferencija o tranzicionoj pravdi, Sidnej

(Workshop on Transitional Justice, Sydney)

Sidnej (Australija), 25. februar 2011. godine

Na Pravnom fakultetu Sidnejskog univerziteta (Australija), 25. februara 2011. godine održana je jednodnevna konferencija o tranzicionoj pravdi. Organizator konferencije bio je prof. Michael Humphry, poznati australijski ekspert u ovoj oblasti. Konferencija je okupila istraživače i istraživačice iz najuglednijih institucija iz Australije koji se bave pitanjima tranzicione pravde u različitim zemljama. Učesnica konferencije bila je i autorka ovog prikaza, prof. Vesna Nikolić-Ristanović, koja je u to vreme bila gostujuća profesorka, u zvanju Parsons visitor, na Pravnom fakultetu Sidnejskog univerziteta.

Rad konferencije bio je podeljen u četiri sesije. Prva sesija se u pretežnoj meri bavila pitanjima tranzicione pravde i pomirenja na Balkanu. Ovu sesiju vodila je dr Sanja Milivojević, članica Viktimološkog društva Srbije i predavačica na Univerzitetu Novi Južni Vels u Sidneju. Rad sesije, pa tako i same konferencije, otvorila je direktorka VDS Vesna Nikolić-Ristanović svojom prezentacijom „Pomirenje u Srbiji – od pristupa ka modelu“.¹ U svojoj prezentaciji ona je predstavila aktivnosti Viktimološkog društva Srbije na pitanjima istine i pomirenja u Srbiji. Pri tome je poseban akcenat bio na osnovnim karakteristikama trećeg puta ka pomirenju – pristupa razvijenog u okviru Zajedničke akcije za istinu i pomirenje, neformalne inicijative koju VDS koordinira. U istoj sesiji, Hariz Halilović sa Medicinskog fakulteta Univerziteta u Melburnu govorio je na temu „Granice tranzicione pravde u Bosni i Hercegovini: perspektive preživelih“. On je u svom izlaganju posebnu pažnju posvetio tome kako rad Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i domaćih sudova za ratne zločine u BiH vide žrtve i svedoci. Michelle Veljanovska sa odeljenja za sociolo-

---

¹ Osnovu prezentacije činio je istoimeni rad objavljen u Temidi, br. 1 iz 2010. godine čije autorce su V. Nikolić-Ristanović i J. Srna.

giju i socijalnu politiku Univerziteta u Sidneju predstavila je svoj rad „Ponovno uspostavljanje reda u posleratnom Balkanu: politike tranzicije i pomirenja”, u kome je fokus bio na razvojnem razumevanju procesa suočavanja s prošlošću i razlikovanju dve faze u razvoju postkonfliktog društva u bivšoj Jugoslaviji: faze razumevanja prošlosti i faze uspostavljanja novog sistema i poverenja. U okviru ove sesije Rob Watts, sa Fakulteta za globalne studije na Univerzitetu RMIT, govorio je na temu „Tranziciona pravda kao međugeneracijska pravda”.

U okviru druge sesije izneta su iskustva različitih zemalja vezana za tranzicionu pravdu i pomirenje, bazirana na istraživanjima koja su autorke i autori sproveli u postkonfliktim društvima u različitim delovima sveta. Estela Valverde, šefica katedre za španske i latinoameričke studije Macquarie Univerziteta u Sidneju predstavila je svoj rad pod naslovom „Paradoks amnestije u Urugvaju”. Magdalena Zolkos iz Centra za pitanja građanskog statusa i javnu politiku, Univerziteta Zapadni Sidnej, govorila je na temu „Tranziciona pravda u Nemačkoj posle ponovnog ujedinjenja: slučaj ‘Romea i Julija’” (*Romeos and Juliets*). Kiran Grewal sa Odeljenja za sociologiju i socijalnu politiku Univerziteta u Sidneju predstavila je svoj rad na temu „Tranziciona pravda i kampanja o ženskim pravima kao ljudskim pravima”, koji se bavi situacijom u Sierra Leone-u. Wendy Lambourne sa odeljenja za studije mira i konflikt-a Univerziteta u Sidneju, predstavila je svoj rad pod nazivom „Pravda za koga? Učešće žrtava u tranzicionoj pravdi”, u kome se bavila učešćem žrtava u procesu tranzacione pravde u Kambodži i Ugandi.

Treća sesija je, takođe, bila posvećena pitanjima tranzacione pravde u različitim delovima sveta. Punam Yadav sa odeljenja za studije mira i konflikt-a Univerziteta u Sidneju, predstavio je rad na temu „Šta tranziciona pravda znači za interno raseljena lica – žene i porodice nestalih osoba u Nepalu nakon konflikta?” Adam Czarnota, sa Pravnog fakulteta Univerziteta Novi Južni Vels, u svom radu „Tranziciona pravda ili bavljenje prošlošću u postkomunističkoj Centralnoj i Istočnoj Evropi” govorio je o različitim pravnim strategijama bavljenja prošlošću u postkomunističkim zemljama nakon 1989. godine. Iva Pauker sa Fakulteta za političke i društvene nauke Univerziteta u Melburnu predstavila je rezultate svog istraživanja u radu „Od Nirmberga do Haga: mogu li suđenja za ratne zločine da pomire postkonfliktna društva?” U svom radu, ona je, na primerima Nemačke posle Drugog svetskog rata, na jednoj, i zemalja bivše Jugoslavije posle ratova iz 1990-tih godina, na drugoj strani, analizirala uticaj međunarodnih tribunala za ratne zločine na procese pomirenja i uočila da je taj uticaj prilično nejasan.

U okviru poslednje, četvrte sesije, svoje argumente o bavljenju prošlošću predstavili su i u veoma živoj debati branili Danielle Celermajer i Michael Humphrey, ugledni profesori sa Odeljenja za sociologiju i socijalnu politiku Univerziteta u Sidneju. Danielle Celermajer je govorila na temu „Izvinjenje, pročišćenje i stvaranje novog dogovora“. U svom izlaganju ona je ukazala na istorijske i religiozne korene izvinjenja (čelnih ljudi u državi) u ime država za zločine koje su izvršili pojedinci, kao i na kompleksnost veze između izvinjenja kao kolektivnog čina i zločina kao individualnog akta u smislu njegovog reparatornog efekta. Pri tome je posebno ukazala na problem zamene pojedinca i kolektiva, jer samo pojedinac može da se izvini. Najzad, Michael Humphrey je u svom radu „Organizacije žrtava u Bosni: pomirenje kroz zamrzavanje konflikta“ predstavio preliminarne rezultate svog istraživanja u BiH. U svom radu, Humphrey je ukazao da je u Bosni i Hercegovini tranziciona pravde proizvela zamrznuti konflikt a ne pomirenje. Kada je u pitanju bavljenje prošlošću, po nalazima Humphrey-a, u BiH dominira diskurs ljudskih prava, koji se uglavnom bavi pravnom odgovornošću izvršilaca, dok je u odnosu na žrtve fokus na humanitarnom aspektu, a ne na rehabilitaciji i njihovom aktivnom učešću u procesima pomirenja.

Na kraju konferencije, Michael Humphrey je sumirao ono što je rečeno i predložio da radovi koji su prezentovani na konferenciji budu objavljeni. On je, takođe, istakao da učesnici konferencije predstavljaju veoma značajnu mrežu stručnjaka koji se bave istraživanjem tranzicione pravde, i da tu mrežu treba dalje razvijati. Nekoliko učesnika ukazalo je na značajne događaje koji su direktno ili indirektno povezani sa temom konferencije a koji će biti održani u 2011. godini. Oni su pozvali učesnike da im prisustvuju. Vesna Nikolić-Ristanović je tom prilikom pozvala učesnike da učestvuju na Drugoj godišnjoj konferenciji Viktimološkog društva Srbije koja se održava u novembru 2011. godine u Beogradu. Na osnovu završne diskusije dogovoren je da se radovi sa konferencije objave u nekom od australijskih časopisa, kao i da se međusobno razmenjuju informacije i generalno ostane u kontaktu.

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIC

Prikazi knjiga

TEMIDA

Jun 2011, str. 103-106

ISSN: 1450-6637

Slobodanka Konstantinović-Vilić

Nevena Petrušić

„Žene, zakoni i društvena stvarnost“

Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju i Sven,
Niš, 2010, str. 752 (2 knjige)

Nakon dve decenije zajedničkog istraživačkog i aktivističkog rada i zalaganja za poštovanje ženskih ljudskih prava, principa ravnopravnosti žena i muškaraca i poboljšanja položaja žena u društvu, prof. dr Slobodanka Konstantinović-Vilić i prof. dr Nevena Petrušić su priredile jedno veoma zanimljivo izdanje. U pitanju je monografija pod nazivom *Žene, zakoni i društvena stvarnost*, koja je sastavljena iz dve knjige, u kojoj je na ukupno 752 strane data kompilacija celih ili delova autorskih i ili koautorskih radova objavljenih tokom proteklih trideset godina u domaćim naučnim časopisima, knjigama i zbornicima radova. Time su autorke zasigurno uspele da zaokruže svoj dosadašnji univerzitetski, istraživački i aktivistički rad, da sagledaju ono što je postignuto i osmisle svoje dalje bavljenje ženskim ljudskim pravima. Radovi koji su našli svoje mesto u ovoj dvotomnoj monografiji u fokusu imaju nekoliko osnovnih tema, po kojima su ove autorke i prepoznatljive domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti i aktivistkinjama ženskog pokreta: rodno bazirano nasilje, reproduktivna prava žena, lična i imovinska prava žena u porodici i kriminalitet žena.

Prva knjiga je posvećena rodno baziranom nasilju, posebno nasilju u porodici i nasilju nad ženama u ratu. Ova knjige ima tri celine. Polazeći od toga da je jedno od osnovnih ženskih ljudskih prava pravo na život bez nasilja, prva celina knjige posvećena je upravo fenomenu rodno baziranog nasilja. U prvom delu pod nazivom *Rodno zasnovano nasilje – od prepoznavanja do stvarnosti* su prvo izneti rezultati ispitivanja stavova građana o nasilju u porodici, a potom i rezultati ispitivanja stavova profesionalaca, i to policajaca, tužilaca i sudija o fenomenu nasilja u porodici, učiniocima i žrtvama ovog krivičnog dela i njihovom međusobnom odnosu, kao i o tome da li i kada žrtve napuštaju nasilnike, da li se obraćaju za pomoć, te na koji način reaguju organi formalne socijalne kontrole i u kojoj meri je ta reakcija efikasna. Međutim, kako veliki deo nasilja u porodici ostaje neprijavljen, a i kada se prijavi, reakcija organa krivičnopravnog sistema nije uvek blagovremena i efikasna, postavlja se pitanje mogućih alternativnih vidova reagovanja. S tim u vezi, jedan od radova u ovoj celini se bavi mogućnostima primene restorativne pravde u slučajevima nasilja u porodici. Iako ova tema izaziva niz dilema i polemika, u ovom radu se iznose primeri primene pojedinih restorativnih programa u slučajevima porodičnog nasilja, čime se nastoji da se ukaže da ne treba *a priori* odbaciti mogućnost primene ovog konstruktivnog vida društvenog reagovanja i na ovu vrstu kriminaliteta. Ova celina se završava razmatranjima vezanim za zloupotrebu fizičkog i psihičkog integriteta žena u ratu.

Druga celina prve knjige – *Zaštita od rodno zasnovanog nasilja – pravni standardi i zakonska regulativa* – bavi se pravnom zaštitom žrtava rodno baziranog nasilja. U tekstovima koji su izneti u ovoj celini autorke su se bavile analizom međunarodnih i evropskih dokumenata u oblasti nasilja nad ženama, posebno nasilja u porodici. Istovremeno, autorke analiziraju i domaću pravnu regulativu, ukazujući na nivo usklađenosti nacionalnih propisa Srbije sa postavljenim standardima, ujedno iznoseći predloge potrebnih reformi nacionalne legislative. Upravo ovi tekstovi omogućavaju čitaocima i čitateljkama da, makar delom, sagledaju tok pravnih reformi u vezi sa krivičnopravnom i porodičnopravnom zaštitom žrtava nasilja u porodici kod nas.

Treći deo prve knjige posvećen je praksi i iskustvu u vezi sa nasiljem u porodici. U njemu se daje pregled nekih stranih iskustava u pogledu reagovanja policije u slučajevima nasilja u porodici, a potom se iznose rezultati istraživanja pravne prakse sudova u Beogradu i Nišu u procesuiranju krivičnog dela nasilja u porodici, koje su autorke realizovale tokom proteklih godina. Ono što daje poseban pečat ovom delu monografije su studije slučajeva nasilja u poro-

dici, koji su analizirani u nekoliko tekstova prezentovanih u ovoj celini, od kojih jedan ima i veoma simboličan naziv „Primer društvene reakcije na porodično nasilje – put do pravde kroz lavirinte pravosudnog sistema”, koji nedvosmisleno ukazuje na brojne teškoće sa kojima se žrtve nasilja u porodici suočavaju u slučaju kada se odluče da zaštitu od daljeg nasilja potraže od državnih organa.

Druga knjiga je posvećena temama reproduktivnih prava i sloboda žena, ličnim i imovinskopravnim odnosima u porodici i kriminalitetu žena. Kako navode autorke, „reproduktivna kontrola i poštovanje ženskog prava na izbor: rađanje ili abortus bili su fokusna tačka borbe žena da kontrolišu svoje živote“ (str. 29). Polazeći od toga, one su se u radovima koji su dati u ovoj celini bavile etičkim, socijalnim i pravnim dimenzijama abortusa, uz poseban akcenat na feminističko shvatanje prava na abortus, analizirajući stavove za i protiv ovog vida kontrole fertiliteta. U jednom od radova bave se crkvenim i religijskim pogledom na abortus, a u jednom iznose rezultate ispitivanja stavova građana o ženskim ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti u porodici, politici i ekonomiji, što je uključilo i stavove o abortusu. Drugi deo ove celine posvećen je pravnom okviru relevantnom za pitanje ostvarivanja reproduktivnih prava i sloboda žene. Tu se analiziraju međunarodni i evropski standardi, kao i praksa Evropskog suda za ljudska prava. Posebna pažnja posvećuje se abortusu u Srbiji i to u kontekstu socijalne i državne kontrole, a samo pitanje abortusa se razmatra u sklopu reproduktivnih prava. S tim u vezi, autorke zaključuju da je zapravo reč o „ličnom, dispozitivnom, neotuđivom, neimovinskom i ekskluzivnom pravu koje pripada trudnoj ženi“ (str. 207). S tim u vezi su veoma interesantni slučajevi analizirani u jednom od radova u vezi sa donošenjem odluke od strane Etičkog odbora o tome da li se i u kojim slučajevima ženi dozvoljava prekid trudnoće i na koji način se ta odluka obrazlaže. Najzad, autorke razmatraju u kojoj meri rešenja u Srbiji ograničavaju ženama pravo na slobodno odlučivanje o rađanju, te dovode to u vezu sa krivičnim delom nedozvoljeni prekid trudnoće.

Drugi deo druge knjige nosi naziv *Lični i imovinskopravni odnosi u porodici*. Ovom temom se posebno bavila prof. dr Nevena Petrušić. U radovima prezentovanim u ovoj celini autorka je analizirala prava žene u braku i porodici, istovremeno iznoseći i rezultate ispitivanja stavova građana o imovinskom položaju žene u porodici. Ova tema je posebno važna ako se na umu ima činjenica da su položaj žene u porodici i njen imovinskopravni status značajni pokazateli stepena ostvarene rodne ravnopravnosti u jednom društvu. Uz to, iznose se primjeri iz komparativnog prava u pogledu položaja žene u braku i porodici, a ukazuje se i na rešenja nacionalnog zakonodavstva i potrebe njegove reforme.

Najzad, poslednja celina monografije pod nazivom *Kriminalitet žene – etiologija, fenomenologija i društvena reakcija* – posvećena je teorijskim shvatanjima kriminaliteta žena, krivičnopravnom položaju izvršiteljki krivičnih dela, posebno krivičnog dela ubistva, kao i položaju žena u zatvorima. Ovim temama se posebno bavila prof. dr Slobodanka Konstantinović-Vilić.

Ovom monografijom, kako su i same autorke navele u predgovoru, one su želele da daju skromni doprinos obeležavanju petnaestogodišnjice Pekinške deklaracije i Platfrome za akciju, koji su kako na globalnom, tako i na nacionalnom nivou dali snažan impuls razvoju ženskog pokreta i zalaganju za poštovanje ženskih ljudskih prava i poboljšanju ukupnog položaja žene u društvu. U tome su svakako uspele, pa, kako je navela jedna od recenzentkinja, ova studija predstavlja „svojevrstan izveštaj o primeni ovih dokumenata u Srbiji“ (str. 461), te u tome leži njen poseban značaj. Čitajući radove ove monografije čitaoci i čitateljke će moći da stvore sliku o naporima koji su protekle dve i po decenije ulagani u Srbiji u cilju povećanja vidljivosti žena i problema sa kojima se suočavaju u svakodnevnom životu, te poboljšanju njihovog položaja u društvu i porodici. Ova kompilacija će ujedno omogućiti i bolje razumevanje tokova pravnih reformi, a posebno onih vezanih za zaštitu od nasilja u porodici, kao i ulogu istraživačica i aktivistkinja u tom procesu. Imajući sve to u vidu, ovu studiju bih toplo preporučila svima: studentima i studentkinjama, aktivistima i aktivistkinjama, naučnoj i stručnoj javnosti, jer će saznati nešto novo ili se podsetiti onog što je možda zaboravljeno.

SANJA ĆOPIĆ

Poziv na saradnju i pretplatu

TEMIDA je časopis o viktimizaciji (stradanju), ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, osoba sa invaliditetom i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljaju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2011. godinu su: broj 3 – **Deca: učinioци насиља, жртве, посматрачи** (rok za predaju radova je 1. septembar 2011.), broj 4 – **Zločini iz mržnje** (rok za predaju radova je 1. novembar 2011.). Članci van ovih tema mogu biti predati Redakciji bez obzira na navedene rokove.

Radovi (članci i prikazi) se dostavljaju u elektronskoj formi prema priloženim tehničkim uputstvima na e-mail: vds@unet.rs.

Svi članci se anonimno recenziraju od strane dva kompetentna stručnjaka/stručnjakinje, na osnovu čega Redakcija donosi odluku o štampanju. Rukopisi se ne vraćaju.

Tehnička uputstva autorkama i autorima članaka

1. Članak treba da bude obima do 16 strana kucanog teksta duplog proreda. Koristiti font Times New Roman i veličinu slova 12.
2. Prva stranica teksta treba da sadrži: **naslov rada, ime i prezime autora/autorke, apstrakt** (do 150 reči) i **4-5 ključnih reči**.
- 2.1 Odmah iza prezimena autora (na prvoj stranici) otvoriti fusnotu u kojoj treba dati naziv institucije u kojoj autor radi, zvanje autora i e-mail.
Primer: Petar PETROVIĆ*
3. Naslove pojedinih odeljaka u tekstu dati u sledećem obliku:

Naslov odeljka (Times New Roman, 12, Bold)

Podnaslov 1 (Times New Roman, 12, Italic)

Podnaslov 2 (slovo abecede u poluzagradi, Times New Roman, 12, Regular)

Primer:

Službe koje pružaju pomoć žrtvama

Kategorije korisnika

a) Žene i deca

4. Koristiti harvardski sistem citiranja. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu objavljivanja i broj strane.

Primer: (Christie, 2005: 28).

---

* Dr Petar Petrović je docent na Fakultetu..... u Beogradu. E-mail: nikola@primer.

- 4.1. U fusnotama davati samo propratne komentare.
- 4.2. Strana imena pisati izvorno.
5. Ukoliko se u tekstu nalaze slike ili tabele, na odgovarajućem mestu u tekstu uputiti na njih, npr. (Tabela 2).
Naslove dati iznad slika i tabela.
Primer: **Tabela 1.** Struktura viktimizacije prema polu
6. Obavezno priložiti popis **literature** na kraju teksta. Navesti sve citirane bibliografske jedinice abecednim redom, prema prezimenu prvog autora. Bibliografska jedinica treba da sadrži:
za knjige: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača.
Primer: Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
- za poglavlja u knjizi:** prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov poglavlja, u: prvo slovo imena (urednika), prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača, broj prve i poslednje strane poglavlja.
Primer: Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? In: L. Morris (ed.) *Rights: Sociological perspectives*. New York: Routledge, str. 21-36.
- za članke u časopisima:** prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naziv članka, naziv časopisa (kurzivom), broj i broj prve i poslednje strane članka.
Primer: Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. *Temida*, 4, str. 27-32.
- za dokumenta preuzeta sa interneta:** upisati datum pristupa internet stranicama sa kojih su preuzeta.

7. Obavezno priložiti na kraju rukopisa: ime i prezime autora/ke, naslov rada, apstrakt i ključne reči na engleskom jeziku.

Molimo Vas da vodite računa i da pravilno koristite intelektualnu svojinu drugih autora/ki prilikom iznošenja navoda, rezultata istraživanja, ali i grafičkih prikaza iz njihovih tekstova. Časopis Temida podleže **kontroli na plagijarizam od strane Centra za evaluaciju u obrazovanju i nauci (CEON)** i nalazi se u **DOI (Digital Object Identifier) bazi i u Srpskom citatnom indeksu (SCIndeks)**.

Promena nekoliko reči iz rečenice originalnog autora/ke, kao i promena redosleda reči u njihovim rečenicama predstavlja plagijarizam ukoliko se taj autor/ka ne citiraju.

Kada se parafrazira neki deo teksta drugog autora/ke trebalo bi reprodukovati tačno značenje njihovih ideja, ali ih izraziti kroz sopstvene reči i drugačiju strukturu rečenica.

Primer: Nedovoljno dobri mehanizmi prepoznavanja su najverovatniji razlog malog broja zabeleženih žrtava starosti ispod 18 godina (Nikolić-Ristanović, 2009).

Isto pravilo važi i za slučaj da se pozivate na navode nekog istraživanja.

Primer: Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini pokazalo je da skoro svaka druga žena trpi psihičko nasilje (Nikolić-Ristanović, 2010).

Ukoliko je jedini način da izrazite navode drugog autora/ke doslovno citiranje njihovih reči, neophodno je da te rečenice stavite pod znake navoda, a da u zagradi pored imena autora/ke i godine u kojoj je rad objavljen, navedete i broj strane na kojoj se te rečenice nalaze u njihovom tekstu.

Primer: Autorka navodi da „manji broj maloletnih žrtava verovatno više govori o slabim mehanizmima prepoznavanja“ (Nikolić-Ristanović, 2009: 255).

Tehnička uputstva autorkama i autorima prikaza

Prikaz treba da bude obima do 6 strana kucanog teksta duplog proreda, font Times New Roman 12.

Naslov prikaza treba da sadrži sledeće podatke:

Prikaz knjige: naziv u originalu, prevod naziva na srpski jezik u zagradi (ukoliko je naziv na stranom jeziku), naziv izdavača, mesto izdanja, godina izdanja i broj strana.

Prikaz skupa: naziv u originalu, prevod naziva na srpski jezik u zagradi (ukoliko je naziv na stranom jeziku), mesto i datum održavanja skupa.

Radovi ne smeju biti već objavljeni, niti predati za objavljivanje na nekom drugom mestu.

Pretplata

Cena pojedinačnog primerka je 750 dinara. Pretplata za 2011. godinu iznosi za pojedince 3.000 dinara i 10.000 dinara za institucije. Cena pojedinačnog primerka za inostranstvo je EUR 30. Za inostranstvo pretplata iznosi EUR 60 za pojedince, odnosno EUR 120 za institucije. U vezi preplate molimo Vas da se obratite Redakciji.

Časopis je dostupan u elektronskoj formi na: www.vds.org.rs, www.nauka.gov.rs i www.doiserbia.nb.rs

Call for papers and subscription

Temida is the peer reviewed journal on victimization, human rights and gender, which is accredited as an academic journal by Serbian Ministry of Science. Papers are mainly published in Serbian. Papers written in other languages are either translated in Serbian or published in the language they are written in.

Topics for 2011 include: No 3 – **Children: perpetrators of violence, victims and observers** (submission deadline: September 1, 2011), No 4 – **Hate crimes** (submission deadline: November 1, 2011)

Contributions not specifically dedicated to these themes, as well as conference and book reviews, may be submitted irrespective of the indicated terms. Manuscripts should be submitted by e-mail: vds@eunet.rs.

All articles will be peer reviewed anonymously by two competent scholars. Afterwards, the Editorial Board will decide about its publishing. The manuscripts will not be returned.

Technical instructions for authors of articles

1. Contributions should not exceed 16 pages typed in double line spacing. The recommended font type is Times New Roman 12.
2. First page should contain: the title, the author's name, abstract (up to 150 words) and 4-5 key words.
- 2.1 After the author's surname put the footnote that should contain the name of the institution where the author works, academic title, and e-mail.

Example: Petar PETROVIĆ*

3. Subheadings should be written in the following way:

Paragraph heading (Times New Roman, 12, Bold)

Sub-Heading 1 (Times New Roman, 12, Italic)

Sub-Heading 2 (alphabet letter in the bracket, Times New Roman, 12, Regular)

Example: **Victim support services**

Categories of the users

a) Women and children

4. Please use the Harvard referencing system. At the end of citation you should open a bracket and give the author's surname, the year of publication and page number.

Example: (Christie, 2005: 28).

4.1. Footnotes should contain only brief accompanying comments.

4.2. Foreign names should be written originally.

---

* Dr Petar Petrović is docent at the Faculty... in Belgrade. E-mail: petar@example.

5. If the pictures and tables are included, please make a reference to them at the proper place, e.g. (Table 2)

Please give the titles above the pictures/tables.

Example: **Table 1.** Structure of victimization by gender

6. It is necessary to enclose the list of the **literature** at the end of the paper. List all the references in alphabetical order, according to the first author's surname. A list of references should contain:

For books: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), title of the book (italic), place of publication and publisher.

*E.g. Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.*

For book chapters: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), chapter title, In: initial, surname of the editor followed by ed. in the bracket, title of the book (italic), place of publication, name of publisher and the page numbers of the chapter.

E.g. Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? In: L. Morris (ed.) Rights: Sociological perspectives. London and New York: Routledge, pp. 21-36.

For journal articles: surname and initials of the author, year of publication (in the bracket), title of the article, title of the Journal (italic) and page numbers of the article.

E.g. Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. Temida, 4, pp. 27-32.

For documents accessed by internet: give the electronic address and the date you accessed the source.

Please be sure to properly use the intellectual property of other authors during the presentation of statements, research results, and graphics from their texts. The journal Temida is subject of plagiarism **control by the Centre for Evaluation in Education and Science (CEON)** and is located in the **DOI (Digital Object Identifier) database** and in the **Serbian Citation Index (SCIndeks)**.

Changing a few words from the sentence of the original author, as well as changing the order of words in their sentences is plagiarism if the author is not cited.

When you paraphrase a text of another author you should reproduce the exact meaning of their ideas, but express them through your own words and with a different sentence structure:

E.g. Lack of good mechanisms of recognition is the most probable cause for the small number of identified victims under the age of 18 years (Nikolic-Ristanović, 2009).

The same rule applies in the case when you wish to refer to the assertion from another research:

E.g. The survey of domestic violence in Vojvodina has shown that almost every second woman suffered psychological abuse (Nikolic-Ristanović, 2010).

If the only way to express the assertions of another author is to quote their words, you must put these sentences in quotation marks, and indicate the page number on which these sentences are located in their text in the bracket next to the names of the authors and the year in which their paper was published:

E.g. The author states that „a smaller number of minor victims probably speaks more of a poor mechanism of identification” (Nikolić-Ristanović, 2009: 284).

Technical instructions for authors of reviews

The review should not exceed 6 pages typed in double line spacing. Recommended font is 12 point Times New Roman.

Title of the review should include:

Book review: title of the book in original, translation of the book title in Serbian in the bracket (if the title is in foreign language), name of the publisher, place of publication, year of publication and number of pages.

Meeting review: title of the meeting in original, translation of the meeting title in Serbian in the bracket (if the title is in foreign language), place and date of maintaining.

Papers should not be already published neither submitted for publishing at some other place.

Subscription

Price for single copy is 750 Dinars. Annual subscription in the year of 2011 is 3000 Dinars for individuals and 10 000 Dinars for institutions. Price for single copy for abroad is 30 EUR. Annual subscription rates for abroad is 60 EUR for individuals and 120 EUR for institutions. Regarding the subscription please contact the Editorial office.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

TEMIDA : часопис о виктимизацији, људским правима и
роду / главна и одговорна уредница Vesna Nikolić-
Ristanović. – Српско изд. – God. 1, br. 1 (јануар 1998) –
Београд (Ђуре Јакшића 5) : Виктимолошко друштво Србије
: Европски покрет у Србији, 1998. – (Београд : Prometej).
– 24 cm

Тромесечно. – Огледни број изашао 1997. године

ISSN 1450-6637 = Temida (Srpsko izd.)
COBISS.SR-ID 140099335